

IV EKONOMISKA OCH ANDRA KONSEKVENSER

16 Kostnader och andra konsekvenser av kommitténs förslag

Enligt direktiven skall förslagens kostnadskonsekvenser redovisas. Om förslagen innebär ökade kostnader skall en finansiering av förslagen anvisas. Härutöver gäller allmänt för kommittén liksom för andra kommittéer att om förslagen i betänkandet har betydelse för vissa frågor, bl.a. jämställdheten mellan kvinnor och män eller brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, skall konsekvenserna anges (jfr numera 15 § kommittéförordningen).

16.1 Kommitténs förslag bör kunna finansieras med befintliga medel

Kommitténs bedömning: I den mån kommitténs förslag medför kostnadsökningar kan de finansieras inom befintliga medel.

Kommitténs förslag innefattar i allt väsentligt författningsändringar. När det gäller den föreslagna nya reglering av sexualbrotten är det dock emellertid inte frågan om några nykriminaliseringar. I allt väsentligt är de förändringar som görs att vissa handlingar hänförs till andra bestämmelser än vad som är fallet enligt nuvarande regleringar. Några ökade kostnader med anledning härav kan alltså inte förväntas.

Kommittén har vidare föreslagit att det skall införas särskilda bestämmelser om människohandel för sexuella ändamål. Det är visserligen en nykriminalisering, men också de handlingar som sålunda skulle straffbeläggas enligt de bestämmelserna är redan kriminaliserade i allt väsentligt i gällande rätt. Sålunda bör inte heller detta förslag medföra några särskilda kostnader.

De nämnda förslagen till ändringar i både 4 och 6 kapitlet brottsbalken kan medföra en något ökad användning av fängelsestraff och de kan bli något längre än vad som är fallet för närvarande. Det bör

dock inte vara frågan om en större förändring än att förslagen kan finansieras inom ramen för kriminalvårdens anslag.

Vad som kan innebära ökade kostnader är kommitténs förslag att det inte skall finnas något krav på dubbel straffbarhet för vissa sexualbrott mot den som inte har fyllt 18 år eller bestämmelserna om människohandel för sexuella ändamål och om handel med barn för sexuella ändamål. Detsamma gäller förslagen i frågan om att förlänga tiden för preskription. Kommittén har dock gjort bedömningen att de eventuella kostnadsökningar som förslagen i denna del kan medföra bör kunna finansieras inom befintliga medel.

När det gäller förslaget att Domstolsverket bör ges i uppdrag att tillsammans med Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren anordna en fortbildning för personal inom rättsväsendet konstaterar kommittén att de berörda myndigheterna redan har i uppdrag att tillhandahålla sådan fortbildning. Kommitténs förslag bör därför kunna finansieras inom befintliga medel.

16.2 Förslagets konsekvenser för det brottsförebyggande arbetet

<p>Kommitténs bedömning: Förslagen bör om de genomförs ha en brottsförebyggande verkan.</p>
--

Kriminaliseringen innebär för medborgarna ett allmänt hot om att förövandet av en viss gärning kommer att leda till straff eller andra påföljder. På motsvarande sätt innebär det en förväntning från lagstiftarens sida att medborgarna skall avstå från det icke önskvärda beteendet. Sålunda är det också kommitténs förväntning att de föreslagna reglerna och straffhoten skall avskräcka medborgarna från att handla på det icke önskvärda sättet, dvs. att förslagen skall ha en allmänpreventiv effekt. Kommittén menar dock att för att få varaktig verkan för det brottsförebyggande arbetet måste många av förslagen förenas med andra åtgärder, se t.ex. härom avsnitt 14.5.4 och avsnitt 12.7.3.

16.3 Förslagets konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män

Kommitténs bedömning: Förslagen bör bidra till ökad jämställdhet mellan kvinnor och män.

Kommittén har haft som en genomgående ledstjärna för sina överväganden och sitt arbete att föreslå åtgärder som kan förbättra både jämställdheten mellan kvinnor och män, men också att barnens ställning skall förbättras. Kommittén gör därför inga ytterligare analyser här.

16.4 Vissa övergångsbestämmelser behövs

Kommitténs bedömning: Övergångsbestämmelser behövs endast beträffande de nya preskriptionsbestämmelserna.

De föreslagna lagändringarna jämte kommitténs övriga överväganden är ett tämligen omfattande lagstiftningsprojekt. Kommittén har i sitt författningsförslag inte angett någon dag för lagändringarnas ikraftträdande. En tidpunkt för ikraftträdande kan dock lämpligen vara den 1 juli 2002. För det fall det bedöms vara särskilt angeläget bör det vara möjligt att besluta att de föreslagna ändringarna i 4 kapitlet brottsbalken träder i kraft den 1 januari 2002.

Av 2 kap. 10 § regeringsformen följer att straff eller annan brottspåföljd inte får dömas ut för gärning som inte var förenad med brottspåföljd när den förövades. Vidare sägs att inte heller svårare brottspåföljd får åläggas för gärningen än den som var föreskriven då. Detsamma gäller förverkande och annan särskild rättsverkan av brott. Bestämmelsen har sin motsvarighet i art. 7 i den europeiska konventionen 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. Slutligen följer av 5 § brottsbalkens promulgationslag att nya straffrättsliga regler inte får ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel. De angivna principerna bör enligt kommitténs mening kunna tillämpas utan några särskilda övergångsbestämmelser för de föreslagna lagändringarna.

När det gäller ändringen av utgångspunkten för beräkning av preskriptionstiden i 35 kap. 4 § BrB bör det av en övergångsbestämmelse framgå att preskriptionstiden förlängs endast för de gärningar som vid ikraftträdandet av lagändringen inte är preskriberade

enligt den gamla preskriptionsbestämmelsen. En sådan bestämmelse kan utformas i enlighet med motsvarande övergångsbestämmelse till 1994 års lagändring (SFS 1994:1499, jfr NJA II 1994 s. 721).

V FÖRFATTNINGS- KOMMENTARER

17 Författningskommentarer

17.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

17.1.1 2 kap. Om tillämpligheten av svensk lag

3 § För brott som begåtts utom riket dömes även i annat fall än som avses i 2 § efter svensk lag och vid svensk domstol,

1. om brottet förövats å svenskt fartyg eller luftfartyg, så ock eljest om det begåtts i tjänsten av befälhavaren eller någon som tillhörde besättningen å sådant fartyg,

7. om det lindrigaste straff som i svensk lag är stadgat för brottet är fängelse i fyra år eller däröver,

8. om brottet är människohandel för sexuella ändamål, handel med barn för sexuella ändamål eller försök till sådana brott,

9. om brottet är våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn, eller försök till sådana brott eller

10. om brottet har riktats mot någon som inte har fyllt arton år och det är fråga om våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, grovt sexuellt utnyttjande, sexuell exploatering av ungdom enligt 6 kap. 5§ första stycket första meningen, koppleri, grovt koppleri eller försök till sådana brott.

Genom ändringar i bestämmelsen har kravet på dubbel straffbarhet begränsats. De allmänna övervägandena finns i kapitel 15.

Bland undantagen har i tre nya punkter, 8–10, tillagts brotten människohandel för sexuella ändamål, handel med barn för sexuella ändamål och försök till sådana brott. Vidare har tillagts brotten våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn och försök till sådana brott. Slutligen har beträffande sexuella övergrepp mot personer som inte har fyllt 18 år tillagts vissa brott, nämligen våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, grovt sexuellt utnyttjande, sexuell exploatering av ungdom som består i att gärningsmannen genomför en sexuell handling med den

underåriga och att denne har företagit handlingen mot ersättning, koppleri, grovt koppleri och försök till sådana brott.

17.1.2 4 kap. Om brott mot frihet och frid

3 § Den som, i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, genom olaga tvång eller vilseledande, föranleder att någon kommer i krigs- eller arbetstjänst eller annat sådant tvångstillstånd eller förmår någon att bege sig till eller stanna kvar på utrikes ort, där han eller hon kan befaras bli utsatt för förföljelse eller på annat sätt råka i nödläge, döms för försättande i nödläge till fängelse, lägst ett och högst tio år.

Är brottet mindre grovt, döms till böter eller fängelse i högst två år.

Bestämmelsen i nuvarande 4 kap. 3 § föreskriver straffansvar för en person som genom olaga tvång eller vilseledande bl.a. förmår en annan person att bege sig till eller stanna på en ort utomlands där han eller hon befaras bli utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser. Bestämmelsen riktar sig i den delen framför allt mot sådan handel med kvinnor och barn som har kallats den vita slavhandeln. Brottbeskrivningen täcks såvitt avser skydd mot att bli utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser nu av brottbeskrivningarna i de nya straffbestämmelserna 3 a och 3 b §§. Avsikten är således att de nya bestämmelserna skall tillämpas i dessa situationer. 3 § har justerats i enlighet härmed.

Straffet för den som förmår en annan person att bege sig till eller stanna kvar på en ort utomlands där han eller hon befaras bli utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser blir till följd av lagändringen fängelse lägst två och högst åtta år i stället för fängelse lägst ett och högst tio år. Detta innebär dock inte någon ändrad syn på dessa gärningars straffvärde.

3 a § Den som med olaga tvång, vilseledande eller på något annat otillbörligt sätt rekryterar eller transporterar en person från det land som han eller hon vistas i till ett annat land för att han eller hon där skall bli utsatt för sexuell exploatering, eller som i ett sådant syfte på ett otillbörligt sätt inhyser eller tar emot en sådan person, döms för människohandel för sexuella ändamål. Straffet är fängelse i lägst två och högst åtta år.

Om handel med någon som inte har fyllt arton år finns en bestämmelse i 3 b §.

I paragrafen regleras människohandel för sexuella ändamål med personer som har fyllt 18 år. Bestämmelsen är ny. Den allmänna

motiveringen för införandet av den nya straffbestämmelsen finns i avsnitt 14.4.

En grundläggande förutsättning för att bestämmelsen skall bli tillämplig är att handeln på något sätt skall ha varit gränsöverskridande. En person skall ha rest eller förts från ett land till ett annat land. Det är utan betydelse om personen har förts från det land i vilket han eller hon är medborgare eller från ett annat land där han eller hon uppehåller sig. Det är också utan betydelse hur länge personen har uppehållit sig i ett land liksom om han eller hon vistats där legalt eller illegalt. Det krävs vidare för straffansvar att gärningsmannen har vidtagit sina åtgärder för att den som varit föremål för handeln skall bli utsatt för sexuell exploatering. Beträffande denna brottsförutsättning föreskrivs alltså ett s.k. direkt uppsåt. Det är utan betydelse huruvida syftet har förverkligats. Det krävs alltså inte för straffansvar att någon sexuell exploatering faktiskt har kommit till stånd. Således är brottet fullbordat på ett tidigt stadium. Bestämmelsen är vidare universell och är sålunda tillämplig oavsett mellan vilka länder handeln äger rum. Detta är en skillnad mot vad gäller enligt straffbestämmelsen om försättande i nödläge i 3 §.

I *första stycket* beskrivs tre led eller moment som ingår i det straffbara förfarandet. Gärningsmannen skall sålunda ha företagit vissa åtgärder, som skall ha genomförts med ett visst tillvägagångssätt eller medel och för ett visst syfte. Samtliga dessa moment måste föreligga för att bestämmelsen skall bli tillämplig.

De *åtgärder* som förutsätts för paragrafens tillämplighet är att gärningsmannen har rekryterat, transporterat, inhyst eller tagit emot en person. Med rekrytering avses alla åtgärder genom vilken en annan person ges tillfälle eller förmås att lämna ett land för att bege sig till ett annat. Den som för en annan person arrangerar en resa från ett land till ett annat har i paragrafens mening rekryterat denna person. Bland de beskrivna förfarandena har inte tagits upp organiserandet av handeln. Den som utan att direkt delta i rekryteringen vidtar åtgärder för sådana förfaranden kan dock många gånger anses ha medverkat som gärningsman, anstiftare eller medhjälpare. Också den som i mottagarlandet med dem som varit föremål för handeln vidtar åtgärder, t.ex. köper eller överlåter vidare sådana personer, för att främja sexuell exploatering av dem kan ha medverkat till brottsligheten.

För straffansvar förutsätts att rekryteringen, transporten, inhysandet eller mottagandet har skett genom *vissa medel*, nämligen olaga tvång, vilseledande eller på något annat otillbörligt sätt. Bestämmelsen träffar exempelvis den som kidnappar någon eller som annars använder våld eller hot om våld mot någon i det syfte som anges i paragrafen. Samma sak gäller beträffande den som vilseleder en annan person genom att

t.ex. förespegla att det är frågan om ett visst arbete, liksom den som annars vilseleder en person, t.ex. genom att falskeligen utfästa att en prostitution är förenad med vissa förmåner eller förtjänster.

Genom föreskriften att de straffbara förfarandena också kan ha skett på något annat otillbörligt sätt klargörs att också användandet av andra otillbörliga medel än olaga tvång eller vilseledande kan föranleda straffansvar. Av intresse i detta sammanhang är innehållet i artikel 3 i FN:s tilläggsprotokoll om människohandel (se avsnitt 14.3.1) Där anges att "abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person" också är medel som omfattats av definitionen. Av de s.k. tolkningsförklaringarna (interpretative notes) till protokollet framgår att de angivna medlen skall tolkas så att det täcker varje situation i vilken en person inte har något verkligt eller acceptabelt alternativ annat än att underkasta sig missbruket eller utnyttjandet.

Uttrycket "annat otillbörligt sätt" är avsett att fånga upp protokollets innehåll i denna del. Som exempel på vad som avses härmed kan anges att den som rekryterar en annan person har utnyttjat att den personen har en skuld till honom eller på något annat sätt befinner sig i ett ekonomiskt trångmål eller att gärningsmannen har missbrukat sin ställning. Att utnyttja en annan persons beroendeställning anses således som ett annat otillbörligt sätt i paragrafens mening. Andra exempel är på att utnyttja en särskild sårbarhet hos någon annan kan vara om en kvinna som har ett barn som behöver vård eller särskild omsorg har utlovats möjligheter till sådana åtgärder t.ex. under förutsättning att hon prostituerar sig i Sverige. Det kan också anses otillbörligt att utnyttja en person som har en oklar status i ett land, t.ex. om han eller hon lever som illegal immigrant. Vid bedömningen av om någon är särskilt sårbar får det göras en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Faktorer som fattigdom, förståndshandikapp och flyktingskap har betydelse för frågan om en person varit särskilt sårbar. Det är vidare av intresse av vilken orsak målsäganden lämnade sitt hemland och under vilka förhållanden han eller hon lever i mottagarlandet.

En förutsättning för bestämmelsens tillämplighet är som sagts nyss att det har skett ett slags utnyttjande av sårbarheten hos en annan person. En del av de kvinnor i prostitutionen med utländsk bakgrund som finns i Sverige har tagit sig hit själva, men kan ha fått viss hjälp att ta sig in i landet. De kan t.ex. få bo hemma hos någon de knutit kontakt med i hemlandet eller mot en viss ersättning ha fått tillstånd att uppge en person som garant under vistelsetiden här. Oavsett om detta har skett genom en helt frivillig medverkan kan det många gånger

konstateras att sådana personer trots allt varit föremål för någon form av otillbörlig påverkan som kan föranleda ansvar enligt paragrafen. Kan detta inte visas är den inte tillämplig. Om det är frågan om ett främjande eller ekonomiskt utnyttjande av en annan persons prostitution kan ansvar för koppleri komma ifråga.

Straffansvar enligt bestämmelsen kan också ådömas den som på ett otillbörligt sätt för sexuell exploatering inhyser eller tar emot någon som kommit från ett annat land. Som exempel på detta kan nämnas att inhysaren/mottagaren tar passet ifrån en kvinna och tillskansar sig en högre andel av de pengar hon tjänat i prostitutionen än vad som var överenskommet dem emellan, så att han därigenom inte lämnar henne annat val än att fortsätta att prostituera sig.

Som framgår av definitionen av människohandel i FN:s tilläggsprotokoll (avsnitt 14.3.1) har ett samtycke till att underkasta sig en sexuell exploatering ingen verkan om det har lämnats sedan gärningsmannen förfarit på något av de i definitionen utpekade sätten. För svenskt vidkommande följer det av bestämmelsen i 24 kap 7 § BrB att ett samtycke lämnat under sådana förhållanden inte befriar gärningsmannen från ett straffrättsligt ansvar.

Det mest praktiska exemplet på *sexuell exploatering* är prostitution. Det är utan betydelse för den straffrättsliga bedömningen av gärningen om den som varit föremål för handeln tidigare har prostituerat sig. Ett annat exempel är att någon förs till ett annat land för att bli utsatt för sexualbrott, dvs. för att hållas som en s.k. sexslav. Vidare kan syftet vara att den som varit föremål för handeln skall uppträda på sexklubb eller medverka i framställning av pornografiska alster.

Sammanfattningsvis omfattar bestämmelsen följande typsituationer av handel för sexuella ändamål.

1. Någon kidnappas eller förs mot sin vilja till ett annat land i syfte att där bli sexuellt exploaterad, dvs. prostituera sig eller utföra andra sexuella tjänster.

2. Någon blir lurad, vilseledd eller på något annat sätt otillbörligt påverkad att lämna sitt hemland, dvs. den som varit föremål för handeln tror att han eller hon skall få ett vanligt arbete medan syftet är att personen skall bli utsatt för sexuell exploatering.

3. Någon arbetar eller avser att arbeta i prostitutionen eller med andra former av sexuella tjänster och söker upp en annan person för att med dennes hjälp ta sig in ett annat land för att där prostituera sig eller ägna sig åt sådan liknande verksamhet, alternativt blir kvinnor uppsökta och/eller övertalade att prostituera sig – fortsätta eller börja – i ett annat land. Väl i destinationslandet far kvinnan illa genom att hennes utsatta situation hänsynslöst utnyttjas: hon blir t.ex. lurad på pengar eller hon får arbeta under orimliga villkor innefattande t.ex. att

hon tvingas ha oskyddade samlag eller att hon måste "arbeta" betydligt mer än som var avsett.

Bestämmelsen är tillämplig även om handeln bedrivs under en täckmantel, såsom ett researrangemang eller en kontaktförmedling. Den som t.ex. organiserar en kontaktförmedling och som därvid vilseleder en kvinna att hon skall ingå äktenskap med en här bosatt man men detta har skett för att hon skall utsättas för sexuella utnyttjanden kan således göra sig skyldig till människohandel för sexuella ändamål eller medhjälp därtill.

Straffet är fängelse lägst två och högst åtta år. Motiven i denna del återfinns i avsnitt 14.4.6. Allmänt sett bör ett högre straff dömas ut i de fall gärningsmannen har visat en särskild hänsynslöshet eller handeln har skett i större omfattning.

Bestämmelsen aktualiserar vissa konkurrensfrågor. Som kommittén har anmärkt i avsnitt 14.4.4 har kommittén begränsat sina överväganden i denna del främst till frågor som har samband med 6 kapitlet, dvs. de bestämmelser som omfattas närmast av kommitténs uppdrag. Här skall endast kort konstateras följande. Vanliga konkurrensregler skall tillämpas. Detta innebär normalt att när det är frågan om konkurrens mellan det nya brottet och ett annat brott som har en strängare straffskala skall domstolen döma för det sista brottet. De konkurrerande bestämmelser som här kan bli aktuella är, förutom försättande i nödläge enligt 4 kap. 3 §, t.ex. bestämmelserna om människorov enligt 4 kap. 1 § och om olaga frihetsberövande i 4 kap. 2 §. Eftersom bestämmelsen om människohandel omfattar många skilda förfarande får dock domstolen göra en prövning av omständigheterna i varje enskilt fall mot konkurrerande straffbestämmelser. Om ett förfarande uppfyller förutsättningarna för straffbarhet både enligt 3 a § och olaga tvång i 4 kap. 4 §, skall endast bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål i 3 a § tillämpas.

Genom bestämmelsen i 3 a § straffbeläggs gärningar som delvis också faller under straffbestämmelsen om koppleri och grovt koppleri. Den nya bestämmelsen omfattar dock i olikhet med koppleribestämmelsen inte endast utnyttjande och främjande av någon annans prostitution utan också andra former av sexuell exploatering. Härtill kommer att någon prostitution eller annan form av sexuell exploatering inte behöver ha kommit till stånd. Om rekvisiten för bestämmelsen är uppfyllda skall dömas enligt den nya bestämmelsen även om gärningen i och för sig också kunnat rubriceras som koppleri eller grovt koppleri.

En särskild konkurrenssituation som kan aktualiseras och som bör uppmärksammas här är när någon tar emot eller annars inhyser personer enligt det beskrivna tillvägagångssättet. Den som upplåter lokal eller lägenhet eller som tar emot sådana personer i t.ex. sitt hem

kan givetvis om dessa personer har prostituerat sig också anses ha främjat eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt anses ha utnyttjat att de har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Under sådana omständigheter kan denne ha gjort sig skyldig till koppleri. En uttrycklig bestämmelse om fastighetsägares ansvar finns för övrigt, nu i 6 kap. 10 § BrB. I en sådan situation får dock prövas om den som inhyst eller tagit emot de angivna personerna därvid också har utövat ett olaga tvång, vilselett dem eller annars på ett otillbörligt sätt har utnyttjat deras särskilt utsatta situation eller sårbarhet för ett visst syfte. Om han eller hon har det skall bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål tillämpas framför den om koppleri.

Slutligen skall anmärkas att en gärningsman som har gjort sig skyldig till, utöver handlingar enligt 3 a §, allvarigare sexualbrott såsom våldtäkt, sexuellt tvång eller sexuellt utnyttjande gentemot den som varit föremål för handeln skall dömas också för dessa brott.

Av *andra stycket* framgår att det finns en särskild bestämmelse för handeln med barn som inte har fyllt 18 år.

3 b § Den som rekryterar eller transporterar någon som inte har fyllt arton år från det land som han eller hon vistas i till ett annat land för att han eller hon där skall bli utsatt för sexuell exploatering, eller som i ett sådant syfte inhyser eller tar emot en sådan person, döms för handel med barn för sexuella ändamål. Straffet är fängelse i lägst två och högst tio år.

Bestämmelsen är ny. Skälen för införandet av den samt allmänna beskrivningar av denna handel finns i avsnitt 14.4.

Bestämmelsen reglerar således handel med den som inte har fyllt 18 år. Det som i övrigt skiljer 3 b § från 3 a § är att det för straffbarhet enligt 3 b § inte krävs att gärningsmannen har genomfört handeln genom något särskilt tillvägagångssätt. Utformningen av bestämmelsen hänger samman med definitionen i artikel. 3 i FN:s tilläggsprotokoll om människohandel (se avsnitt 14.3.1). Sålunda skall ett förfarande som innebär att någon rekryterar, transporterar, inhyser eller tar emot en person under 18 år i syfte att han eller hon skall utsättas för sexuell exploatering alltid bedömas som handel med barn för sexuella ändamål. Det förutsätts således inte att denne har genomfört handeln med något särskilt medel.

Innebörden av de olika åtgärderna eller förfarandena samt det angivna syftet med handeln är desamma här som för motsvarande uttryck i 3 a §. Vad som sagts i kommentarerna till 3 a § om dessa uttryck äger därför sin giltighet också i förhållande till 3 b §. Detsamma gäller, bortsett således från frågan om medel, även i övrigt i allt väsentligt beträffande bestämmelsernas tillämplighet.

Straffet är fängelse lägst två och högst tio år. Den allmänna motiveringen härför finns i avsnitt 14.4.6. På motsvarande sätt som beträffande 3 a § bör ett högre straff dömas ut i de fall gärningsmannen har visat en särskild hänsynslöshet eller handeln har skett i större omfattning. Vidare har åldern hos den eller dem som varit föremål för handeln betydelse för straffvärdet; ju yngre barnet varit desto högre är straffvärdet.

Bestämmelsens tillämplighet i konkurrens med andra straffbestämmelser får bedömas utifrån ett något annorlunda synsätt än när det gäller 3 a §, eftersom det för tillämpningen av 3 b § inte krävs att gärningsmannen genomfört handeln med något särskilt medel. Beträffande den särskilda konkurrenssituation som redogjorts för under 3 a §, när någon tar emot eller annars inhyser en person som är föremål för handel och som prostituerar sig, kan dock följande anföras. Den som upplåter lokal eller lägenhet eller som tar emot sådana barn i t.ex. sitt hem kan givetvis också anses ha främjat eller ha utnyttjat ekonomiskt att barnen har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Under sådana omständigheter kan inhysaren eller mottagaren göra sig skyldig till koppleri. En uttrycklig bestämmelse om fastighetsägares ansvar finns för övrigt, nu i 6 kap. 10 § BrB. Avgörande för frågan om gärningen skall bedömas som koppleri eller handel med barn för sexuella ändamål är i en sådan situation syftet med gärningsmannens åtgärder och om det har varit frågan om en gränsöverskridande handel

10 § För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, olaga frihetsberövande, försättande i nödläge, människohandel för sexuella ändamål eller handel med barn för sexuella ändamål och för underlåtenhet att avslöja sådana brott döms till ansvar enligt vad som sägs i 23 kap. Detsamma gäller för försök eller förberedelse till olaga tvång som är grovt eller till dataintrång som om det fullbordas inte skulle ha varit att anse som ringa.

Genom ändringarna i 10 § har människohandel för sexuella ändamål och handel med barn för sexuella ändamål kriminaliserats också på försöks- och förberedelsestadiet. Detsamma gäller stämpling till och underlåtenhet att avslöja sådana brott. Med hänsyn till utformningen av bestämmelserna i 3 a och 3 b §§ såvitt avser det angivna syftet med handeln ligger försökspunkten relativt tidigt.

Bestämmelsen har vidare språkligt setts över något.

17.1.3 6 kap. Om sexualbrott

Kommittén föreslår inte någon ny rubrik för 6 kapitlet brottsbalken. Ett alternativ har varit att kalla kapitlet "Om sexuella övergrepp". Den rubriken är dock inte helt förenlig med övervägandena bakom bestämmelserna om koppleri och köp av sexuella tjänster (10 och 11 §§). Den passar dessutom mindre väl med hänsyn till att kapitlet innehåller en subsidiär bestämmelse som rubriceras som sexuellt övergrepp mot barn (7 §). Däremot är rubriken "Om sexualbrott" fortfarande en lämplig sammanfattande beskrivning av de brott som kapitlet omfattar.

Bestämmelserna har genomgående avfattats på ett i förhållande till det nu gällande 6 kapitlet språkligt moderniserat sätt. Skälen för detta finns i avsnitt 4.5.

Våldtäkt

1 § För våldtäkt döms den som med våld eller hot tvingar en annan person till en sexuell handling som är allvarligt kränkande med hänsyn till tvångets art eller omständigheterna i övrigt. För våldtäkt döms också den som av en annan person tilltvingar sig en sådan sexuell handling genom att utnyttja att denna person inte har förmåga att värja sig på grund av berusning eller ett liknande tillstånd eller den hotfulla situation han eller hon befinner sig i. Straffet är fängelse i lägst två och högst sex år.

Om brottet är grovt, döms för grov våldtäkt. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt farligt våld, eller använt hot som har varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för liv eller säkerhet hos offret, har utnyttjat offrets särskilt utsatta situation, eller annars har visat särskild hänsynslöshet samt om brottet har begåtts av flera gärningsmän. Straffet är fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Om sexuella övergrepp mot barn som inte har fyllt femton år finns särskilda bestämmelser i 6–8 §§.

Paragrafen motsvarar 1 § enligt gällande rätt. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 6.1.

Paragrafen innebär flera förändringar i förhållande till nu gällande rätt. Sålunda har kravet på graden av tvång lindrats, uttrycket sexuellt umgänge ersatts med uttrycket sexuell handling och straffansvaret utvidgats till att omfatta inte endast den som försätter någon i vanmakt för att därefter genomföra vissa sexuella handlingar med den personen utan också den som under vissa förhållanden utnyttjar ett sådant eller liknande tillstånd för att genomföra sådana handlingar. Till följd härav

har tillämpningsområdet för bestämmelsen om våldtäkt utvidgats. Bestämmelsen är dock fortfarande reserverad för de mest allvarliga kränkningarna.

I *första stycket första meningen* föreskrivs straffansvar för den som med våld eller hot tvingar en annan person till en sexuell handling som är allvarligt kränkande med hänsyn till tvångets art eller omständigheterna i övrigt. Gärningen skall alltså ha genomförts med tvång. Det fordras dock inte längre att det är frågan om ett s.k. råntvång utan det räcker med ett tvång av lindrigare grad. Om övriga förutsättningar föreligger är det tillräckligt att gärningsmannen har använt ett sådant olaga tvång som avses i bestämmelsen i 4 kap. 4 § BrB. Det föreligger inte längre någon skillnad mellan bestämmelsen om våldtäkt i 1 § och den om sexuell tvång i 2 § såvitt avser det tvång som gärningsmannen skall ha använt.

Som en konsekvens av förändringarna har inte tagits med någon bestämmelse motsvarande den i nuvarande 1 § andra stycket om straffansvar för s.k. mindre allvarlig våldtäkt.

Medlet beskrivs i paragrafen som våld eller hot. Med våld avses ett våld mot person. Dit hör i första hand misshandel eller ett annat fysiskt betvingande av offrets rörelsefrihet. Avsikten med uttrycket våld eller hot är i övrigt att beskriva ett tvång som motsvarar vad som föreskrivs för ansvar för olaga tvång enligt 4 kap. 4 § BrB. Enligt den föreskrivs straffansvar för den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en annan person att göra, tåla eller underlåta något. Om någon med sådan verkan utövar ett tvång genom hot att åtala eller ange någon för brott eller att om annan lämna menligt meddelande anses denne också ha utövat ett olaga tvång under förutsättning att tvånget är otillbörligt. Straffansvar för våldtäkt skall således dömas ut om gärningsmannen som ett medel för den sexuella handlingen har använt sig av ett sådant förfarande.

I avsnitt 6.1.3 har skälen för och innebörden av det reformerade kravet på tvång utvecklats. Sammanfattningsvis kan sägas att våldet eller hotet skall ha varit en förutsättning för gärningens genomförande. När det gäller hotet skall det ha varit frågan om en utpressningsliknande situation som inte lämnat offret något egentligt val. På motsvarande sätt som enligt gällande rätt kan hotet ha riktats mot en annan närvarande person, t.ex. offrets barn. Detta kan vara fallet om offret till följd av ett sådant hot inte har haft något annat val än att underkasta sig en sexuell handling.

Uttrycket sexuellt umgänge har genomgående i det nya kapitlet om sexualbrott ersatts med uttrycket sexuell handling. I avsnitt 6.1.1 har kommittén redovisat sina överväganden bakom detta. I samma avsnitt har angetts vad det nya uttrycket omfattar. I allt väsentligt har det

samma innebörd som ”sexuellt umgänge.” Det fordras dock inte att en handling har inneburit en direkt och varaktig kroppslig beröring för att den skall bedömas som en sexuell handling i den mening uttrycket ges här. Uttrycket omfattar handlingar med en påtaglig sexuell prägel för antingen gärningsmannen eller offret och som är ägnade att kränka offrets sexuella integritet. Tillämpningsområdet för bestämmelsen om våldtäkt har härigenom i förhållande till gällande rätt utvidgats när det gäller arten av den sexuella handlingen.

Tillämpningsområdet begränsas på det sättet att den sexuella handlingen skall vara allvarligt kränkande med hänsyn till tvångets art eller omständigheterna i övrigt.

Även om således kravet på tvånget har mildrats kommer *tvångets art* att få betydelse vid prövningen av huruvida den sexuella handlingen har varit allvarligt kränkande. Således får det tvångs gärningsmannen faktiskt utövat betydelse vid denna bedömning.

Till *omständigheterna i övrigt* hör graden och arten av den sexuella kränkningen. Påtvingade samlag eller andra samlagsliknande handlingar är regelmässigt allvarligt kränkande. Detsamma gäller sådana handlingar som angetts i lagstiftningsärendet år 1998; att offret har utsatts för s.k. fist-fucking eller att någon har fört in främmande föremål i offrets underliv i sexuell syfte är regelmässigt också allvarligt kränkande. Arten och graden av tvånget kan dock också tillmätas betydelse vid bedömningen av om andra handlingar har varit allvarligt kränkande. Om det är frågan om en sexuell handling som består i t.ex. endast en kort beröring krävs det att tvånget varit av allvarligare art för att handlingen skall anses allvarligt kränkande.

Till omständigheterna i övrigt hör vidare sådant som varaktigheten av själva övergreppet och den smärta det medfört. Ett övergrepp som har haft ett utdraget förlopp eller som har innehållit mer utstuderade eller förödmjukande inslag kan också göra den sexuella handlingen allvarligt kränkande.

Omständigheterna vid övergreppet skall vid en samlad bedömning vara sådana att den sexuella handlingen anses allvarligt kränkande. Situationen i dess helhet, dvs. både tvånget och den sexuella kränkningen samt omständigheterna i övrigt, skall beaktas. Det är liksom enligt gällande rätt gärningsmannens handlande och dennes motiv samt den skada offret tillfogats som ligger till grund för den objektiva bedömningen. Offrets upplevelse av kränkningen är således av underordnad betydelse.

Sammanfattningsvis omfattar 1 § första stycket första meningen till en början sexuella handlingar som redan enligt nu gällande rätt kan föranleda ansvar för våldtäkt. Det gäller samlag, dvs. vaginala samlag mellan en man och en kvinna, och samlagsliknande handlingar, t.ex.

orala och anala samlag av både hetero- och homosexuell karaktär bestående i att gärningsmannen med sitt könsorgan berör eller tränger in i offrets mun eller anus, samt sådana sexuella handlingar som med hänsyn till kränkningens art är jämförliga med påtvingade samlag, som nyss nämnts s.k. fistfucking och införandet av främmande föremål i en persons vagina eller anus. Avsikten är att den nya bestämmelsen också skall omfatta andra handlingar som för närvarande inte faller under våldtäktsbestämmelsens tillämpningsområde. Som angetts i de allmänna övervägandena (avsnitt 6.1.2) kan sådana fall som när en gärningsman utför ett oralt övergrepp på en annan person, dvs. med sin mun berör offrets könsorgan, eller som under en inte alltför kort tidsrymd eller förödmjukande former och allvarligare tvång berör en annan person och använder dennes kropp för att bereda sig sexuell tillfredsställelse, t.ex. bestående i att släppa sin utlösning över offret, omfattas av tillämpningsområdet för den nya bestämmelsen.

Dessa handlingar är typiskt sett lika allvarligt kränkande som de övriga handlingar som enligt praxis omfattas av 1 §. Bedömningen av allvaret i handlingen knyts inte längre till påtvingade samlag. Den sexuella kränkningen lyfts fram framför vilken slags sexualhandling det varit frågan om. Det är således frågan om en än mer ”teknikoberoende” lagstiftning.

I *första stycket andra meningen* föreskrivs straffansvar för den som av en annan person tilltvingar sig en sådan sexuell handling som nämns i första meningen genom att utnyttja att denna person inte har förmåga att värja sig på grund av berusning eller ett liknande tillstånd eller den hotfulla situation han eller hon befinner sig i. I avsnitt 6.1.4 finns kommitténs överväganden för och innebörden av denna utvidgning av våldtäktsansvaret.

Bestämmelsen motsvarar delvis nuvarande 3 § första stycket andra meningen där det föreskrivs straffansvar för den som har sexuellt umgänge med någon annan genom att otillbörligt utnyttja att denna person befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd. De situationer som har lyfts upp till våldtäktsbestämmelsen är dock endast dem när någon på grund av berusning eller något liknande tillstånd eller den hotfulla situation han eller hon befinner sig i vid gärningen inte har förmåga att värja sig och blir utsatt för ett övergrepp.

Den situation som offret i den s.k. Södertälje-domen, rättsfallet NJA 1997 s. 538, befann sig i är ett exempel vad som nu omfattas av bestämmelsen i 1 § första stycket andra meningen. Hon hade både på grund av den hotfulla situationen som hon befann sig i och sin berusning inte förmåga att värja sig. Sexuella övergrepp som åsyftas med den nya bestämmelsen är t.ex. följande. En ung berusad kvinna hamnar med för henne okända män i en bil med vilken de för henne till

en avlägsen plats och andra främmande ställen, där någon eller flera av dem genomför olika sexuella handlingar med henne. Någon genomför ett samlag eller andra sexuella handlingar med en annan person som på grund av berusning totalt har tappat förmågan att värja sig och inte är medveten om vad som sker eller som inte ens uppfattar innebörden av närmanden. Det kan rör sig om omständigheter som prövades i den s.k. Rissne-domen, Svea hovrätts dom den 13 juli 2000 i mål B 3935-00.

Det är utan betydelse om offret själv har försatt sig i denna situation, t.ex. genom att ha druckit för mycket alkohol och blivit kraftigt berusad, eller om det är gärningsmannen som lagt t.ex. extacy i offrets drink.

I nuvarande 1 § föreskrivs att lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Bestämmelsen tillkom för att klargöra att ansvaret för våldtäkt omfattar också ett sådant våld.¹ Med den nya regleringen i 1 § första stycket andra meningen finns det inte längre något behov av en sådan föreskrift. Ett förfarande som inneburit att gärningsmannen har försatt en person i vanmakt eller annat sådant tillstånd kan således alltid föranleda ansvar för våldtäkt oavsett om det i det enskilda fallet i och för sig kunnat bedömas som våld å person.

Straffansvar enligt andra meningen föreskrivs vidare när övergreppet har riktats mot någon som inte har förmåga att värja sig p.g.a. den hotfulla situation som han eller hon befann sig i vid gärningen. I denna del får föreskriften anses som en komplettering till vad som föreskrivs i första meningen. Det hot som nämnts där kan liksom enligt gällande rätt föreligga utan att några hotelser uttryckligen har uttalats. Om en gärningsman sålunda tvingar till sig t.ex. ett samlag genom att utnyttja en situation som offret uppfattat som omedelbart hotande, och gärningsmannens uppsåt omfattar hotets karaktär, kan denne fällas till ansvar för våldtäkt.²

Ett exempel på när bestämmelsen i andra meningen kan tillämpas är då en hotfull situation skapats på grund av ett av gärningsmannen tidigare utövat våld. Ett annat exempel är när en gärningsman eller flera gärningsmän tillsammans uppträder på ett sådant sätt att offret hyser allvarlig fruktan för sin säkerhet, såsom när en berusad och ensam person nattetid på en ödslig plats angrips. I avsnitt 6.1.4 anges några ytterligare exempel på när en hotfull situation kan konstituera ett våldtäktsansvar.

Ansvaret för våldtäkt bör på motsvarande sätt som enligt gällande rätt omfatta endast övergrepp där gärningsmannen på något sätt själv

¹ NJA II 1962 s. 172, jfr prop. 1983/84:105 s. 18 och Lena Holmqvist m.fl. Brottsbalken En kommentar, t.o.m. suppl. 4, juli 2000 s. 6:8.

² Jfr prop. 1983/84:105 s. 19.

tilltvingat sig den sexuella handlingen med offret.³ Det är således inte våldtäkt att tvinga en annan person att genomföra en sexuell handling med en tredje person. Det kan dock vara anstiftan till våldtäkt eller till annat brott enligt 6 kapitlet brottsbalken.

I *andra stycket* föreskrivs straffansvar för grov våldtäkt. Sålunda skall det vid bedömningen av om en våldtäkt är grov särskilt beaktas om gärningsmannen har använt farligt våld eller hot som har varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för liv eller säkerhet hos offret. Vidare skall särskilt beaktas om gärningsmannen har utnyttjat offrets särskilt utsatta situation eller annars har visat särskild hänsynslöshet. Slutligen skall särskilt beaktas det förhållandet att brottet har begåtts av flera gärningsmän.

Som en följd av det reformerade kravet på tvång kan redan en lägre grad av tvång jämfört med vad som krävs enligt den nuvarande bestämmelsen om grov våldtäkt medföra ansvar för grov våldtäkt. Sålunda bör också en misshandel som är allvarlig men som inte bedöms som grov misshandel enligt bestämmelsen härom i 3 kap. 6 § BrB kunna medföra ansvar för grov våldtäkt. I avsnitt 6.1.6 har redogjorts för en hovrättsdom avseende våldtäkt som inte bedömdes som grov. Ett sådant övergrepp som prövats där bör enligt den nya bestämmelsen föranleda ansvar för grov våldtäkt. I det aktuella fallet hade gärningsmannen sedan han vräkt omkull den 17-åriga flickan på en enslig plats sparkat henne med skor med järnhätta tre gånger i huvudet och ansiktet, till följd varav hon hade blött ymnigt i ansiktet. Han hade dessutom framkallat andnöd hos flickan dels genom att sitta på hennes huvud varvid hennes ansikte tryckts mot marken, dels genom att samtidigt som han genomförde ett av samlagen hålla hårt om och dra i struphuvudet samt klösa henne på halsen. Slutligen hade han uttalat dödshot under två samlag.

I lagrummet har särskilt anmärkts att gärningen bör bedömas som grov om gärningsmannen har använt ett hot som har varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för liv eller säkerhet hos offret. Avsikten härmed är exempelvis att en gärningsman som hotat sitt offer med kniv eller annat tillhygge eller med en pistolattrapp bör dömas för grov våldtäkt.

En annan förändring i förhållande till gällande rätt är att det framgår uttryckligen att det särskilt skall beaktas vid den rättsliga bedömningen av ett våldtäktsbrott att det har begåtts av flera gärningsmän. Med flera gärningsmän avses att det är fler än en gärningsman som genomför det sexuella övergreppet och sålunda samverkar vid brottet. Kommitténs

³ Våldtäkt hör till vad som kallas egenhändiga brott. Se t.ex. Nils Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, 1994, s. 107 och SOU 1996:185 s. 179.

överväganden beträffande denna omständighet framgår av avsnitt 6.1.6. Bestämmelsen om grov våldtäkt har också i övrigt utförligt kommenterats med angivande av flera exempel i det avsnittet.

I *tredje stycket* anmärks att det i 6–8 §§ finns särskilda bestämmelser om övergrepp mot barn som inte har fyllt 15 år. Frågan om gärningsmannens uppsåt avseende barnets ålder kommenteras vid 6 och 9 §§.

Straffskalan är inte ändrad i förhållande till vad som nu gäller beträffande våldtäkt respektive grov våldtäkt. Den har kommenterats i avsnitt 6.1.7.

Sexuellt tvång

2 § För sexuellt tvång döms den som i annat fall än som sägs i 1 § första stycket första meningen med våld eller hot tvingar en annan person att företa eller tåla en sexuell handling. Straffet är fängelse i högst fyra år.

Om sexuella övergrepp mot barn som inte har fyllt femton år finns särskilda bestämmelser i 6–8 §§.

Paragrafen motsvarar 2 § i gällande rätt. I paragrafen föreskrivs straffansvar för sexuella handlingar som genomförts med olaga tvång men som inte är allvarligt kränkande. Bestämmelsen är således subsidiär till 1 §. De allmänna övervägandena för bestämmelsen finns i avsnitt 6.2.

Bestämmelsen omfattar alltså sexuella handlingar. Vad som avses med det uttrycket är detsamma som i andra bestämmelser som omfattar ansvar för sådana handlingar. Vad som utgör olaga tvång har redogjorts för i anslutning till 1 §.

Bestämmelsen om sexuellt tvång har redan enligt gällande rätt ett ganska snävt tillämpningsområde, särskilt sedan tillämpningsområdet för 1 § utvidgades år 1998. Ett exempel på när bestämmelsen kan tillämpas är när en gärningsman tvingar en annan person att onanera åt honom, men gärningen inte är förenad med andra kränkande inslag.

Straffet är fängelse i högst fyra år. Avsikten är inte att åstadkomma en straffskärpning beträffande de handlingar som i dag faller inom tillämpningsområdet för sexuellt tvång av normalgraden. Straff enligt den övre delen av straffskalan bör dömas ut när övergrepp har skett vid upprepade tillfällen eller när fler än en gärningsman har medverkat vid övergreppet.

I *andra stycket* anmärks att det i 6–8 §§ finns särskild bestämmelser om övergrepp mot barn som inte har fyllt 15 år.

Sexuellt utnyttjande

3 § För sexuellt utnyttjande döms den som genomför en sexuell handling med en annan person och därigenom utnyttjar att personen står i beroendeställning till gärningsmannen, lider av en psykisk störning, eller i annat fall än som sägs i 1 § första stycket andra meningen inte har förmåga att värja sig. Straffet är fängelse i högst fyra år.

Detsamma gäller den som genomför en sexuell handling med någon som inte har fyllt arton år och

- 1. som är avkomling till gärningsmannen,*
- 2. som står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller*
- 3. för vars vård eller tillsyn gärningsmannen skall svara på grund av en myndighets beslut.*

Om brottet är grovt, döms för grovt sexuellt utnyttjande. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet eller om brottet har begåtts av flera gärningsmän. Straffet är fängelse i lägst två och högst sex år.

Om sexuella övergrepp mot barn som inte har fyllt femton år finns särskilda bestämmelser i 6–8 §§.

Paragrafen motsvarar nuvarande 3 § om sexuellt utnyttjande och, såvitt avser ungdomar mellan 15 och 18 år, 4 § om sexuellt utnyttjande av underårig. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 6.3.

I *första stycket* föreskrivs straffansvar för den som genomför en sexuell handling med en annan person och som därigenom utnyttjar att offret står i beroendeställning till gärningsmannen, lider av en psykisk störning eller i annat fall än som sägs i bestämmelsen om våldtäkt inte har förmågan att värja sig. Medlet för gärningens genomförande är således ett utnyttjande och handlingen är en sexuell handling. Det uttrycket har samma innebörd här som vid 1 §.

Uttrycket beroendeställning har samma innebörd som enligt gällande rätt. Mellan en elev och en lärare liksom mellan arbetstagare och arbetsgivare kan det således föreligga en beroendeställning. Om någon i dessa situationer genom att t.ex. förespegla särskilda förmåner eller en ogynnsam behandling förmår någon till sexuella handlingar ett kan ett utnyttjande av en beroendeställning föreligga. Beroendeställningar kan förekomma såväl mellan vuxna och yngre som mellan vuxna personer. Som exempel på det nämns i förarbetena till den nu gällande 3 § att någon som stått i vårdnadsförhållande eller liknande till en annan även efter myndig ålder kan befinna sig i en stark beroendeställning till denne. Bestämmelsen kan liksom i gällande rätt bli tillämplig också då en vuxen person befinner sig i en beroende-

ställning till en lärare eller är intagen tvångsvis på en anstalt eller en institution. Även den som har en betydande skuld hos en annan person eller en missbrukare som blir försedd med narkotika eller läkemedel av en annan person och som därigenom står under ett starkt tryck kan befinna sig i en beroendeställning.⁴

En kvinna av utländsk härkomst som är gift med någon som ständigt inom den s.k. tvåårsregeln påminner henne om att hon kan utvisas om han skiljer sig från henne kan också med hänsyn till omständigheterna anses befinna sig under ett sådant tryck att hon står i en beroendeställning till mannen. Om mannen utnyttjar dessa förhållanden för att genomföra t.ex. ett samlag med kvinnan kan han straffas enligt 3 §.

Enligt den nuvarande bestämmelsen om sexuellt utnyttjande krävs det för straffansvar när det gäller utnyttjanden av en annan persons beroendeställning att gärningsmannen har förmått den andre till ett sexuellt umgänge. Verbet förmått har ersatts med genomför i den nya 3 §. Således är brottsbeskrivningen gemensam för de tre situationerna som omfattas av 3 § första stycket. Verbet genomför täcker såväl det fallet att gärningsmannen har varit aktiv och har initierat eller förmått den andra personen till sexuella handlingar som det fallet att initiativet kommit från offret. Till skillnad från den nuvarande 3 § fordras således för straffbarhet inte att gärningsmannen har påverkat den andra personen till det sexuella umgänget. Det fordras dock ett orsaks samband mellan beroendeställningen och offrets deltagande i sexualhandlingen.

Vidare har i förhållande till den gällande 3 § bestämmelserna ”allvarligt” (missbruka) och ”otillbörligt” (utnyttja) strukits ur lagtexten. Genomgående beskrivs sålunda den straffbara handlingen som ett utnyttjande av en annan persons beroendeställning, psykiska störning respektive bristande förmåga att värja sig. Skälen härför har redovisats i avsnitt 6.3.2. Som sagts där är ändringen inte avsedd att medföra någon utvidgning av det straffbara området. En gärning måste således även fortsättningsvis framstå som ett sexuellt övergrepp för att den skall bedömas som ett sexuellt utnyttjande.

Med psykisk störning avses detsamma som enligt gällande rätt.

För sexuellt utnyttjande döms också den som genomför en sexuell handling med en annan person och som därigenom utnyttjar att personen i annat fall än som sägs i 1 § första stycket andra meningen inte har förmåga att värja sig. Övervägandena bakom utformningen av bestämmelsen och något om dess tillämpning har redovisats i avsnitt 6.3.4 (jfr avsnitt 6.1. 4).

⁴ Jfr prop. 1983/84:195 s. 25 f. och Brottsbalkskommentaren s. 6:19 f.

Denna bestämmelse i 3 § omfattar i princip de återstående typiska fallen av det som enligt den gällande bestämmelsen om sexuellt utnyttjande omfattas av uttrycket hjälplöst tillstånd. Sålunda skall ett utnyttjande av den som på grund av medvetlöshet, orsakad av i första hand andra skäl än berusning eller annan drogpåverkan, bedömas enligt den nya bestämmelsen i 3 §. Också utnyttjanden av den som sover djupt eller är så fysiskt funktionshindrade eller lider av en annan sjukdom att han eller hon inte förstår gärningens innebörd eller har förmåga att markera sitt motstånd bör i första hand omfattas av bestämmelsen i 3 §.

Gärningar som genomförs med utövande av tvång och som med hänsyn till omständigheterna i övrigt bedöms som allvarligt kränkande faller under tillämpningsområdet för 1 §, även om de har riktats mot en person som i och för sig befinner sig i någon av de tillstånd eller situationer som räknas upp i 3 §.

Andra stycket innehåller en reglering motsvarande den som nu finns i 4 § första stycket första meningen, men endast såvitt avser ungdomar som har fyllt 15 men inte 18 år. Bestämmelsen innebär ett absolut förbud för personer i den beskrivna personkretsen att ha sexuellt umgänge med ungdomar till vilka de står i vissa där angivna förhållanden. Förbudet gäller oavsett om gärningsmannen har utnyttjat någon särskild utsatthet hos den underårige eller om det är den underårige som har tagit initiativet till handlingarna.

I förhållande till den gällande bestämmelsen i 4 § har personkretsen utvidgats till att omfatta den som genomför en sexuell handling med någon som står under fostran av *eller har ett liknande förhållande till* gärningsmannen. Motiveringen för denna bestämmelse har angetts i avsnittet 6.3.5. Den tar sålunda sikte närmast på sådana relationer motsvarande dem som var aktuella i det där redovisade rättsfallet i NJA 1987 s. 64, där gärningsmannen intagit en särskild ställning i den unges liv. Det kan även i övrigt gälla en partner till barnets moder eller fader.

Bedömningen av om ett sådant liknande förhållande har förelegat skall göras inte utifrån endast de faktiska omständigheterna, såsom hur mycket tid barnet och gärningsmannen tillbringat tillsammans eller huruvida gärningsmannen sammanbor med någon av barnets föräldrar. Hänsyn skall också tas till hur förhållandet mellan barnet och gärningsmannen ser ut i det enskilda fallet. Det är inte av avgörande betydelse om t.ex. en ny partner till den ena föräldern bor med barnet.⁵ Om förhållandet vid en helhetsbedömning av omständigheterna i ett enskilt fall varit liknande det som råder mellan en fostrare och en person under dennes fostran kan ansvar komma ifråga.

⁵ Jfr prop. 1983/84:105 s. 29.

Det kan erinras om att ungdomar mellan 15 och 18 år redan enligt första stycket skyddas mot sexuellt utnyttjande av personer som i övrigt kan ha ett stort inflytande över dem.

Tredje stycket innehåller en bestämmelse om grovt sexuellt utnyttjande. Det föreskrivna straffet är fängelse lägst två och högst sex år, dvs. samma som för normalgraden av våldtäkt. Skälen för höjningen av straffet för såväl normalgraden av sexuellt utnyttjande som det grova brottet har angetts i avsnitt 6.3.7.

Ett brott bör bedömas som grovt om det har begåtts av fler än en gärningsman eller om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet. Exempel på det sistnämnda är att övergreppen har upprepats vid flera tillfällen, såsom när en vårdare har utnyttjat en gravt psykiskt störd person. Övergrepp under smärtsamma eller särskilt förnedrande former bör också normalt rubriceras som grovt med hänsyn till gärningsmannens särskilda hänsynslöshet.

Av *fjärde stycket* anmärks att det i 6–8 §§ finns särskilda bestämmelser om övergrepp mot barn som inte har fyllt 15 år.

Sexuell kränkning

4 § För sexuell kränkning döms den som i annat fall än som sägs förut i detta kapitel utsätter en person för ett beteende som kan kränka personens sexuella integritet. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Om sexuella övergrepp mot barn som inte har fyllt femton år finns särskilda bestämmelser i 6–8 §§.

Paragrafen motsvarar när det gäller personer som fyllt 15 år nuvarande 7 § tredje stycket om sexuellt ofredande. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 6.4.

I bestämmelsen i *första stycket första meningen* föreskrivs straffansvar för kränkningar som inte är straffbara enligt andra bestämmelser rörande sexualbrott av allvarligare slag. Den skall ge skydd mot angrepp mot den sexuella integriteten. För brottet döms den som utsätter en person för ett beteende som kan kränka personens sexuella integritet. I övrigt upptas inte något krav på att handlingen skall vara av visst kvalificerat slag motsvarande ”uppenbart sedlighetssårande” i nuvarande 7 § tredje stycket. Vid bedömningen av om ett visst beteende är straffbart skall hänsyn tas till bl.a. mot vem beteendet har riktats samt tids- och miljöförhållandena. Det krävs inte att gärningsmannen har handlat i syfte att reta eller tillfredsställa sin sexualdrift. Detta kan innebära en ändring i förhållande till den gällande bestämmelsen såsom den har tillämpats i praktiken (jfr

rättsfallet NJA 1997 s. 359, avsnitt 6.4.2 och 6.4.7). Det kränkande beteendet kan bestå i ord eller handling. Det avgörande är om gärningsmannens beteende typiskt sett utgör en kränkning av offrets sexuella integritet. I likhet med gällande rätt uttrycker alltså bestämmelsen en s.k. objektiv norm. Det är sålunda inte enbart uppfattningen hos den som har utsatts för handlingen som avgör om den är kränkande.

Den nya bestämmelsen skulle kunna tillämpas på exempelvis sådana yttranden som bedömdes av Högsta domstolen i det nyssnämnda rättsfallet NJA 1997 s. 359. Användningen av enstaka könsord faller dock också i fortsättningen normalt utanför regleringen i 6 kapitlet och är i första hand att bedöma som förolämpning enligt 5 kap. 3 §.

Bestämmelsen blir allmänt tillämplig på olika former av ovälkomna uppträdanden av sexuell natur som exempelvis ett handgripligt antastande som består i att en man klappar en kvinna i rygglutet. Ett annat exempel kan vara en man som närmar sig en kvinna i syfte att nå en sexuell förbindelse med henne och som därvid uppträder på ett sätt som kränker hennes sexuella integritet. Tillämpningen av den nya bestämmelsen kan alltså innebära att gärningar som nu straffrättsligt bedöms som ofredande enligt 4 kap. 7 § i fortsättningen bedöms som sexuell kränkning.

Av *första stycket andra meningen* framgår att straffet är böter eller fängelse i högst två år, vilket motsvarar vad som för närvarande gäller beträffande sexuellt ofredande.

I *andra stycket* anmärks att det i 6–8 §§ finns särskilda bestämmelser om övergrepp mot barn som inte har fyllt 15 år. Frågan om gärningsmannens uppsåt avseende barns ålder kommenteras vid 6 och 9 §§.

Sexuell exploatering av ungdom

5 § För sexuell exploatering av ungdom döms den som genomför en sexuell handling med någon som inte har fyllt arton år, om den unge har företagit handlingen mot ersättning. Detsamma gäller den som främjar att den unge utför en sexuell posering som

- 1. är ett led i en framställning av pornografisk bild,*
- 2. sker mot ersättning, eller*
- 3. annars kan skada hans eller hennes utveckling.*

Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Om sexuella övergrepp mot barn som inte har fyllt femton år finns särskilda bestämmelser i 6–8 §§.

Paragrafen motsvarar nuvarande 7 § andra stycket och 10 §. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 6.5.

I *första stycket första meningen* föreskrivs ansvar för den som genomför en sexuell handling med någon som inte har fyllt 18 år, om den unge har företagit handlingen mot ersättning.

Av brottsbeskrivningen framgår att ett köp av sexuella tjänster av ungdomar är straffbart, även om detta inte sker under förhållanden som utgör prostitution. Som närmare utvecklas under 10 § är prostitution inte ett entydigt fenomen som klart och tydligt skiljer sig från alla andra former av sexuella förbindelser, och övergången mellan det accepterade och det förbjudna är glidande. Syftet med bestämmelsen är att skydda ungdomar från att dras in i prostitutionen.

Bestämmelsen har också i ett annat avseende ett vidare tillämpningsområde än den nya bestämmelsen i 11 § om köp av sexuella tjänster. Den sistnämnda straffbestämmelsen avser sådana sexuella aktiviteter som enligt gällande rätt utgör ”sexuellt umgänge” medan 5 § avser ”sexuella handlingar” med den innebörd detta uttryck har getts i 1 § med flera bestämmelser.

Straffansvaret omfattar den som genomför den sexuella handlingen, oavsett om det är han eller någon annan som har utlovat eller betalat den sexuella tjänsten. Om en person betalar en sådan sexuell tjänst men inte nyttjar den kan hans handlande bedömas som anstiftan eller medhjälp till brottet. Under vissa förutsättningar kan ansvar för koppleri komma ifråga.

För straffansvar krävs att en utlovad eller utgiven ersättning är en förutsättning för den unges medverkan. Om gärningsmannen invänder att den underårige, som utlovats eller fått ersättning, har medverkat på grund av andra omständigheter t.ex. förälskelse och detta inte kan motbevisas är gärningen inte straffbar enligt denna bestämmelse.

Ersättningen kan ha getts ut helt eller delvis till någon annan än den unga personen.

I *första stycket andra meningen* föreskrivs ansvar för den som främjar att den unge utför sexuell posering. I uttrycket sexuell posering ligger en begränsning i det att handlingen skall utföras inför en eller flera personer eller framför en kamera för dokumentation på bild. Handlingen skall för en vuxen person ha en klar och otvetydig sexuell karaktär. Bestämmelsen omfattar såväl det fallet att den unge poserar ensam som då han eller hon poserar tillsammans med någon annan. Sexuell posering kan alltså bestå i att den unge t.ex. har samlag med en annan person. Den sistnämnde kan men behöver självklart inte vara gärningsmannen.

Gärningsmannen skall ha *främjat* den unges handlande. För straffbarhet krävs i motsats till gällande rätt inte någon fysisk eller

psykisk påverkan från gärningsmannens sida. Ansvar kan alltså inträda även om det är den underårige som tar initiativet till handlingen utan någon som helst aktiv påverkan från gärningsmannens sida. Det krävs inte heller att gärningsmannen handlat för att väcka eller tillfredsställa sin egen sexualdrift.

Enligt normalt språkbruk främjas en handling, när någon har gjort något som underlättat eller åtminstone varit ägnat att underlätta handlingens utförande. Uttrycket har samma innebörd som i straffbestämmelsen om koppleri i 10 §.

Främjande kan bestå i t.ex. att en man skapar möjlighet för eller underlättar för en underårig att posera genom att ställa en lokal till förfogande för poseringen. Om en underårig på eget initiativ uppsöker en nattklubb och framställer önskemål om att få utföra ett striptease-framträdande på klubben, bör alltså klubbägaren anses ha främjat poseringen om han låter henne utföra framträdandet. I ett sådant fall krävs det inte att en posering kommit till stånd i det enskilda fallet.

I bestämmelsen föreskrivs straffansvar för två typiska former av allvarligt utnyttjande av ungdomar i pornografiska sammanhang. Dessa är sexuell posering som är ett led i en framställning av pornografisk bild och i övrigt alltid sexuell posering som sker mot ersättning. Sådana absoluta förbud upptas i punkterna 1 och 2 och gäller sålunda oberoende av den underåriges samtycke.

I första stycket andra meningen punkt 1 anges sexuell posering som är ett led i en framställning av pornografisk bild. Bestämmelsen avser sådana bilder och filmer vars handhavande kan medföra ansvar för barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § BrB. Förbudet träffar också fall där jämnåriga ungdomar fotograferar varandra. En särskild åtalbegränsningsregel för dessa situationer tas upp i 13 §.

I första stycket andra meningen punkt 2 anges sexuell posering som sker mot ersättning. Ersättningen kan ha getts ut helt eller delvis till någon annan än den unga. Straffansvar kan drabba den som engagerar den unga för posering på en sexklubb liksom den som betalar för en posering på en sådan klubb. Det kan också gälla posering som ersätts av någon under andra förhållanden, t.ex. i gärningsmannens hem.

I första stycket andra meningen punkt 3 straffbeläggs främjande av sexuell posering som annars kan skada den unges utveckling. Utanför de områden där det enligt punkterna 1 och 2 råder ett absolut förbud ges den underårige med stigande ålder och mognad ett visst ansvar och självbestämmanderätt. Kriminaliseringen omfattar de fall av posering som annars kan skada hans eller hennes utveckling. Det blir med andra ord fråga om en helhetsbedömning, vid vilken skall beaktas att barn mellan 15 och 18 år med stigande ålder bör få ta ansvar för sina sexuella handlingar. Av betydelse är bl.a. den underåriges förhållande

till gärningsmannen, handlingens karaktär och om och i så fall på vilket sätt den underårige förmåtts till handlingen. Det ligger i sakens natur att det skall vara fråga om något slags utnyttjande av den unge. Detta är i regel inte fallet om poseringen sker i ett förhållande mellan jämnåriga ungdomar.

Om poseringen har varit av särskilt kvalificerad art, om den ägt rum vid upprepade tillfällen eller om den varit förenad med andra sexualhandlingar av gärningsmannen, såsom exempelvis att han eller hon onanerar inför barnet, kan gärningen bedömas som sexuellt övergrepp enligt 7 §.

I *andra stycket* anges att straffet är böter eller fängelse i högst två år. Detta motsvarar vad som enligt gällande rätt är föreskrivet för sexuellt ofredande i 7 § andra stycket. Det är däremot en straffskärpning jämfört med vad som för närvarande gäller för förförelse av ungdom (10 §), nämligen böter eller fängelse i högst sex månader. Köp av sexuella tjänster som riktar sig mot underåriga har generellt sett ett högre straffvärde än om handlingarna riktar sig mot vuxna personer.

I *tredje stycket* anmärks att det i 6–8 §§ finns särskilda bestämmelser om övergrepp mot barn som inte har fyllt 15 år. När det gäller målsägandens ålder finns det i 9 § en bestämmelse om vad som i detta hänseende krävs beträffande gärningsmannens uppsåt. Ansvar enligt 5 § kan komma ifråga beträffande den som gjort sig skyldig till övergrepp mot barn enligt 6–8 §§ i de fall då hans uppsåt avseende barnets ålder i ett enskilt fall inte är uppfyllt.

Våldtäkt mot barn

6 § För våldtäkt mot barn döms den som med ett barn under femton år genomför en sexuell handling som är allvarligt kränkande med hänsyn till sin art eller till omständigheterna i övrigt. Straffet är fängelse i lägst två och högst sex år.

Om brottet är grovt, döms för grov våldtäkt mot barn. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas barnets låga ålder, om gärningsmannen har använt våld eller hot, eller om gärningsmannen har utnyttjat barnets särskilt utsatta situation eller annars visat särskild hänsynslöshet samt om brottet har begåtts av flera gärningsmän. Straffet är fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Paragrafen är ny. I den föreskrivs straffansvar för det allvarligaste sexualbrottet mot barn, våldtäkt mot barn. De allmänna övervägandena för paragrafens införande finns i avsnitt 7.1 samt avsnitt 4.4.

Handlingar som nu omfattas av bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av underårig i 4 § första stycket första meningen skall normalt föranleda ansvar enligt den nya bestämmelsen om våldtäkt mot barn i 6 §.

Bestämmelsen har getts en lydelse som är närmast identisk med 1 §. Den avgörande skillnaden är att 6 § inte innehåller något krav på tvång. Således behöver inte gärningsmannen ha genomfört en sexuell handling genom våld eller hot eller genom att utnyttja vissa uppkomna situationer. Oavsett gärningsmannens tillvägagångssätt skall en gärning som riktas mot ett barn under 15 år bedömas som våldtäkt mot barn om den innefattar en allvarligt kränkande sexuell handling. I subjektivt hänseende krävs att samtliga objektiva brottsförutsättningar utom barnets ålder omfattas av gärningsmannens uppsåt. När det gäller barnets ålder räcker det att gärningsmannen är oaktsam i enlighet med bestämmelsen i 9 §.

I *första stycket* föreskrivs sålunda straffansvar för den som med ett barn under 15 år genomför en sexuell handling som är allvarligt kränkande med hänsyn till sin art eller till omständigheterna i övrigt.

Innebörden av uttrycket sexuell handling är detsamma som i övriga paragrafer i 6 kapitlet.

Gärningsmannen skall anses ha *genomfört* den sexuella handlingen oavsett vem som tagit initiativet till den. Barn tar normalt inte sådana initiativ. Om emellertid exempelvis ett barn som närmar sig 15-årsåldern har tagit initiativ till ett samlag medför det inte att samlaget kan genomföras utan straffansvar. Inte heller kan gärningsmannen till sitt fredande åberopa att han inte själv varit aktiv vid den sexuella handlingen.

På motsvarande sätt som när det gäller 1 § förutsätts det för straffansvar enligt 6 § att det är gärningsmannen själv som genomför den sexuella handlingen med barnet. Vad som sagts i anslutning till 1 § om sådana frågor äger tillämpning också vid sexuella övergrepp mot barn.

En grundläggande förutsättning för straffansvar enligt 6 § är på motsvarande sätt som är fallet för 1 § att den sexuella handlingen har varit allvarligt kränkande. Bedömningen skall göras utifrån handlingens art eller omständigheterna i övrigt och avse samtliga omständigheter vid en enskild situation. Den objektiva karaktären av övergreppet är av grundläggande betydelse. Offrets upplevelse av kränkningen är således av underordnad betydelse.

För bedömningen av kränkningens allvar är enligt bestämmelsen i första hand *handlingens art* av betydelse. Övergreppets natur och typen av sexualhandling är avgörande. Som allvarligt kränkande anses samlag med barn som inte har nått sin pubertet eller som inte är könsmogot.

Detta gäller också samlagsliknande handlingar, dvs. främst orala och anala övergrepp bestående i att gärningsmannen med sitt könsorgan berör eller tränger in i barnets mun eller anus, och andra åtgärder som att föra in främmande föremål i ett barns slida eller anus. Samma bedömning gäller som huvudregel det fallet att en gärningsman med sin mun utför ett oralt övergrepp på barnet, dvs. att gärningsmannen med sin mun berör barnets könsorgan.

Det fordras normalt att övergreppet har innefattat en kroppslig beröring. Innebörden av uttrycket sexuell handling är dock som framgått sådan att också andra åtgärder kan omfattas av straffbestämmelsen under förutsättning att de vidtagits på ett sådant sätt eller under sådana omständigheter att de kan anses allvarligt kränkande.

En sexuell handling kan enligt bestämmelsen bedömas som allvarligt kränkande också med hänsyn till *omständigheterna i övrigt*. Om gärningsmannen på ett särskilt försåtligt sätt har genomfört den sexuella handlingen eller om han eller hon genom att genomföra den har missbrukat ett särskilt förtroende eller om han eller hon annars har brutit i ansvaret för barnet är den sexuella handlingen således regelmässigt allvarligt kränkande. Sexuella handlingar som föräldrar, styv- eller fosterföräldrar eller andra närstående och för barnet viktiga personer genomför med sitt barn eller ett barn de ansvarar för är alltid allvarligt kränkande. Det finns även andra personkategorier till vilka barn kan utveckla ett särskilt förtroendefullt förhållande till såsom lärare och personal eller andra vuxna med anknytning till vård, barnomsorg eller fritidsverksamhet. Övergrepp av dessa personer får med hänsyn till omständigheterna anses allvarligt kränkande för barnet. Personer som utnyttjar att ett barn under 15 år står i en slags beroendeställning till honom eller henne för att genomföra en sexuell handling med barnet bör regelmässigt anses ha gjort sig skyldig till våldtäkt mot barn. Som ett exempel i detta avseende kan nämnas följande. En flicka på tolv år går i ridskola och utnyttjas sexuellt av ridläraren. Denne förespeglar flickan att hon skall få vara med i en tävling om hon tillfredsställer honom sexuellt genom att ta hans könsorgan i sin mun, dvs, han förmår henne att utföra ett oralt samlag på honom.

Även om det inte är en förutsättning för ansvar enligt bestämmelsen att den sexuella handlingen har genomförts med tvång medför i förekommande fall en sådan omständighet att den sexuella handlingen har varit allvarligt kränkande. En sexuell handling kan vara allvarligt kränkande också med hänsyn till andra omständigheter såsom att gärningen har haft ett utdraget förlopp, att det har upprepats flera gånger under viss tid, att den har varit särskilt smärtsam eller att den har innehållit förnedrande eller förödmjukande inslag.

Som ytterligare exempel på när bestämmelsen kan bli tillämplig kan nämnas följande. En liten flicka blir inlåst i sitt rum av sin barnvakt. Barnet lägger sig på sängen varvid barnvakten klär av sig och flickan på underkroppen. Han för sin penis fram och tillbaka mellan flickans lår vid hennes underliv, men utan att det förekommer någon direkt kontakt mellan gärningsmannens penis och hennes könsorgan, och utför dessa samlagsrörelser en stund. En äldre pojke i grannskapet förmår en yngre pojke att klä av sig varvid den äldre förmår den yngre att ta hans penis i munnen samt därefter tar den yngre pojken penis i sin mun. Dessa handlingar bör bedömas som våldtäkt mot barn. Med hänsyn till vad som gäller för avsaknaden av kravet på varaktig och direkt kroppslig beröring kan ett exempel som det sistnämnda bedömas som våldtäkt mot barn även om den yngre pojken inte förmås att ta den äldre pojken penis i sin mun. Sålunda skulle om den äldre pojken klär av den yngre pojken och med våld tvingar ned honom på knä där han hålls fast och den äldre pojken sedan onanerar mot den yngre pojken ansikte och övergreppet har ett utdraget förlopp detta kunna hänföras till 6 §. Ett annat exempel på en allvarligt kränkande sexuell handling kan vara om någon som i ett led i tillfredsställelsen av sin sexualdrift tömmer tarmen på ett barn.

Det bör ställas högre krav för att en gärning skall bedömas som våldtäkt mot barn om övergreppet har riktats mot en tonåring som snart når sin sexuella självbestämmanderätt än om den har riktats mot ett litet barn. Omständigheter som t.ex. tonåringens utveckling och mognadsnivå, vilket förhållandet som råder mellan honom eller henne och gärningsmannen, de sexuella handlingarnas natur samt på vilket sätt gärningen har genomförts skall ingå i bedömningen. Det förhållandet att den sexuella handlingen har genomförts frivilligt av en tonåring kan ha betydelse för bedömningen av kränkningen, men det medför inte ansvarsfrihet för den andre parten. I avsnitt 7.1.3 har utvecklats hur s.k. ungdomsförseelser bör bedömas.

Andra stycket föreskriver straffansvar för grov våldtäkt mot barn. Sålunda skall det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt beaktas barnets låga ålder, om gärningsmannen har använt våld eller hot, om gärningsmannen har utnyttjat barnets särskilt utsatta situation eller om han eller hon annars visat särskild hänsynslöshet. Slutligen skall det särskilt beaktas det förhållandet att brottet har begåtts av flera gärningsmän.

I avsnitt 7.1.4 har tillämpningen utvecklats. I enlighet med vad som sagts där skall den gällande praxisen när det gäller bedömningen av sexualbrott riktade mot ett barn som grovt brott i stort sett bestå. Redan den skärpningen av synen på sexuella övergrepp mot barn som ligger i

den nya bestämmelsen innebär dock att fler gärningar kommer att bedömas som grovt brott än enligt den nuvarande 1 §.

Allmänt gäller sålunda att ju yngre ett barn var vid övergreppet desto allvarligare är brottet. Enligt praxis när det gäller bedömningen av sexualbrott mot barn som grovt brott synes om barnet är 10 till 12 år dess ålder ensamt vara avgörande. I rättsfallet NJA 1993 s. 310 (redovisat i avsnitt 4.4) konstaterade Högsta domstolen att även om gärningen inte innefattat ett fullbordat samlag skulle det särskilt med hänsyn till att offret var ett åttaårigt barn bedömas som grov våldtäkt. En motsvarande våldtäkt mot barn bör bedömas som grovt brott enligt 6 § andra stycket.

Att ett sexuellt övergrepp har genomförts med tvång innebär som förut sagts att handlingen är allvarligt kränkande. Ett sådant tillvägagångssätt innebär också regelmässigt att brottet är grovt. Detta gäller redan vid bruk av ett relativt måttligt våld. För att ett brott skall bedömas som grovt på grund av hot bör det på motsvarande sätt som vid våldtäkt mot den som har fyllt 15 år krävas att hotet hos barnet har framkallat eller har varit ägnat att framkalla fruktan för barnets säkerhet och person. Också andra typer av hot än de som vuxna normalt uppfattar som ägnade att framkalla fruktan för säkerhet eller person har en sådan hänsynslös karaktär. En gärningsman som har genomfört en sexuell handling med ett barn genom att hota t.ex. att låsa in den som är mörkrädd i en garderob, att se till att föräldrarna kommer att överge barnet eller att göra illa ett kärt husdjur kan således ådra sig ansvar för grovt brott. På motsvarande sätt som beträffande våldtäkt mot den som har fyllt 15 år är det tillräckligt att hotet har riktats mot en annan person. Sålunda kan den som utnyttjar barnets beskyddarinstinkt genom att hota t.ex. ett yngre syskon för att genomföra övergreppet komma att straffas för ett grovt brott.

Som ovan klargjorts medför det förhållandet att det är föräldrar eller andra närstående liksom personer som har ett särskilt ansvar för barnet, som har genomfört en sexuell handling med barnet, att en sexuell handling är allvarligt kränkande. Ett sådant förhållande innebär dock många gånger att brottet dessutom är grovt. En sådan gärningsman har således utnyttjat barnets särskilt utsatta situation. Det nu sagda gäller särskilt om det varit frågan om upprepade övergrepp. Upprepade övergrepp under barnets uppväxtår kan emellertid också många gånger också anses som ett uttryck för gärningsmannens hänsynslöshet.

De nu beskrivna omständigheterna kan illustreras med de förhållanden som förelåg i rättsfallet NJA 1993 s. 68. Där anförde domstolen som skäl för att bedöma tre fall av sexuella övergrepp mot en 12–13 år gammal flicka att gärningarna hade riktats mot ett barn som stått under gärningsmannens fostran och att dennes handlande

hade varit särskilt hänsynslöst främst på grund av att det skett vid upprepade tillfällen och vållat barnet psykisk skada.

En gärning som har varit särskilt förnedrande, t.ex. innehållit perversa eller sadistiska inslag eller skett under särskilt förödmjukande eller smärtsamma former kan med hänsyn till att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet bedömas som grov våldtäkt mot barn. Samma bedömning kan föranledas av att ett övergrepp har dokumenterats på bild eller film, särskilt om det har skett i syfte att sprida dessa.

Också i bestämmelsen om grov våldtäkt mot barn har uttryckligen tagits med som en särskild omständighet att brottet har begåtts av flera gärningsmän. Med flera avses att det är fler än en gärningsman, dvs. minst två gärningsmän, som har medverkat vid brottet. Vad som har anförts i kommentaren till 1 § andra stycket liksom i avsnitt 6.1.6 äger tillämplighet också här. Vidare skall i en situation där fler än en gärningsman tillsammans genomför gärningen på det sättet att en person t.ex. endast betvingar barnet samtidigt som en annan person utför de sexuella handlingarna med det, gärningsmännen regelmässigt anses ha visat en särskild hänsynslöshet. Den som istället för att komma till undsättning har betvingat, hotat eller utövat annat tvång mot barnet har sålunda förstärkt det allvarliga hot offret i en sådan situation redan är utsatt för. En sådan gärningsman kan därför många gånger dömas för medhjälp till grov våldtäkt mot barn. Den som genomför den sexuella handlingen genom att utnyttja en situation som på detta sätt framstår som omedelbart hotande för offret kan också dömas för grov våldtäkt mot barn. Gärningsmännen har i ett sådant fall också utnyttjat offrets särskilt utsatta situation.

Straffskalan har kommenterats i avsnitt 7.1.5.

När det gäller målsägandens ålder finns det i 9 § en bestämmelse om vad som i detta hänseende krävs beträffande gärningsmannens uppsåt. Om detta uppsåt vid ett åtal enligt 6 § i ett enskilt fall inte är uppfyllt kan, om förutsättningar för detta i övrigt föreligger, ansvar enligt 1–3 §§ komma ifråga.⁶

Sexuellt övergrepp mot barn

7 § För sexuellt övergrepp mot barn döms den som i annat fall än som sägs i 6 § förmår ett barn under femton år att företa en sexuell handling eller utsätter barnet för en sådan handling. Straffet är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

⁶ Jfr NJA II 1962 s. 182.

Paragrafen är ny. Av dess lydelse framgår att den är subsidiär till 6 §. Paragrafens tillämpningsområde motsvarar i stort sett de gärningar som enligt gällande rätt omfattas av den nuvarande bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av underårig i 4 § första stycket andra meningen. De allmänna övervägandena för paragrafens införande finns i avsnitt 7.2 samt avsnitt 4.4.

Genom bestämmelsen ges barn under 15 år ett ovillkorligt straffrättsligt skydd mot sexuella handlingar riktade mot dem. Den som genomför sådana handlingar gör sig oavsett omständigheterna kring gärningen skyldig till åtminstone sexuellt övergrepp mot barn.

Genom bestämmelsen straffbeläggs sexuella handlingar mot barn vilka inte är så allvarligt kränkande att de kan hänföras till 6 §.

Av lagtexten framgår att gärningsmannen skall antingen ha förmått barnet att företa en sexuell handling eller annars ha utsatt barnet för en sådan handling. Uttrycket sexuell handling har samma innebörd som i 1–6 §§. I subjektivt hänseende krävs att samtliga objektiva brottsförutsättningar utom barnets ålder omfattas av gärningsmannens uppsåt. När det gäller barnets ålder räcker det att gärningsmannen är oaktsam i enlighet med bestämmelsen i 9 §.

Det förutsätts inte att gärningsmannen har använt något särskilt tillvägagångssätt vid övergreppet. Straffansvar uppkommer om någon förmår ett barn att företa en sexuell handling. Häri ligger ett krav på åtminstone något mått av aktivitet i form av fysisk eller psykisk påverkan. Gärningsmannens syfte med åtgärden skall vara att barnet skall företa eller medverka i en sexuell handling. En gärningsman som har förmått två barn att företa sexuella handlingar med varandra kan också straffas enligt bestämmelsen.

Lika litet som när det gäller tillämpligheten av 6 § förutsätts det för straffansvar att det är gärningsmannen som har tagit initiativet till den sexuella handlingen. Om ett barn under 15 år tagit initiativ till sexuella handlingar men motparten sedan fortsatt eller annars medverkat till dessa blir dennes åtgärder straffbara enligt 7 §. Det följer av att gärningsmannen i ett sådant fall *utsätter* barnet för en sexuell handling. Om en gärningsman berör ett barn sexuellt i underlivet eller utsätter det för lindrigare former av perversioner som inte medför ansvar enligt 6 § anses också att denne utsätter barnet för sexuella handlingar.

Som exempel på när paragrafen kan bli tillämplig kan följande exempel anföras. En man förmår ett barn att onanera åt honom utan att det vid gärningen har förekommit mer kränkande inslag. Om någon vid något enstaka tillfälle med handen smeker eller med sin mun kort berör ett barn i underlivet kan också gärningen falla inom tillämpningsområdet för 7 §. Det skall dock i sådana fall vara frågan om handlingar

som endast är något mer kvalificerade än vad som avses med beteenden ägnade att kränka offrets sexuella integritet och som omfattas av 8 §.

Vid en helhetsbedömning av gärningen kan det undantagsvis komma ifråga att bedöma sådana sexuella handlingar som samlag och samlagsliknande handlingar inte som våldtäkt mot barn utan som endast ett sexuellt övergrepp mot barn. Detta gäller dock främst s.k. ungdomsförseelser. Detta kan exempelvis vara fallet om två unga personer, varav den ena inte har fyllt 15 år, har haft samlag eller genomfört samlagsliknande handlingar med varandra. Av betydelse för bedömningen i detta avseende är barnets utveckling och mognadsnivå, vilket förhållande som råder mellan parterna, de sexuella handlingarnas natur samt på vilket sätt gärningen har genomförts.

För 7 § gäller på motsvarande sätt som enligt nuvarande ordning för motsvarande handlingar en bestämmelse om särskild åtalsbegränsning. Den bestämmelsen finns i 13 §.

Straffskalan har kommenterats i avsnitt 7.2.3.

Sexuell kränkning av barn

8 § För sexuell kränkning av barn döms den som främjar att ett barn under femton år utför en sexuell posering. Detsamma gäller den som annars utsätter barnet för ett beteende som kan kränka barnets sexuella integritet. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Paragrafen motsvarar nuvarande 7 § första och tredje styckena om sexuellt ofredande beträffande barn under 15 år. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 7.3.

Bestämmelsen tar sikte på gärningar av sexuell karaktär som inte innefattar annars straffbelagda sexuella handlingar och som kan kränka barnets sexuella integritet.

Barnets inställning till handlingen tillmäts, i likhet med vad som gäller enligt de föregående straffbestämmelserna om skydd för sexuella övergrepp mot barn under 15 år, inte någon straffrättslig betydelse. I subjektivt hänseende krävs att samtliga objektiva brottsförutsättningar utom barnets ålder omfattas av gärningsmannens uppsåt. När det gäller barnets ålder räcker det att gärningsmannen är oaktsam i enlighet med bestämmelsen i 9 §.

I *första meningen* föreskrivs ansvar för den som främjar att ett barn under 15 år utför en sexuell posering. I denna del anknyter bestämmelsen till den nuvarande bestämmelsen om straffansvar för den som förmår ett barn att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd (7 § första stycket). Skälet för utformningen av den nya

bestämmelsen i denna del har angetts i den allmänna motiveringen (avsnitt 7.3). Utöver vad som där sägs kan som ett exempel på sexuell posering nämnas att barnet onanerar inför gärningsmannen.

Innebörden av uttrycket främja är densamma som i bestämmelsen i 5 § om sexuell exploatering av ungdom (avsnitt 6.5).

I *andra meningen* föreskrivs ansvar den som annars utsätter barnet för ett beteende som kan kränka barnets sexuella integritet. Bestämmelsen motsvarar den nuvarande om sexuellt ofredande som består i att sexuellt beröra ett barn under 15 år (7 § första stycket) eller i att uppträda uppenbart sedlighetssårande mot barnet, t.ex. genom blottning (7 § tredje stycket).

Bestämmelsens avfattning är identisk med straffbestämmelsen om sexuell kränkning i 4 §. Vad som sägs i kommentaren till den bestämmelsen äger alltså motsvarande tillämpning även beträffande sexuell kränkning av barn. Vid bedömningen av om ett visst beteende är straffbart skall det dock självklart tas hänsyn till att handlingen har riktats mot ett barn.

I *tredje meningen* anges att straffet är böter eller fängelse i högst två år. Straffskalan för sexuell kränkning av barn motsvarar alltså vad som för närvarande gäller beträffande brottet sexuellt ofredande.

Oaktsamhet om ålder

9 § Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder skall dömas även den som inte insåg men hade skälig anledning att anta att den andra personen inte uppnått den åldern.

Paragrafen motsvarar nuvarande 11 §. Någon ändring i sak har inte gjorts. Med hänsyn till att det i den nya regleringen görs en större åtskillnad än tidigare mellan målsägande i olika åldrar kan bestämmelsen få en större betydelse.

Koppleri

10 § För koppleri döms den som främjar eller ekonomiskt utnyttjar att en person prostituerar sig vid ett flertal tillfällen. För koppleri döms också den som har upplåtit en lägenhet med nyttjanderätt och som får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för prostitution. Detta gäller dock endast om hyresvärden inte gör vad som skäligen kan begäras för att upplåtelsen skall upphöra, om verksamheten fortsätter i lägenheten eller återupptas efter avbrott. Straffet är fängelse i högst fyra år.

Om brottet är grovt, döms för grovt koppleri. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas om brottet har avsett en verksamhet som har bedrivits i större omfattning eller i organiserad form, som har medfört en betydande vinning för gärningsmannen, eller som har inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av andra. Straffet är fängelse i lägst två och högst sex år.

Paragrafen motsvarar nuvarande 8 och 9 §§. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 8.1.

De sakliga ändringar som har vidtagits avser de omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen om brottet är grovt. I övrigt är det fråga om språkliga ändringar.

I *första stycket första meningen* föreskrivs ansvar för den som främjar eller ekonomiskt utnyttjar att en person prostituerar sig vid ett flertal tillfällen. I förhållande till dagens lagtext har bestämmelsen ”på ett otillbörligt sätt” till ekonomiskt utnyttjar slopats. Avsikten är inte att utvidga det straffbara området. I likhet med gällande rätt får kravet anses uppfyllt i och med att någon på annans verksamhet som prostituerad skaffar sig fördelar utan vederlag eller mot vederlag som står i missförhållande till vad han eller hon å sin sida presterat. Kriminaliseringen träffar däremot inte den som tillhandahåller den prostituerade varor och tjänster till normalt pris. Det är alltså inte enbart på denna grund straffbart att t.ex. hyra ut en bostadslägenhet till en prostituerad mot normal hyra.

Uttrycket att någon bl.a. främjar ”att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning” har ersatts av att någon ”prostituerar sig vid ett flertal tillfällen”. Detta är avsett som en språklig modernisering och utgör ingen ändring i sak; tillfälliga sexuella förbindelser mellan vuxna utan att fråga är om prostitution berörs inte. Prostitution är visserligen inte ett entydigt fenomen som klart och tydligt skiljer sig från andra typer av sexuell samvaro. I litteraturen har följande kriterier uppställts för att bestämma om det föreligger en prostitutionshandling: a) kommersialitet, b) promiskuitet, c) valet av partner sker uteslutande på ekonomiska grunder, d) den sexuella förbindelsen är tillfällig och kortvarig, samt e) emotionellt likgiltig.⁷

Kravet i gällande straffbestämmelse att det skall vara fråga om mer än en förbindelse som skall främjas eller ekonomiskt utnyttjas har behållits. I lagtexten anges sålunda att en person prostituerar sig vid ett

⁷ T.ex. Per Ole Träskman, ”Går det att tygla lustan?”, Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, 1998, s. 352-373. I sin kommentar anger Per Ole Träskman att samtliga kriterier är vaga till sin karaktär.

flertal tillfällen. I praktiken är det troligtvis normalt fråga om att gärningsmannen främjar eller utnyttjar en slags verksamhet.

Med ”sexuella förbindelser” avses i detta sammanhang enligt vedertagen tolkning av gällande rätt samlag eller annat sexuellt umgänge. Någon ändring härvidlag är inte avsedd. Koppleriansvaret omfattar alltså också fortsättningsvis främjande eller ekonomiskt utnyttjande endast av sådana sexuella aktiviteter som utgör sexuellt umgänge enligt gängse definition.

Straffbestämmelsen omfattar liksom gällande rätt inte främjande eller ekonomiskt utnyttjande av stadigvarande förbindelser; dessa utgör inte ett typiskt ”prostituerad/kund – förhållande”. Med stadigvarande förbindelser menas i detta sammanhang alltså inte förhållanden mellan prostituerade och deras stamkunder. Exempel på stadigvarande förbindelse är äktenskapliga förbindelser, registrerade partnerskap och samboförhållanden.

I *första stycket andra meningen* föreskrivs ansvar för hyresvärd i vissa fall då han eller hon först efter uthyrningstillfället får vetskap om att lägenheten används för prostitution. I den nuvarande lagtexten är bestämmelsen utformad som ett exempel på ett sådant främjande som är straffbelagt i paragrafens första stycke. Den nya bestämmelsen har i stället utformats som en självständig gärningsbeskrivning. Någon saklig ändring är inte avsedd.

Av *första stycket tredje meningen* och *andra stycket tredje meningen* framgår att straffskalan är oförändrad i förhållande till gällande rätt.

I *andra stycket andra meningen* har, till de omständigheter som särskilt skall beaktas i gällande rätt, lagts att brottet har avsett en verksamhet som har bedrivits i organiserad form eller som har medfört en betydande vinning för gärningsmannen.

När det gäller förhållandet mellan koppleribestämmelsen och de nya bestämmelserna om människohandel för sexuella ändamål (4 kap. 3 a och 3 b §§) hänvisas till kommentaren till de bestämmelserna. Om en verksamhet, som skett i organiserad form eller medfört betydande vinning, bedrivits under förhållanden likartade med dem som beskrivs i bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål men otillbörlig påverkan inte har kunnat visats kan ansvar för grovt koppleri komma ifråga.

Köp av sexuella tjänster

11 § För köp av sexuella tjänster döms den som i annat fall än som sägs förut i detta kapitel skaffar eller låter skaffa sig en sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader.

I en ny straffbestämmelse har bestämmelsen i lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster (sexköpslagen) tagits in. De allmänna övervägandena finns i avsnitt 8.2.

Det straffbara området har i vissa avseenden förtydligats.

I bestämmelsen föreskrivs ansvar för den som i annat fall än som sagts förut i 6 kapitlet skaffar eller låter skaffa sig en sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution.

I förhållande till sexköpslagen har uttrycket tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning ersatts med uttrycket ”sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution”. Ändringen innebär en språklig modernisering. Rörande innebörden av vad som avses med prostitution hänvisas till kommentaren till 10 §.

Med ”sexuell förbindelse” avses i sexköpslagen enligt vedertagen tolkning samlag eller annat sexuellt umgänge. Med uttrycket ”sexuell tjänst” åsyftas i detta hänseende inte någon ändring.

Förbudet mot köp av sexuella tjänster omfattar liksom hittills inte sexuell samvaro i en stadigvarande förbindelse, såsom äktenskap, partnerskap eller samboförhållanden. Med sådana förbindelser menas i detta sammanhang inte förhållanden mellan prostituerade och deras stamkunder. Den som regelbundet köper sexuella tjänster av en viss prostituerad gör sig sålunda skyldig till brottet köp av sexuella tjänster.

Förbudet omfattar också den som låter skaffa sig en sexuell tjänst. Med detta avses den som nyttjar den sexuella tjänsten men låter någon annan betala för den. Det straffbara området omfattar sålunda t.ex. fall då företag tillhandahåller prostituerade i form av s.k. escortservice. Den person som har arrangerat kontakten med en säljare av sexuella tjänster eller betalat tjänsten kan dömas för anstiftan eller medhjälp till brottet om ansvar för koppleri inte kommer ifråga.

Försöksbrott m.m.

12 § För försök till följande brott döms enligt vad som föreskrivs i 23 kap.

1. våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt utnyttjande,

2. sexuell exploatering av ungdom enligt 5§ första stycket första meningen,

3. våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn samt

4. koppleri, grovt koppleri och köp av sexuella tjänster.

Detsamma gäller ifråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn och grovt koppleri samt underlåtenhet att avslöja sådana brott.

Paragrafen motsvarar nuvarande 12 §. De brott som är kriminaliserade på försöksstadiet motsvarar de brott som enligt dagens reglering är det.

Däremot har de brott som är kriminaliserade på förberedelsestadiet och såsom stämpling utvidgats till att omfatta också grovt sexuellt utnyttjande. Detsamma gäller underlåtenhet att avslöja grovt sexuellt utnyttjande. Ändringen följer av den föreslagna skärpningen av straffskalan för det brottet.

Särskild åtalsbegränsning i vissa fall

13 § Om det vid följande brott inte råder någon betydande skillnad i ålder och utveckling mellan parterna får åklagaren väcka åtal endast om det krävs från allmän synpunkt.

1. *sexuell exploatering av ungdom enligt 5§ första stycket andra meningen 1,*

2. *sexuellt övergrepp mot barn eller försök till sådant brott, eller*

3. *sexuell kränkning av barn enligt 8 § första meningen.*

Paragrafen motsvarar nuvarande 13 §. Någon ändring i sak är dock inte avsedd. Den nuvarande bedömningsgrunderna för när en sådan bestämmelse skall tillämpas är alltså desamma. Bestämmelsen om särskild åtalsbegränsning är i överensstämmelse med dess motsvarighet i gällande rätt sålunda begränsad till fall när det har förekommit sexuella handlingar mellan två unga personer som skiljer sig endast obetydligt i ålder och utveckling.

De brott där möjlighet för åtalsbegränsning föreligger är de som med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet inte nödvändigtvis bör anses ett sexuellt övergrepp. Bestämmelsen är således tillämplig endast vid sexuell exploatering av ungdom enligt 5 § första stycket andra meningen 1, sexuellt övergrepp mot barn eller försök till sådant brott och sexuell kränkning av barn enligt 8 § första meningen. Däremot är den inte tillämplig vid misstanke om våldtäkt mot barn.

17.1.4 7 kap. Om brott mot familj

3 a § Den som i annat fall än som sägs i 6 kap. har samlag med eget barn eller dess avkomling döms om den andra personen är av motsatt kön för samlag med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som i annat fall än som sägs i 6 kap. har samlag med sitt helsyskon döms om den andra personen är av motsatt kön för samlag med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i denna paragraf gäller inte den som har förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på något annat otillbörligt sätt.

Paragrafen motsvarar 6 kap. 6 § BrB. Kommitténs skäl för att flytta bestämmelsen till 7 kapitlet finns i kapitel 10. Någon ändring i sak har inte gjorts. Däremot har paragrafen moderniserats språkligt.

17.1.5 35 kap. Om bortfallande av påföljd

4 § De i 1 § bestämda tiderna skall räknas från den dag brottet begicks. Förutsatts för ådömande av påföljd att viss verkan av handlingen inträtt, skall tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i 6 kap. 6–7 §§ och 8 § första meningen eller försök till brott som avses i 6 kap. 6–7 §§ skall de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år. Detsamma skall gälla vid brott som avses i 6 kap. 1–3 §§, 5 och 10 §§ eller försök till brott som avses i 6 kap. 1–3 §§, 5 § första stycket första meningen och 10 § om brottet har begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Om vid bokföringsbrott, som ej är ringa, den bokföringsskyldige inom fem år från brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, skall tiden räknas från den dag då detta skedde. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för skatte- eller taxeringsrevision, skall tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Genom en ändring och ett tillägg av en ny andra mening i andra stycket har preskriptionstiden i förhållande till gällande rätt förlängts beträffande vissa sexualbrott mot barn och dem som inte har fyllt 18 år. De allmänna övervägandena finns i kapitel 11.

En särskild preskriptionsbestämmelse enligt vilken preskriptionstiden börjar löpa den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år gäller således följande brott. Våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, sexuell exploatering av ungdom, våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn, sexuell kränkning av barn som består i att

gärningsmannen främjar att barnet utföra en sexuell posering och koppleri. Bestämmelsen omfattar också försöksbrott.

Den förlängda preskriptionstiden omfattar inte brotten samlag med avkomling och samlag med syskon enligt nya 7 kap. 3 a §. Detta till skillnad mot vad som för närvarande gäller beträffande brotten sexuellt umgänge med avkomling och sexuellt umgänge med syskon enligt 6 kap. 6 §. Ändringen är en konsekvens av att dessa brott inte utgör sexualbrott (kapitel 10).

17.1.6 Ordningslagen (1993:1617)

14 § En offentlig tillställning som utgör pornografisk föreställning får inte anordnas. En föreställning är pornografisk om den med hänsyn till inslag av dans, posering eller liknande uppträdanden av sexuell karaktär vid en samlad bedömning kan anses ha till huvudsakligt syfte att påverka åskådaren sexuellt.

De allmänna övervägandena finns i kapitel 12.

I bestämmelsen har förtydligats att enskild posering som sker i anslutning till föreställningen skall anses utgöra en del av föreställningen och att sådan posering sålunda bör beaktas vid bedömningen av om föreställningen i dess helhet är pornografisk. Vid en sådan samlad bedömning bör en föreställning kunna bedömas som pornografisk även om den förutom inslag som i sig innebär en framställning av sexuella situationer på ett ohöljt och utmanande sätt, innehåller andra inslag utan sexuell anspelning.

Om en person under 18 år utför en sexuell posering i en otillåten pornografisk föreställning bör ansvar kunna dömas ut för sexuell exploatering av ungdom enligt 5 § och överträdelse av denna bestämmelse i brottskonkurrens.

29 § Till böter eller fängelse i högst sex månader döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet

1. i egenskap av anordnare bryter mot kravet på tillstånd eller anmälan i 4 eller 5 § eller mot ett villkor eller ett förbud som har meddelats enligt 4 § andra stycket, 5 § fjärde stycket, 15 §, 16 § andra stycket eller 25 §,

2. lämnar oriktig uppgift om något förhållande som han enligt tillämpliga föreskrifter är skyldig att upplysa om i en ansökan eller en anmälan eller om sådana omständigheter som polismyndigheten kan begära uppgift om med stöd av 9 § första stycket,

3. anordnar en allmän sammankomst eller offentlig tillställning i ett tält som saknar föreskrivet godkännande eller bryter mot ett användningsförbud eller mot ett villkor som har meddelats för användandet,

4. anordnar en allmän sammankomst eller offentlig tillställning och därvid tillåter användning av en tivolianordning som saknar föreskrivet godkännande eller bryter mot ett användningsförbud eller mot ett villkor som har meddelats för användandet,

5. anordnar en allmän sammankomst eller offentligt tillställning utan tillstånd enligt 19 eller 20 § i fall då sådant tillstånd behövs, eller

6. anordnar eller fortsätter en allmän sammankomst eller offentligt tillställning trots att sammankomsten eller tillställningen har inställts eller upplösts enligt 22 eller 23 §.

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot förbudet i 18 § första stycket mot förtäring eller förvaring av alkoholdrycker döms till penningböter, om inte gärningen är belagd med straff i någon annan författning.

Har flera medverkat till en gärning som avses i första stycket skall 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken tillämpas.

29 a § Till böter eller fängelse i högst två år döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet anordnar en offentlig tillställning i strid med 14 §.

Den som endast har uppträtt i föreställningen skall vara fri från ansvar för medverkan till brottet.

Straffbestämmelsen i nuvarande 29 § 5 har förts över till en ny paragraf, 29 a §. Straffskalan har skärpts i förhållande till gällande rätt. Straffet är böter eller fängelse i högst två år. Den som endast har uppträtt i föreställningen är fri från ansvar för medverkan till brottet.

31 § Om en anordnare av en allmän sammankomst eller offentlig tillställning har gjort sig skyldig till en överträdelse som avses i 29 eller 29 a §, får vad som har uppburits i avgifter eller i någon annan ersättning för att bevista sammankomsten eller tillställningen förklaras förverkat efter vad som kan anses skäligt. Om ersättningen har utgått i något annat än pengar och om den inte finns i behåll, får i stället värdet förklaras förverkat.

Angående beslag av egendom som kan antas vara förverkad enligt första stycket, gäller bestämmelserna om beslag i rättegångsbalken.

31 a § Egendom som har använts såsom hjälpmedel vid en överträdelse som avses i 29 a § får förklaras förverkad, om det krävs till förebyggande av brott eller om det annars finns särskilda skäl. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Bestämmelsen i 31 a § är ny. De allmänna övervägandena finns i kapitel 12. Förverkande får ske också av egendom som har använts såsom hjälpmedel vid brottet.

Reservationer och särskilda yttranden

Reservation av ledamöterna Kia Andreasson (mp) och Helena Bargholz (fp)

Gällande 4 kap. Om brott mot frihet och frid gällande människohandel för sexuella ändamål.

Vi anser att även de personer som är medvetna om att de i ett annat land ska prostituera sig eller på annat sätt ingå i en sexuell exploatering och känner till villkoren ändå ska innefattas i den föreslagna 3 a §.

Den nu föreslagna paragrafen uppställer villkoren, olaga tvång, vilseledande eller på annat otillbörligt sätt, för att lagen ska tillämpas.

De kvinnor i tredje världen eller i öststaterna som de oftast gäller kan vara medvetna om vad som krävs av dem samt villkoren för deras uppdrag. Vi anser trots detta, att dessa kvinnor har små valmöjligheter och att de befinner sig i underläge. Just på grund av dessa omständigheter utnyttjas de av cyniska personer som vill tjäna pengar på handeln med deras liv som insats. Att vara prostituerad eller arbeta inom annan sexindustri i ett främmande land där både språk och omständigheter i övrigt är främmande utgör en miljö där den sexuellt exploaterade personen befinner sig i en synnerligen utsatt position. Vidgas inte paragrafen finns risk för att handel med prostituerade över gränserna blir legal och kvinnokroppar en handelsvara.

Vi anser att det är på handlarna/profitörerna som fokus ska inriktas. De begår en kriminell handling när de bedriver handel med människor för sexuella ändamål oavsett vilken medvetandegrad offren har.

I betänkandetexten noteras att;

de bakomliggande orsakerna till att kvinnor och barn blir föremål för människohandel är såväl ekonomiska, sociala, politiska som rättsliga. I de länder där kvinnor och barn ”rekryteras” råder oftast fattigdom och arbetslöshet. Dessutom finns en efterfrågan på sexuella tjänster i den rikare delen av världen. Det finns alltså förutsättningar för en lukrativ handel.

Det är lätt att förstå att det finns starka ekonomiska motiv för kvinnorna att söka arbete utomlands. Det finns emellertid inte alltid möjligheter att på ett lagligt sätt erhålla uppehålls- eller arbetstillstånd för att få bo och arbeta i Västeuropa. För en kvinna som lever under de beskrivna villkoren kan ett erbjudande om att arbeta som strip-tease dansös eller till och med som prostituerad i Västeuropa framstå som ett godtagbart alternativ. Hon riskerar att bli utlämnad till mellanhänder och andra agenter och att således bli föremål för ett cyniskt utnyttjande.

Oavsett om kvinnorna är införstådda med att de skall arbeta som prostituerade, i den s.k. sexbranschen eller inte, är det gemensamt för de kvinnor som varit föremål för denna handel att de i slutändan blir tvingade, utnyttjade eller lurade och att de är isolerade och manipulerade. De har fått sina grundläggande mänskliga rättigheter åsidosatta. Att jämföra människohandel för sexuella ändamål med moderna slavhandel är ingen överdrift.

Trots ovan nämnda texter vill majoriteten utesluta de kvinnor som frivilligt säger ja och där villkoren uppfylls. Vi anser att det oavsett hur kvinnorna agerat ska bli straffbart för de personer som gjort handeln möjlig. Det är de som handlat på ett otillbörligt sätt och ska straffas.

För att den nya lagparagrafen ska bli tydlig och klar yrkar vi på följande lydelse:

4 kap. Om brott mot frihet och frid

3 a §

Den som rekryterar eller transporterar en person från det land som han eller hon vistas i till ett annat land med uppsåt att han eller hon där skall bli utsatt för sexuell exploatering, eller som i ett sådant syfte på ett otillbörligt sätt inhyser eller tar emot en sådan person, döms för människohandel för sexuella ändamål. Straffet är fängelse i lägst två år och högst åtta år.

Reservation av ledamöterna Rolf Åbjörnsson (kd) och Jeppe Johnsson (m)

Enligt vår mening har våldtäktsbrottet blivit alltför vagt utformat enligt majoritetens förslag. 6 kap 1 § första meningen vilken innehåller huvudstadgandet har helt släppt en gärningsbeskrivning som knyter an till ett objektivet iakttagbart yttre skeende. Istället är brottet beskrivet som ett sinnestillstånd hos brottsoffret. Denne skall ha utsatts för en allvarlig kränkning. En kränkning är ett subjektivt upplevt intrång i den personliga integriteten. Denna känsla är sålunda individuell och omöjlig att identifiera på ett objektivet sätt. I och för sig skulle man kunna tänka sig att domstolen avgör vad som skall anses vara en allvarlig kränkning men då måste domstolen ha allmängiltigt vedertagna kriterier härför och de måste angivas i lagrummet. Sannolikt skulle man komma fram till att stadgandets nuvarande lydelse egentligen väl täcker det område som är straffvärt som våldtäkt. Egentligen har under kommitténs arbete inte framkommit något beteende som borde bedömas som våldtäkt som idag inte täcks av gällande lagstiftning.

Det finns starka skäl för att inte enbart samlaget bestraffas som våldtäkt, men det utvidgade området måste vara möjligt att direkt utläsa ur straffbestämmelsen så att legalitetsprincipen inte träds förnär. Detta gäller egentligen all strafflagstiftning men särskilt ett så allvarligt brott som våldtäkt med ett straffminimum på två års fängelse.

Våldtäkt är ett av befolkningen välkänt brott med stort straffvärde. Detta medför att de rättstillämpande myndigheterna lägger ner stor möda på att utreda och lagföra gärningsmännen som av domstolarna ådöms stränga straff. Blir brottet vagt och otydligt beskrivet finns risk för att brottets legitimitet minskar och lagstiftarens intentioner att beivra straffvärda kränkningar går om intet.

Med hänvisning till det anförda förordas att lagrummets första mening får följande ändrade lydelse:

”För våldtäkt döms den som med våld eller hot tvingar annan person till samlag eller till annan sexuell handling om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag.”

I konsekvens med det ovan anförda bör straffstadgandet om våldtäkt mot barn få följande lydelse:

”För våldtäkt mot barn döms den som med ett barn under 15 år har samlag eller genomför annan sexuell handling om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag.”

Reservation av ledamoten Jeppe Johnsson (m)

Preskriptionstiderna

Förslaget om att förlänga preskriptionstiden för sexualbrott mot barn innebär ytterligare ett avsteg från de generella preskriptionsregler som gäller för övriga typer av brott.

När den i dag gällande ordningen infördes framfördes en rad skäl mot att låta preskriptionstiden löpa från den dag då den unge fyller eller skulle fyllt 15 år. Dessa skäl måste enligt min mening tillmätas en sådan betydelse att det inte kan anses lämpligt att göra ytterligare förlängningar utan att samtidigt också skärpa straffsatserna.

Att räkna preskriptionstiden från målsägandes 15 årsdag innebar en avsevärd förlängning av preskriptionstiden, en förlängning som inte alltid kan anses stå i förhållande till brottets straffvärde. Men brottets speciella karaktär – då speciellt det faktum att barn ofta inte förmår berätta om övergreppet förrän det kommer upp i tonåren – gör att ett undantag från de generella preskriptionsreglerna kan anses motiverat.

Men med den nu föreslagna förändringen – där preskriptionstiden skall börja först när målsägande fyller eller skulle ha fyllt 18 år – blir skillnaderna mellan huvudregel och undantag enligt min mening allt för stor.

Även om vissa skäl talar för att ytterligare förlänga preskriptionstiden, anser jag att man med majoritetens förslag riskerar att i en del fall få preskriptionstider som inte står i rimlig proportion till brottets straffvärde. Jämfört med andra brott får nu sexualbrott mot barn så långa preskriptionstider att avvikelserna från de generella reglerna blir svåra att motivera.

Det hade enligt min mening varit lämpligare att uppnå längre preskriptionstiderna genom straffskärpningar. På så sätt hade man uppnått samma resultat, men utan ytterligare avsteg från de generella preskriptionsreglerna.

Sexklubbar

Kommittén har haft i uppdrag att utreda bl.a. om det finns skäl och möjligheter att införa regler som begränsar och försvårar för s.k. sexklubbar att rekrytera unga personer till sin verksamhet och om andra skadliga effekter kan undvikas genom lagstiftning eller på annat sätt.

Efter att ha tagit del av utredningsmaterialet finner jag att svaret på de frågorna är nej. Verksamheten på sexklubbarna är många gånger

moraliskt motbudande och anstötligt. De kvinnor som arbetar där har som utredningen visar ofta en rad personliga trauman bakom sig. Kunderna är lika ofta tragiska figurer som blir utsatta för ett mycket kostsamt bondfångeri.

Ingenting i sexklubbarnas verksamhet kan alltså anses försvarbart eller på något sätt ha ett värde för samhället i stort. Den brottsliga verksamhet som förekommer på dessa klubbar skall givetvis beivras och straffas. Ett resursstarkt polis- och rättsväsende har stor betydelse för att minimera de skadliga effekter som en kriminell miljö kan ha på människorna som vistas där.

I sin vilja att göra något som inte kostar pengar har majoriteten lagt förslag som knappast kommer ha någon effekt på vilken verksamhet som bedrivs på klubbarna. Erfarenhetsmässigt vet vi att klubbägare och övriga aktörer har stor möjligheter att kringgå lagstiftning av detta slag. Utan att ändra innehållet i verksamheten kan klubbar genom att anpassa rent praktiska detaljer i verksamheten oftast sätta lagstiftningen ur spel.

I likhet med majoriteten finner jag att dagens lagstiftning troligen redan omfattar den verksamhet som beskrivs i materialet. Det borde därför enligt min mening vara lämpligare att låta domstolarna tillämpa de redan gällande reglerna innan ytterligare lagstiftningsåtgärder vidtas.

Ur ett konstitutionellt perspektiv rör det sig om ett känsligt område, där lagstiftning endast bör vidtas med yttersta försiktighet. En allt för långtgående lagstiftning på det här området kan innebära inskränkningar i de grundlagsskyddade friheterna, främst mötes, demonstrations och yttrandefriheterna. Den föreslagna förändringen innebär också att lagstiftningen närmar sig det privata område som, vad gäller vuxna människor, som huvudregel måste anses ligga utanför lagstiftarens räckvidd.

Mot bakgrund av vad som anförts ovan, finner jag inte att skäl föreligger att ändra den redan gällande lagstiftning vad gäller förbudet mot pornografisk föreställning.

Särskilt yttrande av ledamoten Jeppe Johnsson (m)

Förbudet mot köp av sexuella tjänster

Moderaterna avvisade införandet av den s.k. sexköpslagen. Enligt vår mening finns det i och för sig argument för en kriminalisering av de prostituerades kunder, dvs. ett förbud mot köp av sexuella tjänster. Men vi menade att nackdelarna med en sådan kriminalisering övervägde. Vårt motstånd mot att kriminalisera köp av tillfälliga sexuella tjänster grundade sig framför allt på uppfattningen att lagstiftningen inte skulle bli effektiv med hänsyn till bl.a. svårigheterna med att kontrollera och bevisa brott. Efter snart två år med lagen har vi stärkts i vår uppfattning.

Den omständigheten att det finns en marknad för sexuella tjänster är fortfarande mer ett socialpolitiskt problem än ett kriminalpolitiskt, och skall därför inte bemötas med kriminalpolitiska instrument. Mot bakgrund av jag inte stöder lagen som sådan kan jag inte heller ställa mig bakom några förändringar i lagen.

Särskilt yttrande av ledamoten Ulla Hoffmann (v)

Jag står bakom de ställningstaganden som gjorts av 1998 års sexualbrottskommitté. På tre punkter anser jag dock att kommittén kunde föreslagit en annan lösning, nämligen vad gäller 6 kapitlet 10 § som handlar om koppleri, 7 kap 3 a § som behandlar frågan om incest samt 2 kap 14 § ordningslagen vad gäller pornografiska tillställningar. Jag vill också förtydliga mitt ställningstagande vad gäller 4 kap 3 a § Människohandel för sexuella ändamål. Även om jag anser att kommittén skulle kunnat gå längre i de nämnda avseenden, är det min bedömning att det förslag som kommittén lämnar är acceptabla.

Människohandel för sexuella ändamål – 4 kap 3 a §.

Föremål för olika utredningar är idag: Människohandel för sexuella ändamål, människohandel och människosmuggling. Det är viktigt, enligt min åsikt, att skilja på dessa tre begrepp eftersom syftet är olika. Människohandel kan vara att två länder utväxlar politiska fångar. Människosmugglare har räddat tusentals liv på människor som tvingats fly undan krig och tortyr samtidigt som vi också vet att det tyvärr också ibland skett under omänskliga förhållanden.

Kommittén tog tidigt ställning för att föreslå en heltäckande lag som kriminaliserar varje steg och varje del i den hantering som kommittén valt att kalla människohandel för sexuella ändamål. Lagförslaget skulle gälla oavsett om de människor som utsätts för handeln är prostituerade eller ej.

Inledningsvis diskuterades också om lagstiftningen även skulle täcka de fall där kvinnan samtyckt till handeln, dvs oavsett om de inblandade personerna samtyckt till handeln eller inte.

I länder där prostitution är tillåten kan det vara befogat med en sådan lagstiftning, men i Sverige råder andra förhållanden. I Sverige är inte prostitutionen förbjuden. Det är däremot förbjudet att köpa sexuella tjänster. I svensk lagstiftning och i svensk rättsutövning är grunden att en person inte kan samtycka vare sig till våldtäkt eller människohandel för sexuella ändamål. Ett sådant tillägg till paragrafen skulle ha därför försvagat den väsentligt.

Samtidigt är det viktigt att hålla i minnet att den nationella prostitutionen också är människohandel för sexuella ändamål. Finns det

inte någon efterfrågan på den nationella prostitutionen, finns det inte heller någon marknad för människohandel för sexuella ändamål.

Att vara prostituerad i Sverige är inte kriminellt. I en situation där en person transporterar en prostituerad från ett land till Sverige mot betalning, är gränsdragningen mellan människosmuggling och människohandel hårfin. Transportören utnyttjar det faktum att den prostituerade söker sig till bättre villkor i t.ex. Sverige, vilket också ligger till grund för människosmugglingen. Om en prostituerad vänder sig till en människosmugglare för att få hjälp att ta sig in i Sverige, kan denne dömas för människosmuggling om det sker i strid med utlänningslagen. I de fall där en person transporterar en prostituerad från ett land till Sverige och i Sverige främjar hennes fortsatta prostitution, borde denne, enligt min mening, kunna ställas till svars dels för människosmuggling och dels för grovt koppleri enligt den av kommittén förslagna 10 §.

Incest – 7 kap. 3 a §

Kommittén har valt att flytta ”incest” paragrafen från 6 kapitlet till 7 kapitlet Brott mot familj. Det är bra, eftersom det här handlar om s.k. frivilliga samlag mellan vuxna heterosexuella närstående som inte omfattas av 6 kapitlet. Förbudet omfattar den som har samlag med eget barn eller dess avkomling eller två helsyskon som har det.

Jag anser dock att detta förbud bör utsträckas till att omfatta även homosexuella.

Majoriteten i kommittén har dock beslutat att grunda sitt förbud på genetiska grunder, dvs. risken för genetiska förändringar hos det barn som eventuellt blir följden av samlaget.

Det utlåtande som docenten i klinisk genetik, Jan Wahlström, som kommittén inhämtat visar att det finns en uppenbar risk för genetiska förändringar i sådana situationer. Utlåtandet visar också att det finns uppenbara risker för genetiskt nedärvda sjukdomar även för barn till föräldrar som själva har genetiska förändringar, men som inte är nära släkt till varandra. Där har samhället, som tur är, tagit bort detta genetiskt grundade förbud och överlåtit beslutfattandet till de blivande föräldrarna.

Min uppfattning är att ett incestförbud grundat på genetiken för tankarna till de bakomliggande grunder till bl.a. tvångssteriliseringarna.

Enligt min mening borde lagstiftningen därför se ut som följer:

”Den som i annat fall än som sägs i 6 kapitlet har samlag eller genomför sexuella handlingar med eget barn eller dess avkomling döms för samlag med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som i annat fall än som sägs i 6 kapitlet har samlag eller genomfört sexuella handlingar med sitt helsyskon döms för samlag med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i denna paragraf gäller inte den som förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på något annat otillbörligt sätt.”

Koppleri – 6 kapitlet 10 §

Kommittén föreslår inte några förändringar vad gäller hur många tillfälliga förbindelser som krävs för att koppleriparagrafen ska träda i kraft. Enligt förarbetena skall det vara fråga om ett främjande eller utnyttjande av ”mer än en tillfällig förbindelse”. Det har i litteraturen på området hävdats att det skall vara fråga om en ”verksamhet”.

I den s.k. sexköpslagen kan den som köper en ”sexuell tjänst under förhållanden som utgör prostitution” straffas.

Enligt min mening bör detta även gälla koppleribrottet. Den som främjar att en person prostituerar sig vid ett tillfälle bör därför kunna falla under koppleribestämmelsen. Därmed skulle den som ekonomiskt profiterar på en prostituerad eller främjar hans eller hennes prostitution jämföras med den som tillfälligt köper sig en sexuell tjänst. Ett led i bekämpningen av prostitutionen är förvisso att minska efterfrågan. Ett annat led borde vara att bekämpa de som av ekonomisk vinning främjar prostitution och inte låta deras brott omfattas av en mildare lagstiftning.

Ytterligare en anledning är att paragrafen träffar den som främjar att en prostituerad prostituerar sig vid ett flertal tillfällen, men inte den kopplare som främjar att flera kvinnor prostituerar sig vid ett tillfälle.

Jag anser därför att 10 § i 6 kapitlet bör ha följande lydelse:

”För koppleri döms den som främjar eller ekonomiskt utnyttjar att en person prostituerar sig vid ett eller ett flertal tillfällen. För koppleri döms.....”

Ordningslagen – 2 kapitlet 14 §

Paragrafen föreslås nu att omfatta bl.a. enskild posering vilket är bra. Genom att den kommer att ligga kvar under ordningslagen innebär det att den som anordnar en pornografisk föreställning gör sig skyldig till brott mot samhället och inte mot person.

Vad gäller kopplerilagens placering i 6 kapitlet säger kommittén med anledning av att kopplerilagen fortsatt placering i kapitlet även efter det att rubriken ändrats från ”om sedlighetsbrott” till ”om

sexualbrott”: ”Man menade att prostitutionsverksamheten är inte bara på flera olika sätt skadlig för många av de inblandade kvinnorna, utan även oförenlig med strävanden efter jämställdhet mellan kvinnor och män samt ägnad att negativt påverka sexualsynen i allmänhet.” Jag menar att detta resonemang även kan stämma in på de porrklubbar där enskild posering förekommer och där den enskilda poseringen ofta är inkörsporten till prostitution för unga kvinnor.

Jag anser därför att 14 § i 2 kapitlet borde placeras i 6 kapitlet i samband med kopplerilagen och köp av sexuella tjänster.

Särskilt yttrande av ledamoten Kia Andreasson (mp)

Jag ansluter mig till delar av Ulla Hoffmanns särskilda yttrande, nämligen beträffande 7 kap. 3 a § och 6 kap. 10 § BrB samt 2 kap. 14 § ordningslagen.

Särskilt yttrande av ledamoten Helena Bargholtz (fp)

Punkt 3 i förslaget till 6 kap.5 § bäddar för oklarheter kring den egentliga avgränsningen av det straffbara området för sådan posering som ”annars kan skada den unge utveckling”. På denna punkt handlar det alltså om en sorts restpost av poseringar som kommittén vill kriminalisera, trots att de inte innebär sexuellt utnyttjande eller sexuell kränkning enligt 6 kap. 4 §, inte är ett led i en framställning av pornografisk bild, inte sker mot ersättning och inte handlar om barn under femton års ålder. Det finns risk för en oförutsägbar och inkonsekvent rättstillämpning eftersom det överläts på domstolarna att resonera kring huruvida en viss form av posering kan anses skadlig i största allmänhet. Den enskilda människan bör ges en rimlig chans att på förhand kunna räkna ut om ett visst sexuellt beteende är lagligt eller ej. Denna oklarhet bör redas ut i det kommande lagstiftningsarbetet.

Särskilt yttrande av experten Britta Bjelle

Angående människohandel för sexuella ändamål

I kapitel 14 behandlar utredningen människohandel för sexuella ändamål. Utredningen föreslår att en ny bestämmelse bör utformas där handel med människor för sexuella ändamål kriminaliseras. För straffansvar skall rekryteringen eller transporten ha skett med olaga tvång, vilseledande eller på något annat otillbörligt sätt. Om brottet gäller en person under 18 år bör det inte förutsättas att handeln har skett genom ett visst tillvägagångssätt.

Utredningen konstaterar inledningsvis att, oavsett om kvinnorna är införstådda med att de skall arbeta som prostituerade eller i den s.k. sexbranschen eller inte, är det gemensamt för de kvinnor som varit föremål för denna handel att de i slutänden blir tvingade, utnyttjade eller lurade och de är isolerade och manipulerade och har fått sina grundläggande mänskliga rättigheter åsidosatta.

Jag instämmer med utredningens bedömning i ovan angivna utom vad beträffar de kriterier som ställs upp för straffansvar när det gäller personer över 18 år. De föreslagna kriterierna innebär att personer som idkar människohandel där kvinnorna är medvetna om villkoren inte kommer att träffas av straffbestämmelsen. Som konstateras i utredningen är kvinnornas valmöjligheter ofta mycket små, vilket ger förutsättningar för en lukrativ handel baserad på "frivillighet" från kvinnornas sida. Fokus bör i straffbestämmelsen vara på människohandlarna, som gör ekonomisk vinning på att utnyttja utsatta kvinnors position. Enligt min mening bör straffbestämmelsen därför omfatta handel med människor för sexuella ändamål, oavsett hur medvetna de "rekryterade" kvinnorna varit om vilka förhållanden de skall komma att arbeta under. Kraven att rekryteringen eller transporten skall ha skett genom olaga tvång, vilseledande eller på annat otillbörligt sätt bör strykas från straffbestämmelsen.

Särskilt yttrande av experten Gunvor Martinsson

Jag instämmer inte i majoritetens förslag till utformning av § 1, våldtäkt och § 6, våldtäkt mot barn. Majoriteten har i gärningsbeskrivningen helt frångått anknytningen till samlag. Således har ej heller kränkningen kunnat jämföras med påtvingat samlag. Detta har medfört att våldtäktsparagrafen fått en alltför oklar och vag utformning och därför enligt min uppfattning blir svårtolkad samt riskerar att strida mot legalitetsprincipen.

Jag instämmer inte i majoritetens förslag på följande punkter:

1. § 1, första meningen bör i stället ha följande lydelse: "För våldtäkt döms den som med våld eller hot tvingar annan person till samlag eller till annan sexuell handling om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag."
2. Med våld bör jämföras att försätta någon i ett sådant tillstånd att han eller hon saknar förmåga att värja sig.
3. Även formuleringen av paragrafens andra mening, "tilltvingar sig en sådan sexuell handling genom att utnyttja..." är ägnad att skapa osäkerhet om lagens innebörd. Jag anser att endast sexuellt utnyttjande av en person, som befinner sig i en hotfull situation bör omfattas av ansvar för våldtäkt, medan ett sexuellt utnyttjande av en person, som själv berusat eller drogat sig och där ingen hotbild förekommer, bör hänföras till § 3, sexuellt utnyttjande. Varken reformbehov eller straffvärde kan motivera, att dessa fall bedöms som våldtäkt, medan ett sexuellt utnyttjande av a) en medvetlös eller sovande person, b) en gravt fysiskt funktionshindrad person eller c) en person som annars är så sjuk att han eller hon inte förstår gärningens innebörd, bedöms som sexuellt utnyttjande. Följden av den föreslagna uppdelningen kan också innebära svåra gränsdragningsproblem mellan § 1 och § 3.
4. Med hänsyn till vad ovan anförts beträffande § 1, första meningen, bör § 6, våldtäkt mot barn, få följande lydelse:

"För våldtäkt mot barn döms den som med ett barn under 15 år har samlag eller genomför annan sexuell handling om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag."

Särskilt yttrande av experten Peter Broberg

Jag ansluter mig till det särskilda yttrande som avgetts av Gunvor Martinsson.

Summary

The Committee was constituted as a criminal law committee. Its primary task has been to review the provisions on sexual crime in chapter 6 of the Swedish Penal Code. Now in this Report the Committee submits its proposed new regulation of sexual crime. The Committee proposes that a new chapter shall replace chapter 6. Further it is proposed that special provisions be included which impose criminal liability for the crime of trafficking in persons and children, respectively, for sexual purposes. The Committee proposes a series of other measures such as that the claim of "double punishment" for crimes committed abroad shall not apply to either serious sexual crimes against persons under the age of 18 years, or new provisions of the Penal Code on trafficking in human beings for sexual purposes.

Legislation on Sexual Crime Should Be More Precise

Sexual self-determination and sexual integrity are the most important protective interests behind the regulation of sexual crimes. Sexual offences always constitute a violation of sexual and personal integrity. The Committee is of the view that the regulation of sexual crime should focus less attention on which type of sexual act is in question, and instead pay more attention to the sexual infringement and its nature. Such an approach is in all respects an expression of legal development that has already taken place. But it is even more evident in the proposal for the new text of the law.

The Committee has also had the assignment of finding a solution that would mean that the concept of rape covers serious sexual violations against very young children even in cases where force has not been used. It is in particular the requirement of force as stated in section 1, chapter 6 of the Penal Code on the subject of rape which has been criticised since it is considered to have led to unreasonable results when it concerns abuses against children.

The Committee has studied court practice (case-law), and the available research on sexual abuse against children and both indicate

that the perpetrator in many instances does not use any direct force. It is more common that the offender uses persuasion and entices the child or that the offender has used his or her authority to get what he or she wants. If the said violations have gone on for some time the child becomes accustomed to his or her life-situation and for that reason as well the offender does not need to resort to force or the threat of force when committing the crime.

The Committee therefore proposes a special provision. Taking into account systematics and the need for the law to be as transparent as possible, the Committee proposes that the legislation shall consistently distinguish between sexual crimes committed against a child who is under the age of 15 years and sexual crimes committed against an adult. A special provision for younger children is therefore not proposed.

The age limits for when the various provisions are applicable are the same as for the right of sexual self-determination. No change is proposed in that regard. Children under the age of 15 can therefore never consent to sexual acts with the effect of exonerating the offender from criminal liability.

Persons who have reached the age of 15 years are treated by the legislation concerning sexual crimes as being adults. This is because youths at that age have reached the age of sexual self-determination. However, the proposed law contains a few protective provisions for youths between the ages of 15 and 18 years. Having regard to systematics, they have been brought under the provisions that deal with adults.

Force and Consent in a New Provision on the Crime of Rape

Criminal liability for rape of an adult should also in the future according to the new legislation, require that the offender use force or threats to perpetrate the sexual act. The primary reason why this requisite is kept, is that it has been considered that a provision based only on the circumstance that the victim did not consent to the sexual act obviously would lead to a risk that the investigation of the crime focuses too much on the victim. Questions regarding how the victim behaved or whether the victim indicated that he or she was not interested in having sexual intercourse, and questions of what happened during the abuse and the relationship of the parties should obtain greater clarity in regard to whether consent had been expressed. There is a risk that such considerations which reflect the lack of equality between women and men, and which were rejected in the

reform of sexual crime in 1984 could obtain renewed currency. Moreover, such a provision would entail consider difficulties in application and would not be compatible with the systematics of the Penal Code.

With the primary consideration being development of the law, the Committee however proposes that a lesser degree of force shall lead to criminal liability for rape. The requisite that the offender should have enforced the sexual act by violence or a serious threat has been amended. Instead it is a sufficient requisite, according to the new provision, for criminal liability for rape, in Section 1 Chapter 6 of the Penal Code, that the offender has used unlawful coercion.

Proposal for a New Chapter 6 of the Penal Code

The Committee's review of the provisions on sexual crime in chapter 6 of the Penal Code covered the substance of the legislation as well as systematics, methodology and wording. As a foundation for its review the Committee conducted a survey of court sentencing, practices and an assessment of criminal liability in cases of sexual crime. The study of court practice covered approx. 415 court judgements, distributed over the various crimes enumerated in chapter 6. The Court judgements were delivered during the period from Jan 1st 1995 to and including June 30th 1998. The Committee has further studied other court practice (case-law) and has obtained information from both the authorities and so called voluntary organisations. Moreover a unit designated as a "reference group" was attached to the Committee. The reference group included persons with expert knowledge in various areas that have been of significance to the work of the Committee.

As a result of the review, the expression sexual intercourse was replaced by a new expression, "sexual act". The meaning of that expression is essentially the same as that of sexual intercourse. A certain broadening of the meaning is however intended. In order to be considered a sexual act, i.e. the act or measure shall have had a manifestly sexual character for the victim or the offender. The infringement of a victim has considerable importance in making this assessment. It is not required that there shall have been a direct and prolonged physical contact for an act to be regarded as a sexual act. Also the expressions "unconsciousness" and "helpless state" have been replaced by other terms. The legal language in all of the provisions has been modernised.

Sexual crimes against adults

The five initial provisions of the proposed new chapter 6 consist only of sexual crimes, in the strict sense, committed against adults: 1. Rape, 2. Sexual coercion, 3. Sexual exploitation, 4. Infringement of sexual integrity, 5. Sexual exploitation of a minor. An adult is defined as a person who has reached the age of 15 years. Three provisions contain certain rules to protect against sexual acts, which are committed through unlawful coercion or exploitation. The provisions are, in general, listed in order of the gravity of the crime. According to the proposal sexual crimes against adults consist of the following.

Rape, under Section 1, is reserved for the most serious of sexual violations. Whoever uses unlawful coercion to compel another person to engage in a sexual act, which constitutes a gross violation with regard to the nature of compulsion or the circumstances in general, is criminally liable. The sexual act may be sexual intercourse or acts similar to sexual intercourse. Also other sexual acts involving serious violations considered with regard to the nature of compulsion and the circumstances in general could give rise to criminal liability. In order to be held criminally liable, it is sufficient if the offender has used such unlawful coercion, as referred to in Section 4 Chapter 4 of the Penal Code.

According to the proposal a person who compels another to engage in a sexual act by means of exploiting that person's incapacity on account of intoxication or similar condition or the threatening situation he or she finds himself in shall also be held criminally liable. This provision shall in certain cases be applied before the provision on sexual exploitation. This is partly a new measure in relation to existing law. The background to the Committee's proposal is as follows.

In accordance with the law presently in effect, the Court does not convict for rape if the offender has exploited a situation where the victim was already incapacitated, for example, because he or she voluntarily became intoxicated. In such cases the offender has been convicted instead for sexual exploitation in accordance with section 3. This provision seems in practice to lead to the fact that the victim's intoxication has a decisive impact on the charge regardless of the offender's actions. Also in situations which are close to rape the offender is thus convicted of sexual exploitation instead of rape. The cases that have been brought to public attention in recent years have had in common the fact that they involved young women who were heavily intoxicated and who were then exploited sexually by several offenders.

Even if the scale of punishment is made more severe for the crime of sexual exploitation, the Committee still does not consider that it would be a sufficient measure for retaining the present order. The Committee has stated the view that in such a situation the violation that the victim is exposed to is comparable with that which a victim of rape is exposed to. Segment of the current provision in Section 3, has been moved to Section 1. According to the proposal the new Section 1 applies to a person who is instrumental in bringing another person into a certain condition and then exploiting that person's condition in order to enforce a sexual act. It also applies to a person who, under certain circumstances, takes undue advantage of another person who, for example, on account of voluntary intoxication, is unable to defend himself or herself.

The proposal makes it expressly clear that rape committed by more than one perpetrator shall be regarded as a gross crime.

Sexual coercion under Section 2 covers the cases in which the offender has conducted a sexual act by using unlawful coercion. A requisite for culpability under section 2 is that the sexual act in question does not constitute a serious infringement. The provision on sexual coercion is thus subsidiary to the provision on rape in certain cases.

Sexual exploitation under Section 3 protects a person who is in a position of dependency towards the offender or a person who suffers from a mental disturbance. To this extent the area of application of this provision is essentially the same as in the current law. However, the provision also imposes criminal liability on a person who sexually exploits another, who in cases other than those stated in the new provision on rape does not have the capacity to defend himself/herself from the offender. The new provision on sexual exploitation does not exclude the application of section 1 if the sexual act constitutes a serious infringement.

The provision on sexual exploitation also embraces an unconditional protection for youth between the ages of 15 and 18 years from sexual acts by adults who have a special responsibility towards them. Accordingly, a person who engages in a sexual act with his offspring, or someone who is in his custody, or comparable relationship, or for whose care or supervision the person is accountable as a result of a decision of the authorities, shall be convicted of sexual exploitation.

To a certain extent it is the provision of the current Section 4, on sexual exploitation of minors which has been moved to the new provision on sexual exploitation. At the same time the circle of identified persons for which the absolute prohibition applies has been

broadened. Other closely related adults to whom the young person has a relationship similar to the relationship between a fosterer and a teenager are covered by the new provision. This includes for example new partners of the parents.

Also in this provision it is expressly stated that the crime shall be considered gross if committed by more than one perpetrator.

Infringement of sexual integrity under Section 4 imposes criminal liability when a person, who in cases other than those described previously in chapter 6, exposes a person to behaviour which violates that person's sexual integrity. Thus, the paragraph imposes criminal liability for actions other than those recorded as sexual acts. In the opinion of the Committee there is also a need of a criminal provision for actions such as exhibitionism or other objectionable behaviour. In relation to current law the proposed provision entails a certain broadening of the punishable area. This applies for example to insulting statements alluding to sexual behaviour.

Sexual exploitation of youth under Section 5 contains two provisions that provide special protection for the sexual integrity of youth between the ages of 15 and 18. The provision entails a comparable restriction of the sexual self-determination of youth. The provisions have been formulated to take into account, among other things, the requirement of the Convention on the Rights of the Child.

Firstly, the paragraph covers purchase of sexual services from youth. Accordingly, a person who engages in a sexual act with a person who is under the age of 18 shall be convicted of sexual exploitation of youth if the minor has engaged in the sexual act in return for payment. The provision aims to protect youth from being drawn into prostitution. It corresponds to the provision in the current section 10 on the seduction of youth.

Secondly, the paragraph covers the case of a person who promotes sexual posing by a person under the age of 18, where the sexual posing is an element in the production of pornographic pictures, is done in return for payment, or is otherwise damaging to the minor's development. The proposal strengthens the protection of youth by the criminal law, against being used for sexual posing. The strengthening is justified, among other things, by the requirement that legislation should comply with the international commitments Sweden has made in regard to protecting children from various forms of sexual exploitation. Accordingly there has been criticism of the existing legislation in this regard, primarily of the current provision on sexual molestation in section 7. The committee has further taken into account that there should be better concurrence between the provision in chapter 6 and

the provisions on the crime of child pornography in chapter 16 of the Penal Code.

The absolute prohibition applies to certain typical types of exploitation in pornographic contexts. Among these is such sexual posing as that which constitutes an element in the production of pornographic pictures or films. This also includes posing in return for payment, for example, in a sex club. Outside this area the minor, with rising age and maturity, has a certain right of sexual self-determination and increased responsibility for his or her actions.

Sexual crimes against children

Sexual abuses and violations against children under the age of 15 is subject of regulation in three special provisions in the Chapter. They are listed in order of the gravity of the crime. Only two provisions constitute protection for the child from what are described as sexual acts. The reason is that sexual offences against children are punishable even if committed without the use of unlawful coercion or other improper means. According to the proposal sexual crimes against children include the following:

Rape of a Child, under Section 6, is a new provision. It is reserved for serious sexual offences against children. The paragraph imposes criminal liability on a person who engages in a sexual act, with a child under the age of 15, which constitutes a serious violation of the rights of the child, considering the nature of the act or the circumstances in general.

It is not assumed therefore that the offender has used violence or threats or that he has carried out the act with some other special means. The primary reasons for the proposed formulation are as follows:

The present provision can be criticised since it can lead to unjust rulings in cases of offences against children. Moreover, offenders seldom need to resort to violence or threats in order to engage in sexual acts with children. This is evident from court practices (case-law) and research. It is, however, evident that the offender himself is experienced as threatening and that the abuse is experienced by a child as both frightening and painful. Such a misdeed should therefore be punishable by the same extent as a sexual offence involving force committed against an adult.

A law with separate provisions on sexual crime against children and sexual crimes against adults does not exclude the classification, rape of a child, being used for the most serious offences against children even if there is no requisite of coercion in order to impose criminal liability.

A sexual offence against a child is generally accompanied by psychic violence and it constitutes an extremely serious infringement of the child's integrity. The classification rape of a child stresses the seriousness of the offence and also reflects the approach behind the new enactment, rules regulating sexual crimes against children are tightened up.

A fundamental vantage point for assessing whether an encroachment is serious is initially the circumstance that the offence is committed against a child. Children should be completely sheltered from being exposed to sexual advances. The younger the child, the more serious the offence.

As a rule, sexual intercourse and other similar acts are gross offences if committed against children. Also other acts, considering their nature and the circumstances in general, can constitute serious infringements. As a rule, offences in which an offender has engaged in sexual acts with a child indicate that a special confidence or responsibility has been abused, in violation of chapter 6. Sexual acts, which for example parents, stepparents or fosterparents, perpetrate against their children or the children in their custody, are always serious offences. If it is a question of two teen-agers, where one has reached the age of 15, and they engage in sexual acts with each other, there must be more qualified circumstances than when the plaintiff is a young child. Circumstances such as the teen-agers' development and level of maturity, the relationship existing between the two teen-agers, the nature of the sexual acts, and the manner in which the act was conducted have significance for making an assessment.

In a comparable way to what is stated in section 1. The provision in section 6 expressly states that the assessment of whether or not a crime is gross shall take into account if several perpetrators have committed the crime. In addition to this several other circumstances can convey that a crime is gross, among other things, the low age of the child or that the child was exposed to violence or threats.

Sexual abuse of a child under Section 7 is also a new provision. It imposes criminal liability on the person, who in cases other than what has previously been stated in the chapter, prevails upon a child to engage in a sexual act or subjects the child to such an act. The provision aims to cover the sexual crimes, which are not covered by the new provision on rape of a child. The difference in degree between the two provisions on sexual crimes against children is determined primarily if the sexual act can be considered a serious violation or not. Thus, the provision in Section 7 is subsidiary in relation to the provision on rape of a child.

Infringement of sexual integrity of a child under section 8 covers the sexual crimes, which do not include a sexual act. The paragraph is also new. It protects children from behaviour by means of which they are exploited sexually in such a way that it constitutes an infringement of their sexual integrity. The provision imposes responsibility on a person who leads a child to engage in sexual posing or otherwise subjects the child to behaviour in word or deed that can encroach on the child's sexual integrity.

Procuring and Prostitution

The proposal for a new chapter 6 also contains two provisions on criminal liability for procuring and the purchase of sexual services respectively. For systematic reasons, the prohibition on the purchase of sexual services has been included in the chapter.

Procuring under the Section 10 has the same area of application as in the current law. Criminal responsibility for procuring is according to the proposal, limited in the future as well to such sexual activities, which according to the existing law constitute sexual intercourse.

The wording for the provision has, however been reviewed. Among other things, the expression "casual sexual relations for payment" has been replaced by the expression "prostitution." According to the proposal, whoever promotes or economically exploits another person's prostitution on several occasions is guilty of procuring.

The Act (1998:408) prohibiting the purchase of sexual services means that even the purchase of one casual sexual relation is punishable. Against that background the Committee has had the assignment of investigating, among other things, whether the requirement of the provision on procuring, i.e. that it is a question of several sexual relations, should be removed. The Committee has, however, considered that the promotion or exploitation of another person's casual sexual relations for payment, on only one occasion is not sufficient to impose criminal responsibility. The primary reasons for this standpoint are that it lies in the nature of the crime of procuring that its promotion or economic exploitation, refers to a kind of systematic activity, and secondly, that a person who encourages someone to sell a sexual service on one occasion may be guilty of complicity in the purchase of sexual services.

An additional two new circumstances have been added to the circumstances that can lead to procuring being considered as gross. Accordingly, the proposal suggests that in making such a determination it should also be taken into account in particular whether the crime

refers to an activity conducted in an organised form or whether it has brought significant financial gain to the perpetrator.

The prohibition on the purchase of sexual services under Section 11, covers according to the proposal, a person who in cases other than previously stated in the chapter, obtains or allows a sexual service to be obtained under circumstances that constitute prostitution. The expression sexual service refers to such sexual activities, which according to the existing law constitute sexual intercourse.

Essentially the provision covers criminal responsibility for the acts, which are now covered by the area of application of the specific Act prohibiting the purchase of sexual services. The ban on the purchase of sexual services applies, according to the proposal, to the person who allows a sexual service to be purchased for him, that is to say a person who takes advantage of the sexual service but allows another person to pay for it. Accordingly one cannot evade criminal responsibility by alleging that it is someone else who has paid for, or in some other way purchased the sexual service. It is further clarified, by the proposed wording, that the prohibition also applies to a person who makes regular visits to a prostitute.

Other Closely Associated Provisions

The proposal for a new chapter 6 also contains provisions which are comparable to those of the existing laws on, among other things, attempted crime etc. special restriction on prosecution, and special prescription on the intent of the perpetrator regarding the age of a child.

The provisions on sexual relations with offspring and sibling respectively have been moved to chapter 7 of the Penal Code. From a systematic vantagepoint the provision is considered to be better suited among the provisions on crimes against the family. The provision has the same area of applicability as under existing law but it has been given a somewhat more modern and clearer linguistic formulation.

Sex Clubs and Pornography

The Committee has had the assignment of investigating whether there is cause and the possibility of introducing regulations, which restrict or impede sex clubs from recruiting young persons for their operations. In this connection the Committee has studied whether it is possible to

avoid the harmful effects of such clubs by changes in legislation or other measures.

In order to form an impression of the scope and operations of sex clubs; the Committee obtained information from the police authorities and from the social services administrations in Stockholm, Göteborg, Malmö and Norrköping, in part through a questionnaire. In the spring of 1999 there were 13 sex clubs in this country. The operation consists of serving, and on stage nude performances such as striptease.

In many instances there was also the possibility of so called, private posing. The number of sex clubs had increased considerably during the past five years and it may have increased further since the survey. It has not been possible to determine how many women are engaged in the sex clubs but a rough estimate is that there are about 500.

Naturally, most of the women are active in Stockholm and Göteborg. They are in the ages of 18 to 40 years with the majority being women at the younger level. It is not infrequent that the women are under 20 years of age when making their debut at a sex club.

The Committee is of the view that recruitment of young persons can be counteracted in the first instance through the new penal provisions on sexual exploitation of youth (Section 5) and *infringement of sexual integrity of a child* (Section 8). These provisions protects persons under 18 years of age, among other things, from being used in this type of sexual posing situation specifically. Correspondingly to existing law, the protection of children who have not reached the age of 15 is unconditional. Through the proposed regulation the protection extended to youth between 15 and 18 has been strengthened. Accordingly, criminal responsibility, for a person who induces a person under the age of 18 to engage in sexual posing at a sex club is also absolute. The consent of the minor is not accorded any significance in the context of criminal law.

Against that background the Committee refers to provisions in other legislation, for example, the Law with special provisions on the care of youth (1990:52), the Social Services Act (1980:620), and the Police Act (1984:387). Since these provisions give ample support for intervening if under-age persons are found performing in a sex club, the Committee has not proposed any further measures in that context.

The Committee has come to the view that the provision on procuring should not be broadened to include the so-called main actors behind the sex clubs. The primary reason is that private posing occurs almost exclusively at sex clubs. In the Public Order Act (1993:1617) there is already a ban on arranging public entertainment that constitutes a pornographic performance. The Committee proposes that this prohibition be elucidated.

Accordingly, the proposed, new wording of Section 14 Chapter 2 states that a performance is pornographic if with regard to elements of dance, posing or similar presentation of a sexual character, it can be considered as a whole, as having as its primary aim to sexually influence the observer. The scale of punishment has been made more severe. To protect the women and – where found – the men, who appear in the performance the provision expressly states that a person who has only performed shall be free from responsibility for complicity.

The Committee has not had the task of proposing a general prohibition on pornography. On the other hand, the Committee has scrutinized whether persons such as the producers and distributors of pornography can be compared in any classification of criminal law with the traditional procurer. Since the broadening of the provision on procuring would risk leading to restrictions on the rules of freedom of the press and freedom of expression which have constitutional protection the Committee finds that there is no scope for submitting such a proposal.

Questions Examined Relating to International Perspectives

The Committee has confirmed that on essential aspects the Swedish legislation complies with the requirements placed on Member States by the joint action of 24 February 1997 concerning action to combat trafficking in human beings and sexual exploitation of children (OJ L 63/2, 4.3.97, 97/154/JHA). The same applies to the requirements of Article 6 of the UN Convention of 1979 on abolition of all types of discrimination against women, as agreed to by the Signatory States.

The Committee has found however that there should be a special provision imposing criminal liability on trafficking in human beings for sexual purposes. As an argument for this standpoint, the Committee has taken into account the fact that international developments are of such a nature that it is now necessary to introduce such a provision. The Committee is further of the opinion that the combined acts which constitute such trafficking are detestable and that they should therefore be counteracted by a criminal law provision with a particularly severe scale of punishment. Even though most of the elements that constitute trafficking in people for sexual purposes are essentially criminalised in Swedish law already the Committee has therefore proposed a special provision.

Accordingly, the Committee proposes, that a person who uses unlawful coercion, deception, or other improper means to recruit or

transport a person from one country to another, for the purpose of subjecting that person to sexual exploitation, or who, harbours or receives such a person for that purpose in an improper manner, shall be guilty of *trafficking in persons for sexual purposes*. The area of application covers all trafficking for sexual purposes in which the perpetrator exploits the vulnerability of another person for the stated purposes.

The Committee proposes further that a special provision be introduced imposing criminal responsibility for *trafficking in children for sexual purposes*. However, in the proposal for that provision, criminal liability does not require that the perpetrator has resorted to unlawful coercion, deception or other improper means.

The provisions have been formulated in close approximation to the definition which is given in the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, a supplementary protocol which adheres to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime 2000. The Committee proposes that the new provision be added to the Chapter 4 of the Penal Code, which otherwise criminalises acts which are directed against the freedom and peace of another person.

In connection with the deliberations on imposing the new provisions the Committee has stressed that trafficking in human beings is not only a problem for criminal law. A basic condition for such trade is that there is a demand for sexual services. Accordingly, the Committee has underlined that such trafficking for sexual purposes must be counteracted not only by imposing new criminalising provisions but also by measures which can contribute towards the result that men refrain from purchasing sexual services. In addition the Committee has considered that trafficking should be counteracted from the vantage point that it occurs across-boundaries and thus constitutes an international problem.

The Committee does not find sufficient reason for proposing that criminal or other sanctions be imposed against a person who operates an agency which, for profit, primarily promotes contacts with women or similarly other such measures which would involve a substantial risk that a party would be exploited on account of his or her socially and economically weaker position. Together with the existing criminal law and other regulations, the proposed new provisions on trafficking in human beings for sexual purposes provide fully adequate protection.

The Committee finds that the requirement of double criminal liability for crimes committed abroad should be restricted. The reasons are that retaining such a requirement can impede effective application of the law, and that the contents of several international instruments

give reason to query whether the requirement is compatible with the best interests of the child. Therefore, the Committee proposes that there should not be such a requirement that the act should be punishable also where it was committed when it is a question of serious sexual abuse against persons under the age of 18 years. The Committee proposes further, that there should not be any requirement of double criminal liability when applying the new provision of criminal responsibility for trafficking in human beings for sexual purposes and trafficking in children for sexual purposes.

Bilaga 1

Kommittédirektiv

Översyn av lagstiftningen om sexualbrott

**Dir.
1998:48**

Beslut vid regerings-sammanträde den 4 juni 1998.

Sammanfattning av uppdraget

En parlamentarisk kommitté skall göra en översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Översynen skall avse såväl det materiella innehållet som systematik, lagteknik och språk.

Kommittén skall därvid särskilt

- undersöka domstolarnas straffmätning och bedömning av straffvärdet i mål om sexualbrott och presentera de åtgärder den anser nödvändiga,
- utreda om det nuvarande kravet på tvång (våld eller hot) för vissa sexualbrott bör tas bort; om det inte bedöms lämpligt att ta bort detta krav skall kommittén utreda vilken grad av tvång som bör krävas för olika sexualbrott,
- finna en lösning som innebär att våldtäktsbegreppet omfattar allvarliga sexuella övergrepp mot små barn även om något tvång inte har använts,
- utreda om koppleribestämmelsen bör utvidgas och om de skadliga effekterna av s.k. sexklubbar kan undvikas genom lagstiftning eller på annat sätt,
- utreda om det nuvarande kravet på s.k. dubbel straffbarhet för sexualbrott mot barn utomlands bör tas bort,
- utreda om det absoluta förbudet att använda barn under 15 år vid sexuell posering och framställning av pornografiska bilder bör omfatta även ungdomar mellan 15 och 18 år,
- utreda om det finns ett behov av ett särskilt brott som tar sikte på handel med människor, främst kvinnor och barn, för sexuella ändamål,

- utreda om bestämmelserna om kränkande uttalanden med sexuell anspelning är tillfredsställande utformade samt
- utreda om tidpunkten för åtalspreskription även för sexuellt ofredande mot barn under 15 år bör börja löpa först när barnet fyllt eller skulle ha fyllt 15 år.

Bakgrund

Den senaste tidens reformer

Straffbestämmelserna om sexualbrotten genomgick en omfattande reformering under 1983 och ändringarna trädde i kraft den 1 januari 1984 (prop. 1983/84:105, bet. 1983/84:JuU25, rskr. 1983/84:332, SFS 1984:399). Straffbestämmelserna om sexualbrott har därefter ändrats ett flertal gånger, framför allt i syfte att förstärka skyddet för barn mot att utsättas för sexuella övergrepp och att i den straffrättsliga lagstiftningen ytterligare markera allvaret i sexuella övergrepp mot barn. Bland annat har offrets låga ålder förts in som en omständighet som kan göra att en våldtäkt eller ett sexuellt utnyttjande av underårig betraktas som grovt brott. Straffbestämmelsen om sexuellt umgänge med barn har förts över till bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av underårig för att markera att sådant sexuellt umgänge typiskt sett är en form av utnyttjande.

Brotten sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande har gradindelats, varvid en grov variant av dessa brott har införts. Straffet för sexuellt utnyttjande och sexuellt ofredande har höjts.

Straffbestämmelsen för sexuellt utnyttjande av psykiskt störda personer eller personer som befinner sig i hjälplöst tillstånd har ändrats så att det inte längre krävs att gärningsmannen har förmått offret till sexuellt umgänge, utan det räcker numera att sexuellt umgänge har skett och att gärningsmannen har utnyttjat den andres tillstånd på ett otillbörligt sätt. Justeringar har vidare gjorts i 6 kap. för att inte vissa sexualbrott mot den som är under 15 år skall ha en lägre straffskala om offret är helsyskon med den som begått gärningen än om parterna inte har ett sådant släktskap. Vidare har bestämmelsen om sexuellt ofredande utvidgats så att den numera omfattar även den som förmår den som är 15 men inte 18 år att delta i sexuell posering eller vid framställning av pornografisk bild. Slutligen har preskriptionstiden för de grövre sexualbrotten mot barn förlängts på så sätt att preskriptionstiden börjar löpa först den dag barnet fyllt eller skulle ha fyllt 15 år (se prop. 1991/92:35, bet. 1991/92:JuU7, rskr. 1991/92:159, SFS 1992:147, prop. 1992/93:141, bet. 1992/93:JuU16, rskr. 1992/93:220,

SFS 1993:207 samt prop. 1994/95:2, bet. 1994/95:JuU5, rskr. 1994/95:58, SFS 1994:1499).

Nuvarande lagstiftning och till riksdagen föreslagna ändringar

Våldtäkt

För att en gärning skall bedömas som våldtäkt (6 kap. 1 § brottsbalken) förutsätts dels användande av våld eller hot som för den hotade framstår som trängande fara (s.k. råntvång), dels att den sexuella handlingen skall ha varit av ett visst slag. Med våld likställs att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Den sexuella handlingen kan rikta sig mot en vuxen person eller mot ett barn och skall bestå av samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge. Före 1984 års reform kunde våldtäkt endast begås av en man mot en kvinna och omfattade endast samlag. Reformen innebar att både män och kvinnor kunde begå brottet våldtäkt. När brottet gjordes könsneutralt lades ”eller därmed jämförligt sexuellt umgänge” till som alternativt brottsrekvisit.

Med samlag avses vaginala samlag, men det krävs inte att inträngande skett, utan det är tillräckligt att mannens och kvinnans könsdelar har kommit i beröring med varandra (NJA 1981 s. 253, RH 10:81, RH 116:83). Någon sädesavgång behöver inte ha skett och något krav på att könsorganen har kommit i varaktig beröring med varandra finns inte. I förarbetena till 1984 års reform (ovan anförd prop. s. 17 f. och 75 f.) anges anala och orala samlag som typexempel på handlingar som är jämförliga med samlag. En handling som är jämförlig med samlag skall ha klart samlagsliknande karaktär och utgöra en allvarlig form av sexuell kränkning. Vid denna bedömning kan kränkningens varaktighet och om den varit förenad med smärta få betydelse. I förarbetena framhölls det vidare att våldtäkt även i fortsättningen borde reserveras för de allvarligaste formerna av sexuella kränkningar och att det inte utan vidare kunde anses som samlagsliknande att föra in ett främmande föremål i en kvinna, även om det i vissa fall kunde vara rimligt att göra en sådan bedömning med hänsyn till handlingens syfte och omständigheterna i övrigt.

Riksdagen har nyligen beslutat att våldtäktsbegreppet utvidgas så att med samlag jämställs annat sexuellt umgänge, om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag. Med förslaget avses t.ex. att sådana kränkande förfaranden som att föra upp ett främmande föremål eller en knytnäve i en kvinnas underliv skall bedömas som våldtäkt i stället för sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § brottsbalken. Förslaget motiveras av att

våldtäktsbrottet bör omfatta de mest allvarliga sexuella kränkningarna, även om handlingen inte är direkt samlagsliknande. En handling som innebär en kränkning som är jämförbar med den vid ett påtvingat samlag skall därför kunna bedömas som våldtäkt, om förutsättningarna i övrigt för våldtäkt är uppfyllda. Ändringen träder i kraft den 1 juli 1998 (prop. 1997/98:55, bet. 1997/98:JuU13, rskr. 1997/98:250).

Straffet för våldtäkt är fängelse i lägst två och högst sex år. Är våldtäkten mindre allvarlig är straffet fängelse i högst fyra år. Grov våldtäkt kan ge fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande

Enligt gällande rätt kan vidare handlingar som inte bedöms som samlag eller samlagsliknande straffas som sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § under förutsättning att olaga tvång har använts eller som sexuellt utnyttjande enligt 6 kap. 3 § om annat otillbörligt förfarande har använts. För sexuellt tvång är straffet fängelse i högst två år. Om brottet är grovt kan fängelse i lägst sex månader och högst fyra år dömas ut. Straffet för sexuellt utnyttjande är samma som för sexuellt tvång medan straffet för grovt sexuellt utnyttjande är fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Sexuellt utnyttjande av underårig

Har handlingen riktats mot en ung person kan även ansvar för sexuellt utnyttjande av underårig (6 kap. 4 §) komma i fråga. Till sexuellt utnyttjande av underårig räknas, som tidigare redogjorts för, sexuellt umgänge med den som är under 15 år, trots att varken tvång eller något otillbörligt förfarande har använts. Ansvar för sexuellt utnyttjande av underårig kan också komma i fråga om den underårige fyllt 15 men inte 18 år och är avkomling till eller står under gärningsmannens fostran eller om denne svarar för den unges vård eller tillsyn på grund av myndighets beslut. Straffet för sexuellt utnyttjande av underårig är fängelse i högst fyra år. Är brottet grovt kan fängelse i lägst två och högst åtta år dömas ut.

Närmare om begreppet sexuellt umgänge

Den sexuella handling som krävs för ansvar för sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande och sexuellt utnyttjande av underårig betecknas ”sexuellt umgänge”. Till sexuellt umgänge räknas, förutom samlag, handlingar

som innebär en någorlunda varaktig beröring av den andres könsorgan eller beröring av den andres kropp med det egna könsorganet. Avsikten med gärningen skall vara att väcka eller tillfredsställa gärningsmannens eller någon annans sexuella drift. Som exempel kan nämnas att en kvinna tvingas onanera åt en man. I regel krävs direkt kroppslig beröring. Högsta domstolen har dock nyligen bedömt ett fall där en man ett flertal gånger gnidit sitt könsorgan mot ett barns bakdel eller lår och vid flera av dessa tillfällen fått utlösning som sexuellt umgänge, trots att både gärningsmannen och barnet haft kläder på sig (NJA 1996 s. 461).

Sexuellt ofredande m.m.

Om handlingen inte bedöms som sexuellt umgänge, t.ex. för att den består av endast en flyktig beröring av den andres könsdelar, kan ansvar för sexuellt ofredande komma i fråga (6 kap. 7 §). Sexuellt ofredande omfattar tre typer av gärningar. Den första omfattar att sexuellt beröra ett barn under 15 år eller att förmå barnet att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd. Det kan t.ex. vara fråga om att förmå barnet att delta i sexuell posering eller i framställandet av en pornografisk bild. Den andra omfattar att genom tvång, förledande eller annan otillbörlig påverkan förmå den som fyllt 15 men inte 18 år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd, om handlingen är ett led i sexuell posering eller i framställandet av pornografisk bild. Den tredje omfattar att blotta sig för en annan person på ett sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt eller att genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträda anstötligt mot annan. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Samlag med avkomling eller syskon

Enligt 6 kap. 6 § är det vidare straffbart att ha samlag med eget barn eller dess avkomling eller med helsyskon. Straffet är fängelse i högst två respektive ett år.

Koppleri och köp av sexuella tjänster

Straffbestämmelsen om koppleri i 6 kap. 8 § omfattar dels att främja att en annan person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, dels att på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttja att annan har sådana sexuella förbindelser. Främjandet kan t.ex. bestå i att upplåta en lokal

som används för prostitution, att lämna anvisning på adresser till prostituerade, att psykiskt påverka en person att prostituera sig eller att underlätta för någon att prostituera sig, t.ex. genom att hålla vakt eller sköta transporter. Därutöver finns en särskild bestämmelse som tar sikte på fastighetsägare och andra som upplåter en lägenhet som används för prostitution. Om upplåtaren inte gör tillräckligt för att få upplåtelsen att upphöra sedan han fått veta att den används för prostitution kan även denne dömas för koppleri. Vidare är det förbjudet att ekonomiskt dra nytta av att en person ägnar sig åt prostitution, men det krävs att utnyttjandet på något sätt är otillbörligt. Typfallet är att bo tillsammans med en prostituerad och låta sig försörjas av denna. Straffskalan för koppleri är fängelse i högst fyra år och för grovt koppleri fängelse lägst två och högst sex år. Enligt 6 kap. 10 § är det vidare straffbart som förförelse av ungdom att genom att utlova eller ge ersättning skaffa eller försöka skaffa sexuellt umgänge med den som är under 18 år. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader.

Riksdagen har nyligen beslutat att det genom införandet av en särskild lag om förbud mot köp av sexuella tjänster skall vara förbjudet att mot ersättning skaffa sig en tillfällig sexuell förbindelse, om inte gärningen är belagd med straff enligt brottsbalken. Även försök är straffbart. Straffskalan är böter eller fängelse i högst sex månader. Förbudet träder i kraft den 1 januari 1999 (prop. 1997/98:55, bet. 1997/98:JuU13, rskr. 1997/98:250). Förslaget grundas på 1993 års Prostitutionsutrednings betänkande *Könshandeln* (SOU 1995:15).

Uppsåt beträffande ålder

Enligt 6 kap. 11 § gäller att det inte krävs att gärningsmannen insett att den andra personen inte har uppnått en viss ålder, om detta är en förutsättning för brottet, utan det räcker för ansvar att gärningsmannen hade skälig anledning anta att den andra personen inte uppnått denna ålder.

Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att anmäla

Försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, grovt sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av underårig, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, koppleri och grovt koppleri är straffbart. Vidare är förberedelse och stämpling till våldtäkt, grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig och grovt koppleri straffbart. Regeringen har i den tidigare nämnda prop.

1997/98:55 föreslagit att även underlåtenhet att avslöja brotten skall vara straffbart. Ändringen föreslås träda i kraft den 1 juli 1998.

Den särskilda åtalsregeln

Enligt en särskild åtalsregel i 6 kap. 13 § kan åklagaren underlåta att väcka åtal för vissa sexualbrott om skillnaden i ålder och utveckling är liten mellan de inblandade

Preskriptionstidens början

Enligt en särskild bestämmelse i 35 kap. 4 § börjar preskriptionstiden för de grövre sexualbrotten, 6 kap. 1–4 och 6 §§, mot barn under 15 år löpa först när barnet fyllt eller skulle ha fyllt 15 år. Detta innebär ett avsteg från huvudprincipen att preskriptionstiden börjar löpa när brottet begås och medför alltså att preskriptionstiden för sådana brott blir längre än för andra brott med samma straffskala.

Behovet av utredning

Materiellt innehåll, systematik och lagteknik

Genom det flertal ändringar som gjorts sedan 1984 års översyn har systematiken och sambanden mellan olika bestämmelser i kapitlet om sexualbrott delvis gått förlorad. Straffskalorna för de olika brotten korresponderar inte på ett naturligt sätt med varandra och relationen och gränsdragningen mellan olika brott framstår i vissa fall som oklar. Bland annat har ett flertal uppmärksammade domar som behandlar våldtäkt och sexuellt utnyttjande av unga kvinnor meddelats på senare tid som väcker frågor om bl.a. gränsdragningen mellan de olika sexualbrotten. Synen på sexualbrotten förändras dessutom ständigt mot en allt strängare syn på dessa brott. Det är angeläget att skyddet för den sexuella integriteten, såsom den kommer till uttryck i straffbestämmelserna om sexualbrott, är så heltäckande som möjligt.

Kvinnovåldskommissionen har i sitt huvudbetänkande Kvinnofrid (SOU 1995:60) föreslagit betydande förändringar i sexualbrottskapitlet. Någon fullständig översyn av bestämmelserna om sexualbrott gjordes emellertid inte av kommissionen. Kommissionens förslag i denna del fick ett blandat mottagande av remissinstanserna, och flera remissinstanser ansåg att en översyn av sexualbrotten var nödvändig.

Regeringen har i propositionen 1997/98:55 valt att endast lägga fram ett fåtal av de förslag till ändringar i brottsbalken som kommissionen föreslagit. Ändringarna i 6 kap. brottsbalken innebär att våldstäktsbrottet utvidgas, att det är straffbart att underlåta att anmäla eller annars avslöja vissa grövre sexualbrott som är å färde samt att språket i de centrala bestämmelserna gjorts könsneutralt. Vidare har, på grundval av 1993 års Prostitutionsutrednings betänkande *Könshandeln* (SOU 1995:15), köp av sexuella tjänster gjorts straffbart genom införandet av en särskild lag.

Det finns mot bakgrund av det anförda ett behov av en total översyn av sexualbrotten avseende såväl det materiella innehållet som de systematiska och lagtekniska lösningarna.

Språket

Det är viktigt att i lagtexten använda ord och uttryck som på ett riktigt sätt beskriver vad som skett. Uttrycket "sexuellt umgänge" förekommer i flera bestämmelser i 6 kap. brottsbalken. Kvinnovåldskommissionen föreslog att uttrycket "sexuellt umgänge" skulle bytas ut till "sexuellt utnyttjar", eftersom uttrycket umgänge för tankarna till en frivillig och ömsesidig sexualakt mellan två personer. Det föreslagna uttrycket "sexuellt utnyttjar" skulle enligt kommissionen avse samma handlingar som i dag avses med "sexuellt umgänge" och någon ändring i sak var alltså inte avsedd. Regeringen har i prop. 1997/98:55 anförts att uttrycket umgänge visserligen kan leda tankarna till en frivillig och ömsesidig akt men har trots det inte föreslagit någon ändring av bestämmelsen bl.a för att det kunde uppfattas som en utvidgning av det straffbara området, vilket inte varit kommissionens avsikt. Regeringen aviserade i stället att en språklig översyn lämpligen kunde göras inom ramen för kommande översyn av sexualbrotten.

Kvinnovåldskommissionen föreslog också att ordet "vanmakt" skulle bytas ut till "medvettslöshet". Även i denna fråga hänvisade regeringen till den kommande översynen.

Det finns även ett behov att modernisera språket i andra avseenden. T.ex. framstår inte brottsrubriceringen "förförelse av ungdom" i 6 kap. 10 § brottsbalken som en adekvat benämning på det förfarande som bestämmelsen kriminaliserar (se även SOU 1997:116 s. 433).

Domstolarnas straffmätning och bedömning av straffvärde i mål om sexualbrott

I Kvinnovåldskommissionens huvudbetänkande redogörs för den undersökning av de grövre våldsbrotten som, på regeringens uppdrag, utförts av docenten Hans Klette. Undersökningen, som gjordes mot bakgrund av 1989 års reform av hur straffet skall bestämmas, omfattade samtliga tingsrättsdomar och i viss utsträckning hovrättsdomar under åren 1989–1992 där huvudbrottet var ett grovt våldsbrott. Som jämförelsematerial har motsvarande domar från åren 1986–1988 använts. I undersökningen analyseras bl.a. domstolarnas straffmätning och vilka straffvärderesonemang som har använts. Kommissionen redogör för ett antal domar där den menar att domstolarna inte bedömt straffvärdet på ett riktigt sätt. T.ex. synes argumentet att parterna haft en nära relation ha använts för att se mildare på de straffbara gärningarna. Vidare anser kommissionen att undersökningen visar att s.k. gruppvåldtäkter och våldtäkter där kniv har använts ofta inte bedöms som grov våldtäkt, något som kommissionen anser anmärkningsvärt. Att en gruppvåldtäkt inte anses som ett grovt brott motsägs enligt kommissionen av förarbetsuttalanden vid 1984 års reform av sexualbrotten (se prop. 1983/84:105 s. 39). Kommissionen anser att en liknande undersökning bör genomföras även beträffande de våldsbrott som inte tillhör de allra grövsta. Kommissionen anser vidare att Klettes undersökning visar att det finns en bristande förståelse i domstolarna för den s.k. normaliseringsprocessen och dess effekter. Normaliseringsprocessen är en process i vilken våldet och vidmakthållandet av våldet gradvis blir ett normalt inslag i vardagen i de relationer där det förekommer. I den processen är många mekanismer verksamma, mekanismer som var för sig och särskilt i kombination med varandra gör misshandeln till en process med djupgående konsekvenser för båda parter i relationen. Kvinnovåldskommissionen anser det angeläget att domstolarna får kunskap om denna process. Det kan tilläggas att det nya s.k. kvinnofridsbrottet (se prop 1997/98:55) tar sikte på denna process och avser att höja straffvärdet på sådana upprepade, var för sig relativt lindriga handlingar, som kan leda till en betydande kränkning av den utsatta personen.

Regeringen delar kvinnavåldskommissionens bedömning att det finns ett behov av kompletterande undersökning av domstolarnas praxis, bl.a. för att skapa underlag för översynen av sexualbrotten. Det finns dessutom ett behov att undersöka domstolarnas bevisvärdering i mål om sexualbrott, särskilt när det gäller sexualbrott mot barn.

Det bör tilläggas att regeringen har anslagit 6,5 miljoner kr för utbildning av bl.a. rättsväsendets personal i frågor om våld mot

kvinnor. Av dessa medel skall 1,5 miljoner kr användas till utbildning av domare och information till nämndemän.

Uppdraget

Kommittén skall mot bakgrund av det anförda göra en total översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Översynen skall avse såväl det materiella innehållet som systematiska och lagtekniska frågor. Skyddet för den sexuella integriteten skall göras så heltäckande som möjligt. Systematiken och sambanden mellan de olika bestämmelserna, liksom gränsdragningen mellan de olika sexualbrotten, skall vara tydlig. Vidare skall de särskilda frågor som beskrivs närmare nedan ingå i översynen.

Översynen skall, när det gäller sexualbrott med barn, utgå från Barnkonventionens krav i dessa avseenden.

Kommittén skall göra en språklig översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Kommittén skall därvid överväga vilka uttryck som lämpligen kan användas i stället för "sexuellt umgänge". Kommittén skall även föreslå ändringar av andra mindre lämpliga ord och uttryck ur lagtexten, såsom förförelse av ungdom i 6 kap. 10 § brottsbalken. Kommittén skall även överväga om ordet "vanmakt" bör bytas ut till något språkligt modernare uttryck. Det bör dock beaktas att detta uttryck även förekommer i andra kapitel i brottsbalken, se t.ex. bestämmelsen om misshandel i 3 kap. 5 §.

Kommittén skall vidare, som ett led i den praxisgenomgång som bör ske inom ramen för utredningen, genomföra en undersökning av straffmätning och bedömning av straffvärde när det gäller sexualbrotten. Undersökningen skall ta särskild hänsyn till om sexualbrott mot män respektive kvinnor bedöms på olika sätt. Undersökningen skall således göras ur ett jämställdhetsperspektiv och även beakta den s.k. normaliseringsprocessen. Om kommittén kommer fram till att domstolarnas straffmätning och straffvärderesonemang inte är tillfredsställande skall utredningen presentera de åtgärder den anser nödvändiga. Praxisgenomgången skall också, i den utsträckning det är möjligt, innefatta en undersökning om domstolarnas bevisvärdering med sikte på att ta reda på om det finns brister i denna och, om det bedöms vara fallet, ange åtgärder för att komma tillrätta med dessa.

Följande särskilda frågor skall omfattas av utredningen.

Bör våldtäktsbrottet fokusera på tvång eller samtycke?

För ansvar för våldtäkt enligt 6 kap. 1 § krävs tvång (våld eller hot som för den hotade framstår som trängande fara). Det är enligt förarbetena till bestämmelsen (prop. 1983/84: 105 s. 19) tillräckligt med ett uttalat hot, dvs. att hotet ”hänger i luften”. Med våld jämställs att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Är tvånget lindrigare kan ansvar för sexuellt tvång (6 kap. 2 §) komma i fråga.

Att den andra parten inte har gett sitt samtycke till sexualhandlingen är således i och för sig inte tillräckligt för ansvar för våldtäkt. Förekommer inget tvång kan det istället bli fråga om något annat sexualbrott, t.ex. sexuellt utnyttjande.

Frågan om samtycke är trots våldtäktsbestämmelsens fokusering på tvång en central fråga i många mål om våldtäkt och andra sexualbrottsmål, eftersom den tilltalade ofta invänder att den andra personen var med på sexualhandlingen.

I den allmänna debatten har det ibland ställts krav på att det för våldtäkt inte bör krävas något tvång utan att det skall räcka med att den utsatta personen inte ger sitt samtycke. Det har hävdats att många kvinnor medvetet väljer att underkasta sig mannens krav som en strategi för att överleva övergreppet. Viss brottsofferforskning har också bekräftat att kvinnor kan reagera så vid en våldtäktsituation.

I utländsk rätt finns exempel på att straffbestämmelser om våldtäkt är utformade med samtycket som utgångspunkt. I engelsk rätt kan ansvar för våldtäkt utkrävas av en man för våldtäkt av en kvinna eller en annan man, om den andra personen inte samtycker till handlingen och gärningsmannen antingen vet att den andra personen inte samtycker eller är likgiltig (reckless) till om personen samtycker (se Section 1 (2) of the Criminal Justice and Public Order Act 1994).

Kommittén skall analysera och redovisa skäl för och emot att bristen på samtycke skall vara avgörande för ansvar för våldtäkt istället för våld eller hot, och i förekommande fall lämna förslag till reglering. Om kommittén finner att våldtäktsbrottet bör ändras i angiven riktning skall den överväga om begreppet samtycke bör definieras.

Om kommittén kommer fram till att det inte är lämpligt att ta bort kravet på tvång för våldtäkt skall den utreda vilken grad av tvång som bör krävas för de olika sexualbrotten.

Våldtäkt mot barn

Kravet på våld eller hot för ansvar för våldtäkt har medfört särskilda svårigheter när det gäller gärningar som riktas mot små barn. Frågan

har varit föremål för flera avgöranden i Högsta domstolen. I rättsfallet NJA 1993 s. 310 dömdes t.ex. en 60-årig man som haft samlag med en åttaårig flicka för grov våldtäkt. Våldet bestod i att mannen legat ovanpå flickan och hållit hennes händer över huvudet. I rättsfallet NJA 1993 s. 616 använde mannen ett förhållandevis lindrigt våld mot en tioårig flicka. Mannen dömdes för grov våldtäkt.

Kvinnovåldskommissionen föreslog vissa ändringar i ansvarsbestämmelserna för våldtäkt för att komma till rätta med det problem som kravet på tvång inneburit i rättstillämpningen. Förslagen mötte dock allvarlig kritik under remissbehandlingen och förslagen har i denna del inte lett till lagstiftning.

Utövande av våld som förutsättning för ansvar för våldtäkt kan emellertid ge otillfredsställande resultat vid den straffrättsliga bedömningen när gärningen riktar sig mot ett litet barn. Det kan i många fall vara stötande att ett sexuellt övergrepp mot ett barn inte kan betecknas som våldtäkt när barnet är så litet att något våld i våldtäktsparagrafens mening inte krävs för att utföra gärningen. Riksdagen har också uttalat att bestämmelserna om våldtäkt mot barn bör ses över i syfte att få till stånd en ordning där fler fall av övergrepp mot barn som i övrigt uppfyller förutsättningarna för våldtäkt också kommer att bedömas som sådant brott (bet. 1994/95:JuU24 s. 7). Utgångspunkten för översynen i denna del bör vara att sexuella övergrepp mot små barn skall kunna rubriceras som våldtäkt även om något sådant våld inte förekommit. Kommittén skall pröva om detta lämpligen kan ske genom att våldtäkt mot barn bedöms enligt särskilda bestämmelser.

Koppleri och köp av sexuella tjänster

Enligt de nuvarande straffbestämmelserna om koppleri krävs det att gärningsmannen främjar eller på ett otillbörligt sätt utnyttjar att en annan person har tillfälliga sexuella förbindelser. Det skall vara fråga om att främja en verksamhet, dvs. att främja att någon ett flertal gånger har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet kan t.ex. bestå i att upplåta en lokal som används för prostitution, att lämna anvisning på adresser till prostituerade, att psykiskt påverka en person att prostituera sig eller att underlätta för någon att prostituera sig, t.ex. genom att hålla vakt eller sköta transporter. Det har nyligen beslutats att köp av en tillfällig sexuell förbindelse skall vara straffbart. Kommittén skall mot bakgrund av detta utreda om koppleribrottet är adekvat utformat. Särskilt bör utredas om kravet på att främjandet skall avse ett flertal sexuella förbindelser skall tas bort.

Kommittén skall också undersöka om bestämmelserna mot koppleri även i övrigt är lämpligt utformade med hänsyn till att de omfattar "tillfälliga sexuella förbindelser". Med uttrycket torde avses samlag eller annat sexuellt umgänge. Enligt doktrinen omfattas inte nakenposering. Stadigvarande förbindelser omfattas inte heller, även om de tar formen av samlag inför publik på en sexklubb (Jareborg, Brotten I, 2 uppl. s. 319).

Prostitutionsutredningen föreslog att koppleribestämmelserna skulle utvidgas till framställning av pornografiska bilder. Enligt gällande rätt omfattas inte den som betalar en person för att medverka i pornografiska filmer av koppleriansvaret, trots att hans drivkraft ofta är ekonomisk vinning. Enligt förslaget skulle även den som främjar eller på ett otillbörligt sätt bereder sig vinning av att någon annan, i samband med framställning av pornografiska bilder eller filmer, mot ersättning har tillfällig sexuell förbindelse som innefattar samlag eller har grovt kränkande karaktär kunna straffas för koppleri. Enligt förslaget skulle även sexuell posering omfattas av det utvidgade ansvaret. Förslaget tog sikte på pornografibranschen och sexklubbverksamhetens huvudaktörer och syftade till att jämställa dessa med den traditionella kopplaren. Regeringen har i prop. 1997/98:55 bedömt att det för närvarande inte bör ske någon ändring av koppleribestämmelsen med motiveringen att konsekvenserna för tryckfriheten och yttrandefriheten inte belysts tillräckligt. Kommittén skall med anledning av detta utreda frågan om koppleriansvaret kan utvidgas till att omfatta det angivna syftet på något annat sätt än det som prostitutionsutredningen har föreslagit. En utgångspunkt bör vara att förslagen inte skall leda till inskränkningar i de grundlagsfästa reglerna om tryckfrihet och yttrandefrihet. Det är inte kommitténs uppgift att föreslå ett allmänt förbud mot pornografi.

Kommittén skall vidare utreda om det finns skäl och möjligheter att införa regler som begränsar eller försvårar för s.k. sexklubbar att rekrytera unga personer till sin verksamhet och om andra skadliga effekter av sådana klubbar kan undvikas genom lagstiftning eller på annat sätt.

Vidare skall kommittén utreda hur det föreslagna förbudet mot köp av sexuella tjänster skall förhålla sig till de nuvarande bestämmelserna om förförelse av ungdom och koppleri samt i samband därmed överväga var olika förbud som gäller sexuella tjänster lämpligen bör placeras.

Kravet på dubbel straffbarhet

För att kunna lagföra ett brott i Sverige som har begåtts utomlands krävs normalt att gärningen är straffbar även där den begicks (kravet på dubbel straffbarhet). Härifrån görs vissa undantag, bl.a. vad avser mycket grova brott och brott som Sverige genom internationella åtaganden har förbundit sig att lagföra oavsett var de begåtts (se 2 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken). Av sexualbrotten är det endast grov våldtäkt som har ett lägsta straff som är så högt att det enligt angivna bestämmelser inte krävs att gärningen är straffbar där den begicks.

I den allmänna debatten har det framförts att kravet på dubbel straffbarhet bör tas bort när det gäller sexualbrott mot barn. Barnkommittén har också i sitt huvudbetänkande (SOU 1997:116) föreslagit att detta krav tas bort men inte lämnat något förslag på hur detta skall lösas lagtekniskt.

Enligt en gemensam åtgärd av den 24 februari 1997 om åtgärder mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn (EGT L 63/2, 4.3.97, 97/154/RIF) inom EU:s tredje pelare har de medlemsstater som har ett krav på dubbel straffbarhet åtagit sig att fortlöpande granska sin lagstiftning i syfte att säkerställa att detta krav inte utgör hinder för effektiva åtgärder mot dess egna medborgare och andra som stadigvarande vistas i landet och som misstänks för att sexuellt utnyttja eller missbruka barn eller att bedriva handel med barn i syfte att utnyttja eller missbruka dem sexuellt.

Barnkommittén har även föreslagit att kravet på dubbel straffbarhet för könsstympning tas bort.

Kommittén skall utreda om kravet på dubbel straffbarhet hindrar en effektiv lagföring av sexualbrott, köp av sexuella tjänster av barn och handel med barn som begåtts utanför Sverige. Frågan om kravet på dubbel straffbarhet för könsstympning bör tas bort bereds för närvarande inom regeringskansliet och omfattas därför inte av uppdraget. Om kommittén bedömer att kravet bör tas bort skall kommittén föreslå ändringar i lagstiftningen. Därvid skall särskilt beaktas vilken avgränsning som bör gälla för undantaget från kravet på dubbel straffbarhet.

Användande av ungdomar vid sexuell posering och framställning av pornografiska bilder

Enligt 6 kap. 7 § är det straffbart som sexuellt ofredande att sexuellt beröra barn under 15 år eller att förmå barnet att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd. Det kan t.ex. vara fråga om att förmå barnet att delta i sexuell posering eller i framställandet av en

pornografisk bild. Enligt samma bestämmelse är det också straffbart att genom tvång, förledande eller annan otillbörlig påverkan förmå den som fyllt 15 men inte 18 år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd, om handlingen är ett led i sexuell posering eller i framställandet av pornografisk bild. Helt frivillig medverkan faller därmed utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Vid bedömningen av frivillighet skall barnets mognadsnivå, förhållandet till gärningsmannen och liknande omständigheter beaktas. Om betalning har utlovats torde rekvisitet att barnet skall ha förmåtts att medverka normalt vara uppfyllt (prop. 1994/95:2, s. 33).

Barnkommittén har i sitt huvudbetänkande föreslagit att 15–18-åringar skall få samma straffrättsliga skydd som finns för barn under 15 år mot att utnyttjas i framställning av pornografiskt material eller i sexuell posering. Barnkommittén har som skäl för sitt förslag bl.a. anfört att unga människors medverkan i framställning av sådana bilder och posering regelmässigt innehåller inslag av utnyttjande och att ungdomar ofta inte själva kan överblicka och bedöma de långsiktiga konsekvenserna av sitt handlande. Barnkommittén har dock ansett att bestämmelsen bör ses över i samband med översynen av sexualbrotten.

Kommittén skall utreda om det absoluta förbudet att använda barn vid sexuell posering och framställning av pornografiska bilder bör omfatta även ungdomar mellan 15 och 18 år.

Handel med människor för sexuella ändamål

Handel med människor för sexuella ändamål har uppmärksammats i flera internationella fora. Bland annat omfattas handel med människor, vuxna personer såväl som barn, av den tidigare nämnda gemensamma åtgärden mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn. Handel med kvinnor för sexuella ändamål har uppmärksammats särskilt, och en deklaration med riktlinjer för att förebygga och bekämpa handel med kvinnor för sexuellt utnyttjande har antagits inom EU. Även inom Europarådet och FN har denna fråga tagits upp.

Människohandel för sexuella ändamål kan, beroende av förhållandena i det enskilda fallet, medföra ansvar enligt flera straffbestämmelser. Det kan vara fråga om människorov eller olaga frihetsberövande (4 kap. 1 och 2 §§) eller om försättande i nödläge (4 kap. 3 §). Enligt den sistnämnda bestämmelsen, som bl.a. tar sikte på prostitution, är det straffbart att förmå någon att bege sig till eller stanna kvar på utrikes ort, om det kan befaras att personen där kan bli utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser. Det kan också vara fråga om försök eller förberedelse till koppleri eller grovt koppleri. Även brott mot

utlänningslagen (1989:529) kan bli aktuellt. Det finns emellertid inte något särskilt brott som enbart tar sikte på handel med människor för sexuella ändamål.

Enligt art. 6 i FN:s konvention om avskaffande av all sorters diskriminering av kvinnor skall konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution. Sverige har tillträtt denna konvention.

Enligt den ovan nämnda gemensamma åtgärden mot människohandel och sexuellt utnyttjande av barn har medlemsstaterna i EU bl.a. åtagit sig att kriminalisera vissa handlingar, att bestraffa dessa och att öka det internationella samarbetet för att bekämpa dessa brott. De förfaranden som medlemsstaterna åtagit sig att kriminalisera finns närmare beskrivna i den gemensamma åtgärden. EU:s ministerråd skall före utgången av år 1999 bedöma hur medlemsstaterna har uppfyllt sina skyldigheter enligt den gemensamma åtgärden.

I samband med att den gemensamma åtgärden antogs gjorde regeringen bedömningen att svensk lagstiftning i allt väsentligt uppfyller de krav som ställs på medlemsstaterna. Kommittén skall dock göra en mer ingående analys av detta och undersöka om den svenska lagstiftningen behöver kompletteras i något avseende för att fullt ut uppfylla åtagandena i den gemensamma åtgärden och i FN:s ovan nämnda konvention. Kommittén skall därutöver bedöma om det finns ett behov att införa ett särskilt brott som tar sikte på handel med människor för sexuella ändamål. Om kommittén kommer till slutsatsen att lagändringar krävs eller att ett särskilt brott bör införas skall den även utreda om det generella kravet på dubbel straffbarhet bör tas bort. Det skall dock noteras att det varken i den gemensamma åtgärden eller i konventionen finns något åtagande att införa ett sådant särskilt brott eller att införa enhetliga straffrättsliga regler.

Kommittén skall också särskilt utreda om det bör införas straffrättsliga eller andra sanktioner mot den som i vinningssyfte ägnar sig åt kontaktförmedling av främst kvinnor och andra sådana åtgärder som medför en påtaglig risk att den ena parten kommer att utnyttjas på grund av sin sociala och ekonomiskt svagare ställning.

Kränkande uttalanden med sexuell innebörd

Språkbruket, särskilt bland unga människor, har på senare tid blivit råare, och det är numera mycket vanligt att könsord och andra förnedrande uttryck används. Ofta har dessa en sexuell innebörd som upplevs som extra stötande av dem som utsätts.

Den som genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighets-sårande sätt uppträder anstötligt kan straffas för sexuellt ofredande enligt 6 kap. 7 § 3 st brottsbalken.

Högsta domstolen har nyligen (NJA 1997 s. 359) prövat hur vissa yttranden med uppenbart sexuell anspelning skall bedömas straffrättsligt. Avgörandet ger anledning att utreda om bestämmelserna om kränkande uttalanden med sexuell anspelning är tillfredsställande utformade. Kommittén bör överväga Kvinnovaldscommissionens förslag i dessa delar.

Åtalspreskription

Enligt en särskild bestämmelse i 35 kap. 4 § börjar preskriptionstiden för de grövre sexualbrotten mot barn under 15 år (brott enligt 6 kap. 1–4 och 6 §§) löpa först när barnet fyllt eller skulle ha fyllt 15 år. Detta innebär ett avsteg från huvudprincipen att preskriptionstiden börjar löpa när brottet begås och medför alltså att preskriptionstiden för sådana brott blir längre än för andra brott med samma straffskala.

Barnpornografiutredningen (SOU 1997:29) föreslog att preskriptionstiden skall förlängas också för sexuellt ofredande mot barn under 15 år, om barnet är förövarens avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut. Detta förslag har dock hittills inte lett till lagstiftning (prop. 1997/98:43, s. 52).

Kommittén skall ta under förnyat övervägande om det finns skäl att förlänga preskriptionstiden även för sexuellt ofredande mot barn under 15 år.

Uppdragets genomförande och tidsplan

Kommittén skall lämna de förslag till lagändringar och förändringar i andra avseenden som översynen kan ge anledning till.

Förslagens kostnadskonsekvenser skall redovisas. Om förslagen innebär ökade kostnader skall en finansiering av förslagen anvisas.

Uppdraget skall redovisas senast den 1 september 2000. Om kommittén anser det lämpligt kan någon eller några delar av uppdraget redovisas i ett eller flera delbetänkanden.

Kommittén bör under utredningen samråda med en referensgrupp bestående av företrädare för frivilligorganisationer, myndigheter och andra som har kunskap och inblick i bl.a. de problem som offer för sexualbrott kan drabbas av.

För utredningsarbetet gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser (dir.1992:50), om att pröva offentliga åtaganden (dir.1994:23) samt om att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49).

(Justitiedepartementet)

Bilaga 2

Dnr 25-00

Hur dömer domstolarna i mål om
sexualbrott?

En praxisundersökning om domstolarnas
straffmätning och bedömning av straffvärde

Göteborg den
31 mars 2000

Innehåll

- 1 *Sammanfattning av praxisundersökningen*
 - 1.1 Närmare om materialet
- 2 *Bevisvärdering*
 - 2.1 Allmänt
 - 2.2 Videoförhör
- 3 *Brottsrubricering*
 - 3.1 Allmänt
 - 3.2 Något om rubricering vid brotten våldtäkt och sexuellt utnyttjande av underårig
 - 3.2.1 Våldtäkt och försök därtill
 - 3.2.2 Sexuellt utnyttjande av underårig
- 4 *Straffmätning och val av påföljd*
 - 4.1 Allmänt
 - 4.2 Straffvärde
- 5 *Övriga frågor*
 - 5.1 Normaliseringsproblematiken och parternas relation
 - 5.2 Jämställdhetsperspektivet
 - 5.3 Övergrepp av homosexuell natur
 - 5.4 Skadestånd
- Bilaga 1 Tingsrättsavgöranden
- Bilaga 2 Hovrättsavgöranden
- Bilaga 3 Avgörande från HD

1 Sammanfattning av praxisundersökningen

1998 års Sexualbrottskommitté (Ju 1998:03) har till uppdrag att göra en total översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Översynen skall avse såväl det materiella innehållet som systematik, lagteknik och språk. I kommitténs uppdrag ingår att undersöka domstolarnas straffmätning och bedömning av straffvärdet i mål om sexualbrott. Undersökningen skall ta särskild hänsyn till om sexualbrott mot män respektive kvinnor bedöms på olika sätt samt beakta den s.k. normaliseringsprocessen och dess effekter.¹ Vidare skall undersökningen omfatta domstolarnas bevisvärdering i mål om sexualbrott, särskilt när det har riktats mot ett barn. Praxisundersökningen skall bl.a. skapa underlag för kommitténs översyn av sexualbrott.

I det föreliggande arbetet presenteras praxisundersökningen. Undersökningen har avsett 415 slumpvis utvalda domar där en eller flera gärningsmän dömts för ett brott enligt 6 kap. brottsbalken (BrB). Domarna är meddelade under tiden fr.o.m. den 1 januari 1995 t.o.m. den 30 juni 1998. Materialet omfattar 325 tingsrättsdomar, 89 hovrättsdomar samt 1 dom från Högsta domstolen. Undersökningen har genomförts under våren och sommaren 1999 av hovrättsassessorn Ragnhild Lövrup.

Resultatet av praxisundersökningen presenteras i sammanfattningen under särskilda rubriker. Dessa rubriker svarar i stort sett mot de frågor som skulle undersökas vid granskningen. Därefter redovisas i tre bilagor de särskilda rapporterna som sammanställts för respektive domstolsinstans.

1.1 Närmare om materialet

Vid granskningsarbetet har domarna inledningsvis delats in i underrettsdomar och överrettsdomar. Därefter har domarna delats in efter brottstyp varvid det allvarligaste brottet varit avgörande för indelningen. För tingsrättsdomarna har indelningen skett efter åklagarens rubricering av gärningen medan hovrättsdomarna sorterats efter tingsrätternas domslut. Samtliga domar hänförliga till en viss brottstyp och domstol (överrätt eller underrätt) har granskats för sig och därefter

¹ Normaliseringsprocessen är en process i vilken våldet och vidmakthållandet av våldet gradvis blir ett normalt inslag i vardagen i de relationer där det förekommer.

har en redogörelse av granskningsresultatet för respektive brottstyp sammanställts. Det är också dessa delrapporter som ligger till grund för den följande slutliga sammanfattningen och redovisningen av uppdraget. Förhoppningen är att granskningsmaterialet härigenom skall bli mer lättillgängligt. I den följande framställningen redogörs vid några tillfällen för speciella fall. Det skall understrykas att syftet är endast att illustrera en speciell frågeställning. De redovisade fallen är således inte för övrigt representativt utvalda. Det skall slutligen anmärkas redan här att de granskade domarna av vissa brottstyper är relativt få. Det som kan tyckas som en tendens kan därför vara en ren tillfällighet. Resultatet redovisas trots detta eftersom det kan ha ett värde i sig.

Domarna fördelar sig på varje brottstyp enligt följande.

	Tingsrättsdomar	Hovrättsdomar	HD
Våldtäkt	122	54	1
Sexuellt tvång	9	3	
Sexuellt utnyttjande	8	5	
Sex. utn. av underårig	65	18	
Sex. umg. med avkomling	1	--	
Sexuellt ofredande	112	5	
Koppleri	6	3	
Yttrandefrihetsbrotten barnpornografibrott och olaga våldsskildring:	2	1	
	-----	-----	-----
	325	89	1

2 Bevisvärdering

2.1 Allmänt

Av de granskade tingsrättsdomarna är gärningen helt förnekad i drygt hälften av fallen. I övriga fall har den tilltalade erkänt gärningen eller medgett omständigheter i varierande omfattning fränsett några fall där den tilltalade uppgett sig sakna minnesbilder av händelsen på grund av berusning. Gemensamt för samtliga granskade fall är att bevisningen oftast bygger helt på målsägandens uppgifter. Endast i några fall finns stödbevisning såsom rättsintyg eller teknisk bevisning (exempelvis analys av sperma, som kan knytas till den tilltalade). I några fall har

vittnen hörts men dessa har – förutom i något enstaka fall – inte sett själva övergreppet utan har endast kunnat berätta om hur målsäganden betett sig efter händelsen eller vad hon eller han berättat därom. En huvuduppgift för domstolen har därför varit att bedöma trovärdigheten av målsägandens uppgifter i belysning av vad som i övrigt har förekommit i målet. Enligt uttalande från Högsta domstolen är det inte tillräckligt att domstolen finner målsägandens uppgifter mer trovärdiga än den tilltalades för att kunna bifalla åtalet. För en fällande dom skall det vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet (se t.ex. NJA 1980 s. 725).

I domskälen i de granskade domarna har domstolen i de allra flesta fall redovisat någon form av bedömning av trovärdigheten av målsägandens uppgifter och således motiverat den fällande domen inte enbart med att målsägandens uppgifter är mer trovärdiga än den tilltalades. I några fall av sexuellt ofredande har domstolen dock lagt målsägandens berättelse till grund för bedömningen utan närmare motivering i domskälen. Det är i dessa fall frågan om s.k. blottare och den tilltalade och målsäganden är inte tidigare bekanta. Möjligtvis har detta påverkat domstolens bedömning när det gäller tilltron till målsägandens uppgifter. Generellt kan alltså sägas att det går att följa domstolarnas överväganden vid bevisvärderingen. Det kan här anmärkas att undersökningsmaterialet inte ger intryck av att domstolarna tar ovidkommande hänsyn vid bevisvärderingen.

I 53 av de granskade hovrättsdomarna, totalt 89 stycken, har hovrätten ändrat tingsrättens dom. De flesta ändringarna gäller endast påföljdsdelen (35 av 53) och då i de allra flesta fall fängelsestraffets längd. I de fall tingsrättens dom har fastställts har hovrätten oftast godtagit också domskälen.

2.2 Videoförhör

I de fall åtalet avser övergrepp mot minderåriga barn (från tolv år och nedåt) har deras berättelser förebringats vid huvudförhandlingen genom uppspelning av tidigare videoförhör. Högsta domstolen har påpekat att sådana utsagor bör bedömas med särskild försiktighet bl.a. eftersom domstolen går miste om de intryck som förhör direkt inför domstol förmedlar. Högsta domstolen har också pekat på vissa omständigheter som bör vara uppfyllda för att ett förhör skall anses kompetent utfört och ha skett under betryggande former (se t.ex. NJA 1993 s.68). I drygt 50 av de granskade tingsrättsdomarna har videoförhör förekommit. I tre fjärdedelar av dessa fall har tingsrätten, om gärningarna inte varit erkända, kommenterat och ”godkänt”

förhören i domskälen. Domstolen har härvid bl.a. anfört att berättelserna varit sammanhängande och inte motsägelsefulla samt att ledande frågor inte har ställts vid förhören.

3 Brottsrubricering

3.1 Allmänt

I åtalet beskriver åklagaren den brottsliga gärningen och denna gärningsbeskrivning ligger till grund för domstolens prövning. Domstolen är dock inte bunden av åklagarens beteckning av brottet utan gör en egen prövning av hur gärningen skall rubriceras. Dessa principer kommer till uttryck i 30 kap. 3 § rättegångsbalken.

Rubriceringen av brottet har stor betydelse eftersom straffskalorna varierar mycket kraftigt för olika sexualbrott. Särskilt betydelsefullt är om ett brott bedöms som grovt eller inte eftersom minimistraffen för de grova sexualbrotten i flera fall är relativt högt. Det tycks också som rubriceringen får betydelse vid skadeståndsbedömningen.

Domstolarna har i de flesta fallen dömt i enlighet med åklagarens yrkande och oftast utan något resonemang angående rubriceringen av brottet i domskälen. I några fall förekommer dock resonemang i domskälen. Det kan t.ex. vara fall där frågan om den sexuella handlingens karaktär varit aktuell. Då kan domstolen föra resonemang om den sexuella beröringen varit tillräckligt varaktig för att kunna anses som sexuellt umgänge. Om så inte anses vara fallet har domstolen bedömt gärningen som sexuellt ofredande, 6 kap. 7 § BrB, som är en uppsamlingsparagraf för vitt skilda sexuella handlingar som inte faller in under de andra brottsbestämmelserna i 6 kap. BrB. Bestämmelsen innehåller inget krav på våld eller hot eller på någon form av utnyttjande från gärningsmannens sida. Ett exempel: En man drog omkull en 6-årig flicka i ett buskage genom att fatta tag om hennes ena ben, höll fast henne, särade på hennes kläder och berörde henne sexuellt. Den sexuella beröringen upphörde först sedan flickan sparkat och uppmanat honom att sluta. Åklagaren hade bedömt gärningen som grovt sexuellt tvång medan tingsrätten rubricerade gärningen som sexuellt ofredande med hänvisning till att den sexuella beröringen inte varit tillräckligt varaktig. Något resonemang om hur gärningsmannens våld skall bedömas finns inte i domskälen men beaktades kanske vid straffmätningen. Straffet bestämdes till 1 år och 2 månaders fängelse men omfattade även andra sexualbrott.

3.2 Något om rubricering vid brotten våldtäkt och sexuellt utnyttjande av underårig

3.2.1 Våldtäkt och försök därtill

Allmänt

Våldtäktsbrottet är indelat i tre svårighetsgrader; normalgraden av brottet, mindre allvarligt och grovt brott. De granskade domarna avseende våldtäkt eller försök därtill är 122 från tingsrätter, 54 från hovrätter och en från Högsta domstolen. Straffmässigt har bedömningen av våldtäktens svårighetsgrad som nyss nämnts mycket stor betydelse. Det föreskrivna lägsta straffet för våldtäkt av normalgraden är två års fängelse och för grovt brott fyra års fängelse medan det för mindre allvarlig våldtäkt saknas föreskrift om ett lägsta fängelsestraff. Lägre fängelsestraff än två veckor får dock inte dömas ut enligt 26 kap.1 § BrB.

Försök till våldtäkt lämnar sällan några rubriceringsproblem. I ett fall har åklagaren dock haft svårt att leda i bevis att gärningsmannens avsikt varit att våldta kvinnan och tingsrätten har därför dömt för sexuellt ofredande. I ytterligare ett fall, där åklagaren åtalat för sexuellt ofredande, tycks gärningen ligga nära ett försök till våldtäkt. Det finns också fall, som åtalats som försöksbrott, där det varit klargörande om tingsrätten i domskälen resonerat kring frågan om eventuellt fullbordat brott. Högsta domstolen har nämligen fastslagit att om könsorganen kommit i beröring med varandra har ett samlag i lagens mening kommit till stånd. Fullbordanspunkten ligger således på ett förhållandevis tidigt stadium vilket naturligtvis påverkar bedömningen av om gärningen skall rubriceras som försök eller fullbordat brott. Möjligtvis kan tidigare regler om domstolens sammansättning ha spelat in vid tingsrättens bedömning. Om åklagaren hade åtalat för försök till våldtäkt var tingsrätten i en sammansättning med endast tre nämndemän i stället för fem i praktiken förhindrad att döma för fullbordat brott. Efter lagändring den 1 september 1997 gäller inte längre denna ordning.

Två fall av försöksbrott kan finnas skäl att nämna. I bägge fallen hade gärningsmannen, sedan han misslyckats genomföra ett samlag, onanerat och fått utlösning i målsägandens ansikte respektive över hennes nakna kropp. Gärningarna bedömdes, med hänsyn till karaktären av det sexuella umgänget, som försök till våldtäkt. Det skall dock anmärkas att våldtäktsansvaret efter den 1 juli 1998 numera omfattar också sådana handlingar där gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt innebär en kränkning som är jämförlig med ett påtvingat samlag. Det kan inte uteslutas att

rubriceringen hade blivit en annan om de refererade gärningarna hade begåtts efter lagändringen.

Mindre allvarlig våldtäkt eller försök därtill

Vid bedömningen av om våldtäkten skall anses mindre allvarlig skall enligt lagtexten beaktas våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt. I de granskade fallen har åklagaren inte redovisat någon bedömning av om gärningen skall hänföras till normalgraden av brottet eller om detta skall anses som mindre allvarligt.

I endast sex tingsrättsdomar anses gärningen som mindre allvarlig, varav fyra avser fullbordat brott och två försök därtill. I två av dessa sex fall lämnar tingsrätten ingen motivering i domskälen till sitt ställningstagande och i de övriga hänvisas till våldets art och omständigheterna i övrigt. Det är dock inte alla gånger så lätt att förstå vad som åsyftas med omständigheterna i övrigt. Ett exempel: En 17-årig pojke tvingar en 15-årig flicka till oralsex. Han trycker ned henne i knästående ställning, tar strupgrepp på henne för att hon skall öppna munnen, håller fast henne samt hotar att slå henne om hon inte suger. Slutligen får han utlösning i hennes mun. Våldtäkten bedöms som mindre allvarlig och straffet bestäms till fängelse en månad, som anses helt avtjänad genom den tid pojken suttit häktad. Tingsrätten förklarar inte i domskälen vilka omständigheter som föranleder bedömningen av gärningen som en mindre allvarlig våldtäkt. Av domen framgår dock att den 15-åriga flickan vid flera tidigare tillfällen tillfredsställt pojken oralt, att han då använt kondom och att hon inte skulle polisanmäla den nu aktuella händelsen om han använt kondom även vid detta tillfälle. Kanske är det dessa omständigheter som tingsrätten vägt in i bedömningen och kanske även att gärningsmannen var 17 år gammal. I påföljdsdelen nöjer sig tingsrätten med att i domskälen förklara att ett kort fängelsestraff är tillräckligt. Tingsrätten nämner varken i domskälen eller i domslutet om gärningsmannens ungdom enligt 29 kap. 7 § BrB beaktats vid straffmätningen.

I fyra granskade hovrättsdomar har hovrätten vid prövningen av om en våldtäkt varit av normalgraden eller av mindre allvarlig beskaffenhet kommit till en annan slutsats än tingsrätten.

I två fall hade tingsrätten bedömt gärningen som mindre allvarlig våldtäkt medan hovrätten bedömde gärningen som brott av normalgraden. I det ena fallet konstaterar hovrätten att gärningen riktats mot en förståndshandikappad kvinna och även om våldet inte var särskilt kraftigt skall gärningen bedömas som brott enligt normalgraden. I det andra fallet, som gällde upprepade våldtäkter, konstaterar hovrätten

kort att det inte föreligger sådana omständigheter att gärningarna kan bedömas som mindre allvarliga.

I de två andra fallen var förhållandet det motsatta. Tingsrätten bedömde brotten som normalbrott medan hovrätten ansåg att de skulle bedömas som mindre allvarliga. Här åberopar hovrätten det begränsade våldet samt omständigheterna i övrigt för att bedöma gärningen som mindre allvarlig. I det ena fallet utgörs omständigheterna av att kvinnan förklarat att hon varit beredd att ha samlag med gärningsmannen om denne upphört med sitt våld. I det andra fallet är det svårare att förstå vilka omständigheter som avses eftersom hovrätten i domskälen endast hänvisar till det händelseförlopp som föregick våldtäkten och det sätt på vilket sätt denna genomfördes.

Parternas förhållande tycks inte spela någon roll vid domstolarnas bedömningen om våldtäkten skall anses som mindre allvarlig. I ca 25 fall (av totalt 122 tingsrättsdomar) avseende våldtäktsbrott har eller har parterna haft ett förhållande men i endast tre av dessa har tingsrätten bedömt gärningen som mindre allvarlig. Avgörande för bedömningen tycks ha varit våldets relativt lindriga karaktär och inte parternas förhållande. En av de tre domarna saknar dock motivering i denna del i domskälen.

Grov våldtäkt eller försök därtill

Vid bedömningen av om en våldtäkt är grov skall enligt lagtexten särskilt beaktas om våldet varit livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet. I förarbetena har bl.a. nämnts kniv- eller vapenhot samt våldtäkter med flera gärningsmän (s.k. gruppvåldtäkter), som exempel på omständigheter som kan föranleda att våldtäkten bedöms som grov.

I de tingsrättsdomar i vilka domstolen har dömt för våldtäkt har gärningen i endast ett litet antal fall bedömts som grovt brott. Av 16 fall, i vilka åklagaren hade åtalat för grovt brott har tingsrätten i 12 fall delat åklagarens bedömning. Av dessa avser sju fullbordade brott och fem försöksbrott.

Domstolarna tycks, att döma av de granskade fallen, vara mycket restriktiva med att bedöma våldtäktsbrott, i synnerhet fullbordade brott, som grova. För att en fullbordad våldtäkt skall anses som grov tycks det nästan krävas att offret är ett mindre barn. I endast ett av de sju tingsrättsfallen var det frågan om en vuxen kvinna (gruppvåldtäkt). Av de fem fallen av försök till grov våldtäkt har dock fyra fall begåtts mot

vuxna kvinnor. Det kan dock vara värt att notera att minimistraflet för fullbordat brott är fyra års fängelse medan det inte finns någon lägsta gräns vid grova försöksbrott. Kan denna omständighet påverka domstolen restriktivt vid rubriceringen av fullbordade brott?

I de fall våldtäkten eller försöket därtill bedöms som grovt vilar domstolarnas bedömning på någon konkret omständighet såsom målsägandens ålder, knivhot, livsfarligt våld, eller gruppvåldtäkt.

I tingsrättsdomarna har knivhot förekommit i tolv fall men endast två av dessa har bedömts som grovt brott. Målsäganden i ett av dessa fall var en 11-årig pojke, vilket också beaktats vid rubriceringen. I flertalet av de fall där det förekommit knivhot i samband med våldtäkten har åklagaren inte åtalat för grovt brott. Inte heller har gärningen alltid rubricerats som grovt brott när det varit fråga om gruppvåldtäkt. Endast om det är helt utrett att gärningen skett gemensamt och i samråd bedöms övergreppen regelmässigt som grova. Endast i ett av tre fall vid tingsrätt, där åklagaren gjort gällande att brottet med hänsyn till antalet gärningsmän varit grovt, har tingsrätten delat bedömningen. Det finns även ett tingsrättsfall där det varit fråga om fler än en gärningsman men där åklagaren inte åtalat för grovt brott och där inte heller tingsrätten resonerar kring frågan i domskälen.

Även i fall med mindre barn har frågan om graden av våld stor betydelse vid bedömningen av gärningen. Ett exempel: En sjuårig flicka lockas in i ett buskage av en för henne främmande man. Han förmår henne att dra ner sina byxor och trosor, lägger sig på henne, gör samlagsrörelser mot hennes underliv och får utlösning. Brottet rubriceras av såväl åklagare som tingsrätt som våldtäkt av normalgraden. Några veckor senare drar samme man in en nioårig flicka i ett buskage, berör hennes könsorgan varaktigt, onanerar samt försöker dra av hennes shorts men misslyckas eftersom flickan gör kraftigt motstånd. Gärningen bedöms av såväl åklagaren som tingsrätt som försök till grov våldtäkt. Båda flickorna yrkar 80 000 kr i ersättning för kränkning. I det första fallet fastställs beloppet till 40 000 kr och i det andra till 75 000 kr, vilket tyder på att graden av det våld gärningsmannen använt haft betydelse även vid värderingen av kränkningen.

Även i de granskade hovrättsavgörandena framkommer en restriktiv inställning till att bedöma våldtäktsbrott som grova. Av de tio granskade hovrättsdomarna, i vilka tingsrätten fällt till ansvar för grovt brott, har hovrätten i två fall bedömt gärningarna enligt normalgraden. I dessa två fall åberopades att gärningsmannen genom tillvägagångssättet visat särskild hänsynslöshet och råhet. I de övriga hovrättsfallen fanns även andra omständigheter som att gärningsmannen använt kniv, att övergreppen riktats mot barn eller att det varit fråga om övergrepp av flera män gemensamt och i samråd (gruppvåldtäkt). Användande av

kniv och gruppvåldtäkt är som tidigare nämnts omständigheter som i rättsfall och förarbetsuttalanden angetts som exempel på vad som bör föranleda att gärningen bedöms som grov. Ett av de fall som inte bedömdes som grov våldtäkt avsåg en 17-årig flicka som överfallits när hon cyklat. Hon hade sedan blivit indragen i ett buskage, sparkad i ansiktet med järnhätteförsedd sko med kraftig blodutgjutning som följd, utsatt för strupgrepp samt hotad till livet, allt under ett förhållandevis utdraget förlopp under vilket gärningsmannen trängt in i henne vaginalt vid två tillfällen och även försökt tränga in i henne analt och oralt. I domen förs ett långt resonemang om gärningen skall bedömas som grov eller ej och domstolen efterlyser också vägledande praxis i frågan.

3.2.2 Sexuellt utnyttjande av underårig

Allmänt

Sexuella övergrepp mot barn bestraffas enligt olika lagrum beroende på typ av övergrepp och förövarens förhållande till barnet. Lagstiftningen skiljer åldersmässigt på biologiska barn eller barn som står under någons fostran/vård och de barn som inte gör det. Det är alltid straffbart för en förälder att ha sexuellt umgänge med sitt barn. För den som är fostrare/vårdare är sexuellt umgänge förbjudet om barnet är under 18 år. Oavsett relation till ett barn föreligger ett absolut förbud mot sexuella förbindelser om barnet är under 15 år.

Den som har sexuellt umgänge med ett eget barn under 18 år eller ett barn under 18 år som står under hans eller hennes vård eller fostran döms för sexuellt utnyttjande av underårig alternativt grovt brott även om gärningen i sig kunnat rubriceras som våldtäkt, sexuellt tvång eller sexuellt utnyttjande (dvs. även om gärningen innefattat våld/hot, olaga tvång eller utnyttjande). Om gärningen kan bedömas som grov våldtäkt skall dock gärningsmannen enligt förarbetsuttalanden och rättspraxis dömas för detta brott. När det gäller barn som inte är biologiskt barn till gärningsmannen eller som inte står under hans vård eller fostran är förhållandet något annorlunda. Om gärningsmannen betett sig på sätt så att villkoren för andra brott enligt 6 kap. BrB är uppfyllda (våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande) skall gärningsmannen fällas till ansvar enligt dessa lagrum.

Denna beskrivna ordningen är svåröverskådlig och den följs inte heller alltid i domstolarna. Det finns något fall där domstolen dömt för våldtäkt i stället för grovt sexuellt utnyttjande av underårig och tvärtom. I detta fall har kanske rubriceringen inte så stor betydelse

eftersom minimistrafvet för våldtäkt och grovt sexuellt utnyttjande är detsamma, två års fängelse. Däremot är minimistrafvet för grovt sexuellt tvång och grovt sexuellt utnyttjande endast 6 månaders fängelse. Beroende på vem gärningsmannen är kan alltså samma gärning bli bedömd som grovt sexuellt tvång respektive grovt sexuellt utnyttjande av underårig och minimistrafvet för samma gärning kan komma att variera kraftigt. Frågan har dock inte aktualiserats i de granskade domarna men kan förtjänas att påtalas.

Av de granskade fallen från tingsrätt avser endast ett fall försöksbrott. Det kan tänkas att denna ringa förekomst av försök till sexuellt utnyttjande av underårig beror på att brottet i dessa fall rubriceras som sexuellt ofredande.

Grovt brott

Av de granskade domarna för sexuellt utnyttjande av underårig har nästan en tredjedel av gärningarna bedömts som grova. Endast vid några tillfällen har domstolen frångått åklagarens bedömning. Barnets låga ålder, släktskap, övergrepp under lång tid och övergrepp vid ett stort antal tillfällen är omständigheter som åberopats för att bedöma gärningen som grov. I de fall åklagaren stämt in för brott av normalgraden har tingsrätten inte fört något resonemang om huruvida gärningen borde bedömas som grov. Detta kan dock på motsvarande sätt som förut nämnts beträffande gränsdragningen mellan försök till våldtäkt och fullbordat brott ha samband med de tidigare domförhetsreglerna. Om åklagaren stämt in för brott av normalgraden var tingsrätten före den 1 september 1997 förhindrad att döma för grovt brott.

Avgränsningen mellan våldtäkt och grovt sexuellt utnyttjande av underårig är i något av de granskade fallen inte helt klar. Det framgår inte av det granskade materialet hur mycket våld som krävs för att en gärning skall bedömas som sexuellt tvång eller våldtäkt i stället för sexuellt utnyttjande av underårig. Av de granskade domarna från tingsrätter har drygt hälften av gärningsmännen fostraransvar gentemot barnen. I dessa fall har ett mindre våldsinslag ingen betydelse eftersom dessa gärningar ändå bedöms som sexuellt utnyttjande av underårig.

4 Straffmätning och val av påföljd

4.1 Allmänt

Utgångspunkten för straffmätningen är vilket straffvärde ett brott eller, vid flerfaldig brottslighet, den samlade brottsligheten har. Straffvärdet bestäms med hänsyn till den skada, fara och kränkning som gärningen inneburit, vad gärningsmannen insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft. Principerna härför anges i 29 kap. 1 § 2 st BrB. Bestämmelsen är dock endast exemplifierande och inte uttömmande. Utöver dessa omständigheter skall domstolen särskilt beakta försvårande och förmildrande omständigheter vid bestämmandet av straffvärdet, se 29 kap. 2–3 §§ BrB. I 29 kap. BrB finns också bestämmelser om att domstolen, utöver brottets straffvärde, skall ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott, 29 kap. 4 § BrB. Även omständigheter hänförliga till den tilltalades person skall beaktas vid straffmätningen, 29 kap. 5–7 §§ BrB.

I 30 kap. BrB. finns bestämmelser om val av påföljd. I 4 § andra stycket föreskrivs att rätten som skäl för fängelse, utöver brottslighetens straffvärde och art, får beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Enligt praxis anses ett straffvärde om ett års fängelse eller mer utgöra presumtion för att döma till fängelse. Vid val av påföljd skall domstolen som skäl för villkorlig dom beakta om det saknas anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Som skäl för skyddstillsyn skall domstolen beakta om det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet, 7–8 §§. Den som har begått en gärning under allvarlig psykisk störning får inte dömas till fängelse, 6 §. I 31 kap. 3 § BrB finns bestämmelser om överlämnande av psykiskt sjuka gärningsmän till rättspsykiatrisk vård.

I de granskade domarna framgår entydigt att domstolarna anser att sexualbrott, med undantag för sexuellt ofredande, är av sådan art att fängelse redan av detta skäl bör följa. För brottet sexuellt ofredande är bedömningen något annorlunda. För sexuellt ofredande som riktats mot barn är huvudregeln fängelse medan s.k. blottare huvudsakligen döms till böter.

4.2 Straffvärde

I de granskade tingsrättsdomarna förs i de allra flesta fallen inte något resonemang om straffvärdet i domskälen. Domstolen konstaterar endast att brottets art eller straffvärde är sådant att fängelse skall följa. Hur

antalet fängelsemånader beräknats framgår sällan. I de fall hovrätten ändrar straffpåföljden påpekas i de flesta fall i domskälen endast att straffet satts för högt eller för lågt vid tingsrätten. I de fall domstolarna för ett resonemang om straffvärdet och pekar på försvårande omständigheter är det oftast omöjligt att förstå om domstolen åsyftar omständigheter inom brottstypen, s.k. brottsinterna faktorer, eller försvårande omständigheter vid sidan av brottstypen (exempelvis om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet, jfr 29 kap. 2 § BrB). I några fall har förmildrande omständigheter åberopats men i dessa fall har 29 kap. 3 § 1 st 2 och 3 BrB direkt angetts (t.ex. psykisk störning, nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande eller att handlandet stått i samband med uppenbart bristande utveckling).

Endast i något enstaka fall har tidigare brottslighet beaktats vid straffmätningen. Oftast har det vid återfall i brott ansetts tillräckligt med förverkande av villkorligt medgiven frihet i enlighet med huvudregeln i 29 kap. 4 § BrB. I några fall har domstolarna beaktat omständigheter som nämns i 29 kap. 5 § BrB, dvs. utvisning (dock endast om den tilltalad har någon reell anknytning till landet), avsked från anställning, hög ålder samt att en förhållandevis lång tid förflutit sedan brottet begicks. Utöver dessa omständigheter har den tilltalades ungdom beaktats vid straffmätningen, i enlighet med 29 kap. 7 § BrB.

Eftersom de flesta sexualbrott i de granskade fallen bedöms som s.k. artbrott av domstolarna är fängelse den klart vanligaste påföljden. Endast för brottet sexuellt ofredande är fängelsestraffen få och böter den klart vanligast påföljden. S.k. blottare döms i regel för sexuellt ofredande till böter. Av de gärningar som är av sådan art eller har sådant straffvärde att fängelse bör följa har i ca 15 % av tingsrättsfallen i stället dömts till skyddstillsyn. Skyddstillsynen har regelmässigt kombinerats med böter, fängelse eller föreskrift och i något fall med kontraktsvård. Endast i ca 7 % av fallen har dömts till rättspsykiatrisk vård. I hovrättsavgörandena har i några fall ett tidigare utdömt fängelsestraff ändrats till skyddstillsyn. I dessa fall har oftast ytterligare utredning om gärningsmannens personliga förhållanden tillkommit.

Eftersom det sällan förs något resonemang om straffvärdet i domskälen ger domarna inte någon generell information om vilka omständigheter som påverkar domstolarna vid bestämmande av straffets längd vid sexualbrott. Fängelsestraffens längd varierar kraftigt inom varje brottstyp och det är svårt att hitta några omständigheter som allmänt anses försvårande eller förmildrande.

När det gäller brottet sexuellt utnyttjande av underårig rör det sig oftast om ett flertal övergrepp vid olika tillfällen och ibland även om övergrepp mot fler än ett barn. Övergreppen är här också av mycket olika karaktär, från samlag till olika former av sexuell beröring, och de

utsatta barnen är i olika åldrar. Det är således en stor mängd olika omständigheter som skall vägas in vid straffmätningen. Det är kanske därför inte så anmärkningsvärt att påföljderna varierar. Av de granskade domarna från tingsrätter utdömdes fängelsestraff i 50 fall (av totalt 65) varav 32 för brott av normalgraden och 18 för grovt brott. Medelvärdet för ett fängelsestraff för sexuellt utnyttjande av underårig enligt brottets normalgrad är i de granskade tingsrättsdomarna ca 10 månader (där det varit fler än ett övergrepp, vilket oftast är fallet vid detta brott). För gärningar som bedömts som grova är medelstraffet i tingsrättsdomarna drygt 3 år och 6 månader. Av hovrättsavgörandena avser 18 stycken sexuellt utnyttjande av underårig. Av dessa har hovrätten i fyra fall fastställt tingsrättens dom (utan egna skäl). I 12 fall har endast påföljden ändrats, i 11 fall till ett mildare straff och i ett fall till ett strängare. I hälften av fallen motiverar hovrätten inte straffändringen med annat än ett konstaterande att det av tingsrätten utdömda straffet varit för högt. Även om antalet domar i hovrätten inte tillåter några mer långtgående slutsatser är det ändå anmärkningsvärt att så många straff mildras. Detta kanske är ett uttryck för att sexualbrott mot underåriga kan innefatta vitt bl.a. skilda beteenden och att straffmätningen därför är svårbedömd.

Vid andra sexualbrott är förhållandena något annorlunda. De granskade domarna för våldtäkt rör som regel ett brott vid ett tillfälle. Detta gäller också för domarna för sexuellt utnyttjande och sexuellt tvång; undersökningsmaterialet är dock litet när det gäller dessa brottstyper. Av de granskade tingsrättsdomarna är det kortast utdömda fängelsestraffet för våldtäkt 1 månad, mindre allvarlig våldtäkt, och det längsta 5 år, grov våldtäkt. I de fall det är fråga om ett gärningstillfälle är medelvärdet för ett försöksbrott ca ett års fängelse och för våldtäkt av normalgraden ca 2 år och 9 månaders fängelse. Till skillnad från vad som gäller beträffande straffen för sexuellt utnyttjande av underårig är längden av straffen mera enhetlig i domarna för våldtäkt. Exempelvis har i inte mindre än tolv av de granskade fallen av våldtäktsförsök ett års fängelse dömts ut av tingsrätten. I hovrätterna ändrades knappt hälften av de överklagade 54 tingsrättsdomarna avseende våldtäkt eller försök därtill, i de flesta fall såväl när det gällde skuld som påföljdsdelen.

Som angetts ovan skall vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit och vad den tilltalade insett eller borde insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft. Eftersom det sällan förekommer någon straffvärdebedömning i domskälen är det svårt att klarlägga vilka omständigheter som domstolen särskilt fäst avseende vid fastställande av straffets längd. Hur domstolarna värderat graden av sexuell kränkning

framgår således inte. Har olika sexuella handlingar värderats på olika sätt? Är det exempelvis mer kränkande att tvingas till ett oralt samlag än ett vaginalt eller ett analt samlag? Har det någon betydelse för graden av sexuell kränkning om offret varit nästan medvetlös på grund av berusning? Har åldern någon betydelse? I det ovan redovisade tingsrättsfallet med den 17-åriga flickan, som inte bedömdes som grovt brott, ändrade hovrätten påföljden från 5 års fängelse (grovt brott) till 3 år och 6 månaders fängelse (straffet avsåg även ett försök till våldtäkt). I ett annat fall, som av såväl tingsrätt som hovrätt bedömdes som försök till grov våldtäkt, fastställdes straffet till 5 års fängelse. Gärningsmannen hade här brutit sig in hos en 90-årig ensamboende kvinna och överfallit henne i sängen och först sedan kvinnan satt sig till kraftigt motvärn lämnat huset. Hade fängelsestraffet blivit längre om brottet fullbordats eller är det inte någon skillnad i kränkningshänseende om brottet fullbordas? I ett liknande fall, som gällde en ensamboende men betydligt yngre kvinna, genomförde gärningsmannen såväl oralt som analt samlag. Gärningen bedömdes dock inte som grov. Straffet bestämdes till fyra års fängelse. I de ovan redovisade fallen tycks det som att även målsägandens ålder haft betydelse vid straffmätningen. Det finns även några fall av sexuellt utnyttjande där gärningsmannen genomfört eller i vart fall påbörjat ett samlag med kraftigt berusade eller sovande flickor. Inget av dessa fall har bedömts som grovt och straffen varierar mellan fyra och tio månaders fängelse. Är den sexuella kränkningen mindre för den utsatta kvinnan/flickan om samlaget genomförs när kvinnan varit i sovande eller kraftigt berusat tillstånd än om samlaget genomförs med våld där kvinnan/flickan är fullt vaken? Som regel förs inte någon diskussion i domskälen angående de frågor som ställts ovan. Är de vägledande fallen i dessa frågor från Högsta domstolen kanske alltför få?

5 Övriga frågor

Som inledningsvis nämnts tar direktiven upp vissa speciella frågor. Dessa kommer att redovisas nedan tillsammans med en angränsande fråga.

5.1 Normaliseringsproblematiken och parternas relation

I de granskade domarna är det inte ovanligt att den tilltalade och målsäganden har någon form av relation. Av de granskade domarna för våldtäkt från tingsrätterna har eller har parterna i ca 25 fall (av totalt 122) haft ett förhållande. I några av domarna angående våldtäkt från tingsrätterna berörs uttryckligen normaliseringsproblematiken i domskälen. I ytterligare några domar framkommer, genom referaten av berättelserna från dem som hörts vid rättegången, omständigheter som möjligtvis kan tyda på att denna problematik är eller har varit aktuell mellan parterna. I något fall beaktar domstolen uttryckligen normaliseringsproblematiken vid brottsrubriceringen. Således anges i domskälen i ett fall att även om våldet varit av mindre omfattning kan våldtäkterna inte betraktas som mindre allvarliga eftersom de utgjort ett led i den förnedring som målsäganden fått utstå. I denna dom finns, såsom oftast är fallet, inte något straffvärdesresonemang, och det är därför inte möjligt att ange om eller vilken betydelse normaliseringsproblematiken haft för straffets bestämmande. Att parterna har haft ett förhållande utgör som förut nämnts inte en omständighet som i sig påverkar domstolarnas bedömning av en våldtäkt. Det finns dock ett fall där normaliseringsproblematiken kan ha påverkat domstolarnas bedömning. Såväl tingsrätten som hovrätten ansåg i detta fall att våldtäkten, med hänsyn till att det saknades precisering av det våld som brukats, var mindre allvarlig. I domskälen hänvisas visserligen endast till brottets art och straffvärde, men det är inte omöjligt att domstolarna vägt in normaliseringsproblematiken vid straffvärdebedömningen.

I de fall där domstolarna dömt för sexuellt utnyttjande av underårig är det mycket vanligt att gärningsmannen haft ett nära förhållande till barnet. Av de 65 domarna från tingsrätterna är gärningsmannen i 18 fall styvfar, i 9 fall biologisk- eller adoptivfar, i 6 fall far- eller morfar och i 20 fall en annan släkting eller en granne.

Det finns något fall av denna brottstyp där förhållandet mellan en styvpappa och en styvdotter har likheter med de förhållanden som regelmässigt föreligger i en normaliseringsprocess mellan en man och en kvinna. I ett sådant fall anger tingsrätten, som ett skäl för att bedöma gärningarna som grova, att "målsäganden lidit svårt under denna tid, särskilt som hon varit isolerad och inte haft någon att vända sig till."

I sammanställningen över tingsrätternas påföljder för detta brott har en uppdelning skett efter barnets ålder och dess förhållande till gärningsmannen. Sammanställningen visar att det inte går att dra någon säker slutsats från undersökningsmaterialet om relationen till barnet

påverkat straffmätningen. I den grupp av mål där barnet är 10 år eller äldre och gärningsmannen inte har någon nära relation till barnet har dock inget brott bedömts som grovt. Med hänsyn till att undersökningsmaterialet inte är så stort kan naturligtvis detta förhållande bero på en ren tillfällighet.

5.2 Jämställdhetsperspektivet

I den överväldigande delen av genomgångna domar har brotten begåtts av en man mot en kvinna eller flicka. I undersökningsmaterialet finns endast två kvinnliga gärningsmän och brotten har i båda fallen riktats mot andra kvinnor. I några får domar har vuxna män utsatts för sexuellt ofredande; gärningsmännen har blottat sig och dömts till böter. I endast några fall är det pojkar som är målsägande. Det är något fall av våldtäkt och några fall av sexuellt utnyttjande av underårig. Materialet är således alldeles för litet för att dra några slutsatser av i frågan om huruvida sexualbrott mot kvinnor respektive män bedöms på olika sätt.

5.3 Övergrepp av homosexuell natur

I ungefär 20 av de 315 domarna från tingsrätt är den sexuella handlingen av homosexuell karaktär, dvs. gärningsmannen och offret är av samma kön. Den omständigheten nämns emellertid i endast något fall i samband med straffmätningen. Straffmätningen vid dessa brott är av undersökningsmaterialet att döma inte annorlunda än vid motsvarande sexualbrott av heterosexuell natur.

5.4 Skadestånd

Praxisundersökningen har inte omfattat skadestandsfrågor men i viss mån har granskningen också avsett de skadestånd som förekommit. Till skillnad från vad som gäller domskälen beträffande straffvärde och straffmätning för domstolarna generellt längre resonemang i frågan om skadestånd till målsäganden. I några fall skulle till och med skadeståndsmotiveringen ha kunnat användas som skäl vid straffvärdebedömningen.

Bilaga 1

Tingsrättsavgöranden

VÅLDTÄKT

6 kap 1 § BrB

Den som genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara tvingar annan till samlag eller till annat sexuellt umgänge, om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförligt med påtvingat samlag, döms för våldtäkt till fängelse lägst två och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Översiktlig beskrivning av de genomlästa domarna

Granskningsmaterialet omfattar totalt 122 tingsrättsdomar angående våldtäkt eller försök därtill. Tingsrätterna har dömt enligt följande.

Våldtäkt	32 st
Grov våldtäkt	7 st
Mindre allv. våldtäkt	4 st
Försök t. våldtäkt	69 st
Försök t. grov våldtäkt	4 st (även flicka på lekplats redov. vid våldtäkt)
Försök t. mindre allv. våldtäkt	2 st
Annan bedömning	4 st (bl.a. sex. utnyttjande av underårig)

I något fall omfattar åtalet såväl försök som fullbordade brott eller annat sexualbrott. I dessa fall har i sammanställningen ovan angetts

endast brott enligt 6 kap. 1 § BrB och i förekommande fall endast det fullbordade brottet.

Drygt hälften av de tilltalade hade förnekat gärningen/gärningarna. I 15 fall hade den tilltalade varken kunnat erkänna eller förneka gärningen/gärningarna på grund av minnesförlust till följd av berusning. I åtta fall hade den tilltalade bestritt brott och gjort gällande att samlaget skett frivilligt. I övriga fall hade den tilltalade erkänt eller medgett omständigheter i varierande omfattning.

70 av domarna har överklagats till hovrätten. Beträffande 19 av domarna finns ingen uppgift i denna del.

Gärningsmän och målsägande – jämställdhetsperspektivet, parternas relation (normaliseringsproblematiken), vapen, grupputnyttjande

Samtliga tilltalade är, med ett undantag, män i åldrarna 17–63 år (åldern vid första gärningstillfället), fördelat enligt följande:

0–19 år	12 st
20–29 år	37 st
30–39 år	39 st
40–49 år	30 st
50–59 år	9 st
60–63 år	1 st

De flesta gärningsmän återfinns således bland åldrarna 20–40 år.

Av 125 gärningsmän är 42 utländska medborgare (varav två helt frikända) och från följande 25 länder: Finland – 2 st, Storbritannien – 2 st, Polen – 1 st, Jugoslavien – 6 st, Bosnien-Hercegovina – 3 st, Rumänien – 1 st, Bulgarien – 1 st, Ungern – 1 st, Turkiet – 2 st, Tunisien – 1 st, Marocko – 1 st, Iran – 1 st, Irak – 2 st, Uganda – 1 st, Etiopien – 2 st, Somalia – 4 st, Tanzania – 1 st, Sydafrika – 1 st, Förenade Arabemiraten – 1 st, Pakistan – 1 st, Japan – 1 st, Chile – 2 st, Uruguay – 2 st, Jamaica – 1 st, okänt medborgarskap – 1 st.

I fyra fall är det fråga om mer än en gärningsman, s.k. gruppvåldtäkt, men endast i ett av dessa fall har gärningen bedömts som grov av tingsrätten. I detta fall, som avsåg en överfallsvåldtäkt av tre män, hade den åtalade gärningsmannen (de två andra gärningsmännen hade dömts tidigare) erkänt att han tillsammans och i samråd med de tidigare dömda genom våld tvingat målsäganden till vaginalt samlag. Våldet bestod i att gärningsmännen dragit omkull målsäganden, tagit av henne kläderna på kroppen och hållit fast henne. Tingsrätten konstaterar i domskälen att den tilltalade deltagit aktivt i hela övergreppet och att

hans uppsåt måste anses omfatta hela övergreppet. Brottet ansågs grovt på grund av att alla tre förgripit sig på angivet sätt på målsäganden och att den som haft samlag med henne efter den andre utnyttjat den respektive förres våld och hot mot henne samt att alla tre utnyttjat det förhållandet att målsäganden dels var onykter vid tillfället, dels att hon trots motstånd var helt försvarslös. – Även i ytterligare två fall med flera gärningsmän hade åklagaren åtalat för grovt brott. Tingsrätten hade dock i dessa fall bedömt gärningarna som brott av normalgraden eftersom det inte visats att övergreppen varit ett resultat av samråd mellan gärningsmännen. I det ena fallet var flickan 15 år men tingsrätten ansåg inte att enbart hennes ålder kunde läggas till grund för att bedöma våldtäkterna som grova. Flickan hade på ett fartyg utsatts för ett flertal våldtäkter av tre män; när den ena var ”klar” hade han lämnat hytten och ”överlåt” flickan åt nästa man.

Slutligen finns i materialet en dom angående ett våldtäktsförsök med två gärningsmän. En kvinna hade utsatts för våldtäktsförsök av två män efter resa med en s.k. svarttaxi. Åklagaren gjorde i stämningsansökan mot en av männen gällande att denne tillsammans och i samförstånd med en annan man genom våld försökt tvinga kvinnan till samlag. Våldet hade enligt åtalet bestått i att männen höll fast målsäganden på marken medan de försökt dra av henne kläderna för att genomföra samlaget. Trots att gärningsbeskrivningen innehållit påstående om att gärningen genomförts gemensamt och i samförstånd hade åklagaren inte rubricerat gärningen som grovt brott och frågan om gärningens rubricerande som grovt brott berördes inte heller i tingsrättens domskäl

Gärningarna har i de flesta fallen begåtts av män och riktat sig mot kvinnor eller flickor. I sex fall har gärningarna riktat sig mot en person av samma kön. I endast ett av dessa fall hade en kvinna förgripit sig på en annan kvinna. De övriga fem fallen avser män som förgripit sig på minderåriga pojkar. Tre av fallen avser fullbordade brott och två av dem har bedömts som grova av såväl åklagare som tingsrätt. I det första fallet hade övergreppet skett mot en 12-årig pojke och gärningsmannen hade även hotat med kniv. Pojkens ålder och knivhotet åberopades i domskälen för att bedöma gärningen som grov. Straffet bestämdes till 4 års fängelse. I det andra fallet hade övergreppet skett mot en 10-årig pojke och den tilltalade överlämnades till rättspsykiatrisk vård. I domskälen åberopades endast pojkens ålder för att bedöma våldtäkten som grov. I det tredje fallet avsåg övergreppet en 14-årig pojke men gärningen bedömdes inte som grov av vare sig åklagaren eller tingsrätten. Av åklagarens gärningsbeskrivning framgår att pojken blivit fasthållen och att gärningsmannen under hela övergreppet hade hotat bl.a. med att han hade kniv och pistol och skulle skära halsen av

pojken. Tingsrätten berörde dock inte frågan om grovt brott men angav vid straffets bestämmande, som en försvårande omständighet, att övergreppet varit av homosexuell natur. (Samma omständighet åberopades vid bestämmande av ersättningen för kränkning.) Straffet bestämdes till 4 års fängelse (vilket avsåg även annan brottslighet). Vid straffets bestämmande beaktades dock också att gärningsmannen utvisades på livstid. Ersättningen för kränkning har i samtliga fall bestämts till 100 000 kr.

De två återstående fallen av homosexuell natur avser försöksbrott. I det ena fallet hade gärningen riktats mot en 13-årig pojke och straffet bestämdes till 1 år och 6 månaders fängelse. Gärningsmannens återfall i sexualbrott beaktades genom att tidigare villkorligt medgiven frihet helt förverkades. Ersättningen för kränkning fastställdes till yrkade 20 000 kr. I det andra fallet rubricerades brottet i enlighet med åklagarens alternativa yrkande som försök till grovt sexuellt utnyttjande av underårig. Straffet bestämdes till 1 års fängelse och ersättningen för kränkning till 100 000 kr. Av de totalt sex fallen av homosexuell natur är det endast således i ett fall (14-åringen) som det homosexuella inslaget särskilt kommenterats. I samtliga fall har ersättningen för kränkning fastställts i överensstämmelse med yrkat belopp.

Såvitt framgår av de domar som ingår i Sexualbrottskommitténs praxisundersökning avser den överväldigande delen av våldtäktsbrott övergrepp som begås av män mot kvinnor. Knappt 20 kvinnor är under 18 år. I några fall har gärningsmannen förgripit sig på flera kvinnor/flickor.

Av de fall där gärningarna har riktats mot minderåriga flickor har fyra bedömts som grova våldtäkter. Det första fallet gäller överfall av en 11-årig flicka. Åklagaren hade rubricerat gärningen som försök till grov våldtäkt alternativt våldtäkt medan tingsrätten bedömde gärningen som grov våldtäkt. Förloppet var ganska kortvarigt och det var inte frågan om någon penetrering. Straffet bestämdes till 4 års fängelse. Flickan tillerkändes begärd ersättning för kränkning, 80 000 kr. I det andra fallet blev en 12-årig flicka inlurad i en bil varefter gärningsmannen körde i väg med henne. Såväl åklagaren som tingsrätten bedömde gärningarna, orala och vaginala samlag, som grov våldtäkt och straffet bestämdes även i detta fallet till 4 års fängelse. Flickan begärde 100 000 kr i ersättning för kränkning men tillerkändes endast 60 000 kr. Det tredje fallet avsåg grov våldtäkt samt sexuellt utnyttjande av underårig avseende en flicka som varit utsatt för övergrepp från 4 års ålder. Straffet bestämdes till 5 års fängelse och ersättningen för kränkning till 100 000 kr. Det fjärde fallet gällde en 12-årig styvdotter och straffet bestämdes till 4 år och 6 mån fängelse. Straffet avsåg i

detta fall även andra övergrepp. I ett fall där åtal väckts för grov våldtäkt som riktats mot gärningsmannens styvdotter ogillades åtalet eftersom målsägandens uppgifter inte ansågs tillförlitliga. I detta mål hade tingsrätten utsett sakkunnig. – Det finns också fall där gärningarna riktats mot barn och där omständigheterna i övrigt liknade dem som beskrivits nyss men som ändå inte bedömts som grovt brott. I ett fall där en biologisk pappa förgräp sig på sin 7-åriga dotter vid två tillfällen utan penetration bedömde såväl åklagaren som tingsrätten gärningen som våldtäkt av normalgraden. Straffet bestämdes till 3 år och 6 månaders fängelse och ersättningen för kränkning till 100 000 kr mot yrkade 125 000 kr. Ett annat fall, våldtäktsförsök av en 10-årig flicka som kom cyklande och blev neddragen i ett buskage, bedömdes som brott av normalgraden. I det sista fallet var gärningsmannen endast 17 år gammal, vilket möjligen kan haft betydelse för brottets rubricering.

Rubriceringen verkar också få stor betydelse när det gäller bedömningen av ersättningen för kränkning. I ett fall där gärningsmannen på en lekplats förgräp sig på två barn, 6 och 9 år gamla, bedömdes gärningarna som våldtäkt respektive försök till grov våldtäkt och ersättningen för kränkning bestämdes till 40 000 kr respektive 75 000 kr.

Flera av de yngsta gärningsmännen återfinns bland förövarna av våldtäktsbrott mot underåriga flickor.

I tio fall har gärningsmannen använt och hotat med kniv, i ett fall en yxa och slutligen i ett fall med någon form av vasst föremål. Endast i två av dessa totalt 12 fall har gärningen bedömts som grovt brott av såväl åklagaren som tingsrätten. I det ena fallet hade en man under knivhot överfallit en joggande kvinna. Gärningen bedömdes som försök till grov våldtäkt. I det andra fallet (också nämnt ovan) hade en tolvårig pojke våldtagits under knivhot. Det kan påpekas att i de flesta fall där det förekommit knivhot har åklagaren åtalat för brott enligt normalgraden.

I ett av de fall där gärningen inte rubricerades som grovt brott hade målsäganden som var 19 år blivit överfallen utomhus och hotad med kniv. Brottet rubricerades som försök till våldtäkt och straffet bestämdes till fängelse i 1 år och 6 månader. I ett annat fall var målsäganden 18 år gammal. Hon hade under några timmar blivit hållits kvar i ett rum där gärningsmannen slagit och hotat henne med kniv samt tagit struhtag på henne. Gärningen bedömdes som försök till våldtäkt och tingsrätten förde inte något resonemang i domskälen om huruvida gärningen skulle bedömas som försök till grovt brott.

I 27 fall har gärningsmannen och målsäganden haft en nära relation. I några fall har gärningarna riktats mot styvdöttrar/biologisk dotter eller en annan släkting (kusin, syskon).

Normaliseringsproblematiken berörs uttryckligen i någon dom. I andra domar framkommer omständigheter som möjligen kan tyda på att denna problematik har varit aktuell. I en av domarna framgår av målsägandens uppgifter, såsom de refererats i domen, att mannen utsatt familjemedlemmarna för misshandel och isolerat familjen. Tingsrätten skriver också i domskälen att även om våldet varit av mindre omfattning så kan våldtäkterna inte betraktas som mindre allvarliga eftersom de utgjort ett led i den förnedring som målsäganden fått utstå. Straffet bestämdes till 3 års fängelse och avsåg flera våldtäkter och även andra brott såsom sexuellt utnyttjande av underårig. I domskälen finns dock inget straffvärdesresonemang. Ersättningen för kränkning bestämdes till 50 000 kr. I en annan dom framgår av referatet av målsägandens uppgifter att hon blivit slagen så många gånger av den tilltalade att hon vant sig och därför inte kom på tanken att tillkalla polis. Tingsrätten bedömde våldtäktsförsöket som mindre allvarligt med hänsyn till våldets art men ansåg att det var en försvårande omständighet vid straffmätningen att våldet förövats mot en nära anhörig. Straffet bestämdes till 8 månaders fängelse och avsåg även misshandel. I ytterligare en dom konstaterar tingsrätten att gärningsmannens handlande innehållit moment av grov kränkning. Gärningsmannen hade bland annat inte tillåtit målsäganden att gå på toaletten utan låtit henne uträtta sina behov i en hink. Straffet bestämdes till fängelse 2 år och 9 månader. Det avsåg även andra brott. – Vidare finns ett fall, avseende sexuella övergrepp mot två styvdöttrar och en biologisk dotter, där det framgår av referaten i domen av målsägandenas uppgifter att mamman utsatts för mycket kränkande behandling av mannen. Enligt dem hade han bland annat våldtagit mamman i barnens åsyn samt vid ett tillfälle tvingat henne att slicka en av döttrarna i underlivet.

Bevisvärdering

Bevisningen har bestått av de inblandades berättelser och ibland någon vittnesberättelse. Det finns några fall där det har åberopats rättsintyg, sakkunnigutlåtande, foton samt kläder. Förutom i något enstaka fall har hörda vittnen inte sett själva övergreppet utan har de berättat om hur målsäganden betett sig efter händelsen eller vad hon berättat om övergreppet. Vittnesuppgifterna utgör sålunda vanligtvis endast stödbevisning, och de fällande domarna bygger i de allra flesta fall på att målsägandens uppgifter ansetts trovärdiga. Tingsrätterna har, förutom i något undantagsfall, i sin bevisvärdering till stöd för den

fällande domen utöver att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades anfört andra omständigheter.

I ett fall har tingsrätten förordnat en sakkunnig att ange särskilt yttrande om tillförlitligheten av de tre målsägandens lämnade uppgifter. Den sakkunnige, en legitimerad psykolog och universitetslektor, konstaterade i sitt yttrande att uppgifterna från en av flickorna var otillförlitliga medan de två andra flickornas uppgifter bedömdes som tillförlitliga. Detta var en slutsats som tingsrätten, efter ett långt resonemang i domskälen, delade. Åtalet för grov våldtäkt ogillades därför. Fallet avsåg även "bortträngda minnen".

I de fall där minderåriga barn utsatts för övergrepp har deras berättelser förebringats vid huvudförhandlingen genom uppspelning av tidigare videoförhör. I undersökningsmaterialet har videoförhör på detta sätt kommit till användning i nio fall. I endast två av dessa har tingsrätten i domskälen kommenterat och "godkänt" förhören. I tre av de icke kommenterade fallen hade gärningsmannen dock till största delen medgett de faktiska omständigheterna, och i ytterligare ett fall fanns ett åsyna vittne.

Rubricering

Tingsrätterna har i de flesta fallen dömt i enlighet med åklagarens yrkande, oftast utan något längre resonemang i rubriceringsfrågan i domskälen. I något fall har tingsrätten kommit fram till en annan rubricering än åklagaren; sexuellt utnyttjande av underårig och sexuellt ofredande. Tingsrätterna har i några fall, utan närmare motivering i domskälen, bedömt en våldtäkt eller ett försöksbrott som mindre allvarligt. I de fall kniv kommit till användning och åklagaren inte åtalat för grovt brott har inte heller tingsrätten fört något resonemang i domskälen i denna del. I några fall tycks det tvivelaktigt om tingsrätten inte borde ha bedömt brottet som fullbordat brott i stället för – enligt åtalet – för försöksbrott. De förut nämnda domförhållningarna kan dock här ha spelat en roll.

I två fall har gärningsmannen onanerat och fått utlösning i målsägandens ansikte respektive kropp. Gärningarna har i båda fallen bedömts som icke fullbordade brott. Efter en lagändring den 1 juli 1998 omfattar våldtäktsansvaret numera handlingar som innebär en kränkning jämförlig med påtvingat samlag. Möjligen hade utgången blivit en annan om gärningarna begåtts efter lagändringen.

I 16 fall har åtalet omfattat ansvar för grovt brott och i 12 av dessa fall har tingsrätten gjort samma bedömning som åklagaren. I de återstående fyra fallen har tingsrätten i tre fall ansett att brotten varit att

bedöma enligt normalgraden (varav två gruppvåldtäkter) och i det sista fallet ogillat åtalet.

Straffvärde

Oftast förs inget straffvärde- eller straffmättningsresonemang i domskälen. Tingsrätterna konstaterar endast att brottets art eller straffvärde är sådant att fängelse skall följa. – I mildrande riktning vid straffmätningen har beaktats psykisk störning, utvisning, förlust av arbete, ungdom samt lindrigt våld. I försvårande riktning har beaktats att gärningen varit av homosexuell natur samt att det varit frågan om återfall. I något fall har tidigare villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad. – I några fall har beslutats om utvisning. Endast om gärningsmannen har anknytning till Sverige har utvisningen beaktas vid straffmätningen. I några fall har också åklagarens yrkande om utvisning ogillats.

Knivfallen har, som redogjorts för ovan, i de allra flesta fallen bedömts som brott av normalgraden. Fängelsestraffen för de fullbordade våldtäkterna, i de fall kniv använts, ligger visserligen något över minimistrafvet men det är omöjligt att veta vilken betydelse tingsrätten tillmätt knivhoten eftersom de flesta domar saknar straffvärdesresonemang.

Påföljderna

Grupp 1 Ett gärningstillfälle ensamt eller tillsammans med andra gärningar som inte innefattar sexualbrott och som inte bedöms påverka straffmätningen:

Försök till mindre allvarlig våldtäkt

1 års fängelse	– 1 fall
8 mån fängelse	– 1 ”

Försök till våldtäkt

Skyddstillsyn	– 9 fall
Kontraktsvård	– 1 ”
3 mån fängelse	– 1 ”
4 mån ”	– 1 ”
6 mån ”	– 1 ”

8 mån "	- 6 "	
10 mån "	- 3 "	
1 års fängelse	12 "	Medelvärde för fängelsestraff: 1 år
1 år 3 mån fängelse	- 1 "	
1 år 4 mån "	- 1 "	
1 år 6 " "	- 7 "	
1 år 10 mån fängelse	- 1 "	
2 års fängelse	- 2 "	
Rättspsykiatrisk vård	- 6 "	

Försök till grov våldtäkt

5 års fängelse	- 1 fall
Rättspsykiatrisk vård	- 1 "

Mindre allvarlig våldtäkt

1 mån fängelse	-1 fall
1 års fängelse	- 2 "

Våldtäkt

Skyddstillsyn	- 1 fall	
2 års fängelse	- 4 "	
2 år 3 mån fängelse	- 1 "	
2 " 6 " "	- 7 "	Medelvärde för fängelsestraff:
2 " 9 " "	- 1 "	2 år 9 månader
3 års fängelse	- 3 "	
4 " "	- 4 "	

Grov våldtäkt

4 års fängelse	- 3 fall
5 " "	- 1 "

Grupp 2 Flera gärningstillfällen eller tillsammans med annan brottslighet som kan bedömas ha påverkat straffmätningen:

Försök till våldtäkt

Skyddstillsyn	- 1 fall
9 mån fängelse	- 1 "
10 mån "	- 1 "

1 års fängelse	– 5 ”	
1 år 4 mån fängelse	– 1 ”	
1 ” 6 ” ”	– 1 ”	Medelvärde för fängelsestraff:
1 ” 9 ” ”	– 1 ”	1 år 6 månader
2 års fängelse	– 2 ”	
2 år 8 mån fängelse	– 1 ”	
Rättspsykiatrisk vård	– 2 ”	

Försök till grov våldtäkt

3 års fängelse	– 2 fall
----------------	----------

(ett fall av försök till grov våldtäkt redovisas under våldtäkt; 4 år)

Mindre allvarlig våldtäkt

2 års 4 mån fängelse	– 1 fall
----------------------	----------

Våldtäkt

1 år 4 mån fängelse	– 1 fall	
2 års fängelse	– 1 ”	
2 år 6 mån fängelse	– 5 ”	Medelvärde för fängelsestraff:
3 års fängelse	– 4 ”	2 år 9 månader
3 år 6 mån fängelse	– 1 ”	
4 års fängelse	– 2 ”	
Rättspsykiatrisk vård	– 1 ”	

Grov våldtäkt

4 år 6 mån fängelse	– 1 fall
5 års fängelse	– 1 ”
Rättspsykiatrisk vård	– 1 ”

Av de sju fallen av grov våldtäkt avser sex övergrepp mot barn, varav två är av homosexuell natur. Endast ett fall av grov våldtäkt avser övergrepp mot en vuxen kvinna (gruppvåldtäkt). Det är således att döma av undersökningsmaterialet ovanligt att våldtäkter mot vuxna kvinnor bedöms som grova. Detta skall sättas i relation till att 7 fängelsestraff av 20 för våldtäkt i grupp 1 är 3 år eller längre. Endast i 4 fall bestäms straffet till minimipåföljden 2 år. Det finns således ett flertal våldtäkter som ligger betydligt över minimistraffet men som inte bedöms som grova.

När det gäller försök till grov våldtäkt är i fyra fall gärningarna begångna mot vuxna kvinnor och endast ett mot ett barn. I ett har gärningsmannen hotat med kniv och i två andra har våldet varit livshotande. Ett fall avser ett övergrepp mot en 90-årig kvinna som överfallits i sitt ensligt belägna hus.

I de fall gärningarna bedömts som grova har åberopats någon konkret omständighet såsom målsägandens ålder, knivhot eller livsfarligt våld. I endast ett fall – avseende övergreppet mot den 90-åriga kvinnan – har tillvägagångssättet (ett övergrepp mot en äldre och värnlös ensamboende kvinna) åberopats som grund för bedömningen grovt brott.

SEXUELLT TVÅNG

6 kap 2 § BrB

Den som i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst två år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för grovt sexuellt tvång till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Översiktlig beskrivning av de genomlästa domarna

Gruppen omfattar totalt nio domar varav åklagaren i ett fall gjort gällande grovt brott. Två fall har stämts in som försök till våldtäkt men med hänvisning till gärningsmannens uppsåt bedömts som sexuellt tvång respektive försök till grovt sexuellt tvång. Slutligen har tingsrätten, i ett fall där åklagaren gjort gällande grovt brott (mot 6-årig flicka) bedömt gärningen som sexuellt ofredande. Tingsrätten tycks här helt ha bortsett från det våld gärningsmannen använt.

I fyra av fallen är gärningen helt förnekad och i övriga har den tilltalade medgett olika omständigheter i varierande omfattning.

Två av domarna har överklagats och för ytterligare en dom finns det ingen uppgift i denna delen.

Gärningsmän och målsägande – jämställdhetsperspektivet, parternas relation (normaliseringsproblematiken), vapen, grupputnyttjande

Samtliga tilltalade är män i åldrarna 15–58 år (åldern vid första gärningstillfället), fördelat enligt följande.

0–19 år	1 st (15 år)
21–29 år	1 st
30–39 år	3 st
40–49 år	3 st
50–58 år	1 st

I ett av fallen är gärningsmannen utländsk medborgare (Jugoslavien). Inte i något fall är det fråga om fler än en gärningsman.

Målsägande är kvinnor/flickor varav den yngsta är 6 år (i tre fall är målsäganden under 18 år) I tre av fallen är offret och gärningsmannen närmare bekanta. I ett fall har de tidigare haft en sexuellt relation och i ett annat är de gifta. I det tredje fallet är gärningsmannen nära vän till familjen. I de övriga fallen är gärningsmannen och målsäganden ytligt bekanta eller tidigare okända för varandra.

Det har inte förekommit vapen i något fall.

Normaliseringsproblematiken tycks inte ha varit aktuell i något fall.

Bevisvärdering

Bevisningen har bestått av de inblandades berättelser och ibland något vittne. I något fall har åberopats rättsintyg. Tingsrätterna har i samtliga fall, kanske med undantag av ett fall, gjort någon form av bevisvärdering i domskälen och således inte motiverat enbart med att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades. I det i bevishänseende tveksamma fallet, som avsåg flera sexuella övergrepp mot minderåriga, sägs att eftersom den tilltalade har en tendens att uppträda på ett sedlighetssårande sätt skall barnens berättelser analyseras med utgångspunkt från vad ett annat barn berättat i en annan åtalspunkt och vilkens berättelse tingsrätten tilltrödde.

I två av fallen har målsägandens berättelse förebringats vid huvudförhandlingen genom uppspelning av tidigare videoförhör. I inget av dessa fall har domstolen kommenterat och ”godkänt” förhören. I det ena fallet hade gärningsmannen dock i stort sett medgett de faktiska omständigheterna men gjort gällande att målsäganden samtyckt.

Rubricering

Tingsrätterna har i några fall gjort en annan bedömning i rubriceringsdelen än åklagaren. I ett fall blev en 6-årig flicka som lekte på en lekplats indragen i ett busksnår där gärningsmannen berörde henne sexuellt. Tingsrätten bedömde gärningen som sexuellt ofredande istället för grovt sexuellt tvång, som åklagaren gjort gällande. Tingsrätten har bortsett från våldsinslaget och resonerat endast kring beröringens varaktighet i domskälen. I ett annat fall tvingades en 12-årig flicka ta gärningsmannens penis i sin mun (gärningsmannen var 15 år). I domskälen berör tingsrätten inte alls frågan om gärningen kunde anses som våldtäkt. Slutligen har åklagaren i ett fall åtalat för brott av normalgraden men tingsrätten bedömt brottet som grovt med hänsyn till att hotet varit av allvarlig art och att ett visst frihetsberövande ingått. – I två fall av försök till våldtäkt har tingsrätten, med hänsyn till gärningsmannens uppsåt, bedömt gärningen som försök till sexuellt tvång varav det ena fallet ansetts som grovt med hänsyn till målsägandens höga ålder, 78 år.

Straffvärde

Oftast förs inget straffvärde- eller straffmättningsresonemang i domskälen. Tingsrätterna konstaterar endast att brottets art eller straffvärde är sådant att fängelse skall följa. I ett fall med återfall i brottslighet, dock ej likartad, har del av den villkorligt medgivna friheten förverkats. I ett annat fall påpekas i domskälen att vid straffmätningen skall hänsyn tas till att brottet ej begåtts av en för målsäganden okänd person, vilket förmodligen innebär att denna omständighet är förmildrande vid straffmätningen.

Påföljderna

Grupp 1 Ett sexualbrott eller ett sådant brott i kombination med annan brottslighet som inte bedöms påverka straffmätningen: Totalt fyra domar fördelat enligt följande.

- 3 mån fängelse – 1 fall (försök; den tilltalade och målsäganden hade tidigare haft ett sexuellt förhållande)
- 6 mån fängelse – 1 fall (grovt, den tilltalade hade fört en sjuk målsägande till en båt, hotat samt tvingat henne att onanera åt honom – bedömt som grovt)

Överlämnade t – 1 fall (den tilltalade, 15 år gammal hade dragit in socialtjänsten målsäganden, 12 år, på toaletten, berört henne och tvingat henne ta hans penis i munnen)

Rättspsykiatrisk – 1 fall (försök till grovt brott, målsäganden 78 år)
vård

Medelvärdet för fängelsestraff, normalbrott: 4,5 månader

Grupp 2 Flera sexualbrott eller sådana brott i kombination med annan brottslighet som kan bedömas ha påverkat straffmätningen: Totalt fem domar fördelat enligt följande.

- 6 mån fängelse – 1 fall (den tilltalade hade fört in föremål i målsägandens slida och ändtarm)
- 1 års fängelse – 2 fall (1. Målsäganden som var 11 år hade bl.a. under flera år tvingats till orala samlag och att onanera åt gärningsmannen; ett fall av sexuellt tvång och flera fall av sexuellt utnyttjande av underårig. 2. Även andra brott, gärningsmannen narkoman)
- 1 år 2 mån fä – 1 fall (sexuellt ofredande av två barn samt olaga frihetsberövande av ett barn)
- Rättspsykiatrisk – 1 fall (gärningsmannen hade tvingat målsäganden till samlag för att få tillbaks nakenbild, dessutom många fall av sexuellt ofredande)

Medelvärdet för fängelsestraff, normalbrott: 10 månader

SEXUELLT UTNYTTJANDE

6 kap 3 § BrB

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att allvarligt missbruka hans eller hennes beroende ställning döms för sexuellt utnyttjande till fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som har sexuellt umgänge med annan genom att otillbörligt utnyttja att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller lider av en psykisk störning.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för grovt sexuellt utnyttjande till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Översiktlig beskrivning av de genomlästa domarna

Granskningsmaterialet omfattar totalt åtta domar. Inte i något fall har det åtalats eller dömts för grovt brott. Samtliga åtal har vunnit fullt bifall. Fem av fallen avser ett gärningstillfälle medan det i de övriga fallen är fråga om mer än ett sexualbrott eller sådant brott i kombination med annan brottslighet.

I två fall har gärningarna erkänts medan de i övriga fall har förnekats. Den tilltalade har i tre av de förnekade fallen gjort gällande att det förelegat samtycke.

Gärningsmannen har i två fall ålagts att betala skadestånd till målsäganden för kränkningen med motiveringen att övergreppet orsakat en kränkning som var jämförbar med en våldtäkt.

Fyra av domarna har överklagats. Beträffande två av domarna finns ingen uppgift i denna delen.

Gärningsmän och målsäganden – jämställdhetsperspektivet, parternas relation (normaliseringsproblematiken), vapen, grupputnyttjande

Samtliga tilltalade är män i åldrarna 18–39 år (åldern vid första gärningstillfället), fördelat enligt följande.

0–19 år	3 st (18–19)
20–29 år	4 st
30–39 år	2 st

Samtliga gärningsmän är svenska medborgare.

I ett fall är det fråga om två gärningsmän och händelseförloppet var följande. Målsäganden (betydligt äldre än gärningsmännen) var kraftigt berusad och hade gått till sängs. I hennes sovande/berusade tillstånd genomförde en av gärningsmännen (båda var 18 år gamla) ett vaginalt samlag med målsäganden. Efter detta samlag tryckte den andre av gärningsmännen in skaftet på en toalettborste i hennes ändtarm med svåra skador som följd. Det vaginala samlaget bedömdes som sexuellt utnyttjande medan intryckandet av toalettborsten av såväl åklagare som domstol bedömdes som grov misshandel (det bedömdes således inte ha haft någon sexuellt innebörd.)

Samtliga målsäganden är kvinnor. I åtminstone två fall går målsägandena i skola och tycks således vara i tonåren.

Inte i något fall har målsäganden stått i någon närmare relation till gärningsmannen. Normaliseringsproblematiken har således inte berörts i domarna och tycks inte heller vara aktuell i något av fallen.

Vapen har såvitt framgår av domarna inte kommit till användning.

Bevisvärdering

Bevisningen har oftast bestått av endast de inblandades uppgifter och ibland någon vittnesberättelse. Inte i någon dom har domstolarna motiverat den fällande domen enbart med att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades.

Samtliga målsäganden har hörts inför domstolen; ingen berättelse har förebringats genom uppspelning av tidigare inspelade videoförhör.

Rubricering

Domstolen har i samtliga domar godtagit åklagarens rubricering av gärningen. I något fall har domstolen i domskälen resonerat kring frågan om gärningen varit otillbörlig och om det i övrigt förelegat förutsättningar att döma för sexuellt utnyttjande. Ett fall har drag av gruppvåldtäkt (det ovan redovisade fallet med två gärningsmän) men denna omständighet föranleder inget resonemang av domstolen i rubriceringsdelen.

Straffvärde

I flertalet av domarna görs inte någon ingående straffvärdes- eller straffmättningsbedömning.

I fallet med de två gärningsmännen har tingsrätten gett s.k. ungdomsrabatt. Tingsrätten konstaterade inledningsvis att straffvärdet var åtta månaders fängelse men fastställde straffet till sex månaders fängelse. I de båda domarna på fyra månaders fängelse skriver tingsrätten i domskälen i den ena domen att fängelsestraffet är i enlighet med rättspraxis, dock utan att ange grunden för detta uttalande. I den domen skriver tingsrätten i domskälen att straffet kan begränsas till fyra månaders fängelse med "hänsyn till föreliggande omständigheter" (vilka dessa är nämns dock inte) samt att gärningsmannen kan ha uppfattat målsägandens agerande på så sätt att hon samtyckt till gärningen.

Påföljderna

Grupp 1 Ett gärningstillfälle eller ett tillfälle kombinerad med annan brottslighet som inte bedöms påverka straffmätningen: Totalt sju domar fördelat enligt följande.

Skyddstillsyn m fängelse – 1 fall (den tilltalade fört in ett finger i slidan när målsäganden sov)	
2 mån fängelse	– 1 fall (den tilltalade hade slickat en sovande målsägande)
4 mån fängelse	– 2 fall (1. Den tilltalade hade genomfört ett samlag med en kraftigt berusad ung kvinna i en skog utanför en dansbana 2. Den tilltalade hade samlag med en kvinna som låg och sov i sin bostad.)
6 mån fängelse	– 2 fall (1. Den tilltalade hade samlag med en berusad målsägande i hennes säng, den tilltalades ungdom, 18 år beaktats, 2. Den tilltalade hade samlag med en berusad målsägande i hennes säng)
10 mån fängelse	– 1 fall (samlag med sovande och berusad målsägande)

Medelvärde för fängelsestraff, normalbrott: ca 5 månader.

Grupp 2 Flera gärningstillfällen eller tillsammans med annan brottslighet som kan bedömas ha påverkat straffmätningen: En dom.

Skyddstillsyn m fängelse – 1 fall (en 19-årig tilltalad genomförde två samlag med en berusad målsägande, dessutom olaga hot och övergrepp i rättssak).

SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG

6 kap 4 § BrB

Har någon sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år. Detsamma skall gälla om någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har sexuellt umgänge med barn under femton år.

Om den som har begått gärningarna visat särskild hänsynslöshet mot den underårige eller om brottet på grund av dennes låga ålder eller annars är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

Översiktlig beskrivning av de genomlästa domarna

Granskningsmaterialet omfattar totalt 65 domar. Gärningen har i 19 fall bedömts som grova av såväl tingsrätt som åklagare. I ytterligare två fall hade åklagaren åtalat för grovt brott men tingsrätten har i dessa fall bedömt gärningarna som brott enligt normalgraden.

I något fall har åtalet även omfattat sexuellt ofredande eller annan brottslighet. Endast i ett fall omfattar åtalet försöksbrott.

I hälften av fallen har gärningen helt förnekats. I övriga fall har den tilltalade erkänt eller medgett omständigheter i varierande omfattning.

31 domar har överklagats. Åtta domar saknar uppgift i denna del.

Gärningsmän och målsäganden – jämställdhetsperspektivet, parternas relation (normaliseringsproblematiken), vapen, grupputnyttjande

Samtliga tilltalade är män i åldrarna 16–73 år (åldern vid första gärningstillfället), fördelat enligt följande.

0–19 år	6 st
20–29 år	7 st
30–39 år	25 st
40–49 år	10 st
50–59 år	6 st
60–69 år	10 st
73 år	1 st

De flesta gärningsmän är således i åldern 30–39 år.

Fyra av de tilltalade är utländska medborgare; två från Danmark och två från Chile.

I inget fall är det fråga om mer än en gärningsman.

Gärningarna riktar sig i de allra flesta fallen mot flickor. Nio fall är dock av homosexuell natur; det är en man som har förgripit sig på en pojke. I något av fallen avser övergreppet mer än en pojke och i ytterligare något fall har övergrepp skett mot såväl en pojke som en flicka. Påföljderna vid brott med homosexuell karaktär har i ett fall bestämts till fängelse, i ett fall till rättspsykiatrisk vård och i övriga fall till fängelse mellan 1 månad och fängelse 1 år och 3 månader.

I 19 av de 65 granskade fallen har gärningen/gärningarna bedömts som grovt brott. Barnets låga ålder, släktskap, att övergreppen pågått under lång tid och att övergrepp skett vid ett stort antal tillfällen är alla omständigheter som angetts som skäl för att bedöma gärningarna som grova.

Inte i någon dom påstås att vapen har kommit till användning.

Det finns något fall där förhållandet mellan styvpappan och styvdottern har likheter med de förhållanden som är aktuella vid normaliseringsprocessen mellan en man och en kvinna. I ett fall påpekar också tingsrätten, som en omständighet för att gärningarna skall bedömas som grova, att målsäganden "lidit svårt under denna tid, särskilt som hon varit isolerad och inte haft någon att vända sig till". I ett annat fall berättar en flicka att övergreppen pågått under tiden hon var 6–13 år gammal och att hon alltid var rädd när modern arbetade under nattetid.

I den övervägande delen av fallen har gärningsmannen någon relation till barnet fördelat enligt följande uppställning:

Styvfar	18 st
biologisk eller adoptivfar	9 st
farfar/morfar	6 st
annan släkting eller vän, granne	20 st
daghemspersonal	1 st

Av uppställningen framgår således att övergreppen i nästan hälften av fallen har begåtts av en styvfar eller en biologisk/adoptivfar.

Bevisvärdering

Bevisningen har oftast bestått av endast de inblandades berättelser och ibland någon vittnesberättelse. Domstolarna har inte i något fall motiverat den fällande domen enbart med att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades.

I 28 fall har målsägandens berättelse förebringats vid huvudförhandlingen genom uppspelning av tidigare inspelade videoförhör. I elva av dessa har domstolen kommenterat och "godkänt" förhöret i domskälen. I övriga fall kommenteras inte videoförhören särskilt i domskälen men i elva av dessa övriga fall är gärningarna helt eller delvis erkända. I ett fall, som var helt erkänt och avsåg en treårig flicka, har videouppspelningen endast ägt rum för att rätten skulle få en uppfattning om flickan och således inte i bevissyfte.

Rubricering

I de flesta fall har domstolen inte frångått åklagarens rubricering av gärningarna och endast i något fall återger domstolen ett resonemang angående brottets rubricering i domskälen. I två fall konstateras i domskälen att den sexuella beröringen inte varit tillräckligt varaktig och gärningen bedöms därför som sexuellt ofredande. Även i något annat fall analyserar tingsrätten i domskälen hur det sexuella umgänget skall bedömas.

Som redan påpekats har tingsrätten i 19 av de 65 granskade fallen dömt för grovt brott, vilket således innebär att nästan en tredjedel av övergreppen bedömts som grova. (Denna siffra kan jämföras med de granskade våldtäktsdomarna där det endast i 12 av de 122 domarna dömts för grovt brott.) I ytterligare något fall har åklagaren stämt in för grovt brott men tingsrätten dömt för brott enligt normalgraden. – I ett fall gjorde åklagaren gällande att gärningarna var grova med hänsyn till flickans låga ålder (6 år), att övergreppen upprepats ett flertal gånger och att den tilltalade slickat flickans könsorgan. Tingsrätten dömde för brott enligt normalgraden och hänvisade i domskälen till att flickan inte fått några fysiska skador, att det inte fanns någon utredning om psykiska skador samt att hon inte stått i någon beroendeställning till gärningsmannen. I ett annat fall där åklagaren väckt åtal för grovt brott avseende en gärningsmans övergrepp mot en styvdotter konstaterade tingsrätten i domskälen att brotten, med hänsyn till att något samlag inte genomförts och beröringarna i huvudsak varit ytliga, skulle bedömas som brott enligt normalgraden. Enligt gärningsbeskrivningen, som godtogs av tingsrätten, hade mannen delvis fört in sin penis i flickans könsorgan, ett förfarande som annars enligt praxis bedöms tillräckligt för att ett samlag skall anses ha förekommit.

Som nämnts ovan är det barnets låga ålder, släktskap mellan gärningsmannen och barnet samt övergrepp som pågått under lång tid eller vid ett stort antal tillfällen som anges som skäl för att bedöma gärningarna som grova. I ett fall hade gärningsmannen tvingat ett barnbarn samt en kamrat till denne (6 och 8 år gamla) till oralsex. Gärningarna hade kunnat bedömas som grovt brott vilket dock inte berörs i domskälen.

I de fall åklagaren stämt in för brott av normalgraden har tingsrätten inte fört något resonemang i domskälen om gärningen är att bedöma som grovt brott. Också här kan de domsförhållningsregler som tidigare gällde ha spelat in.

Straffvärde

I flertalet av domarna görs ingen ingående straffvärdes- eller straffmättningsbedömning i domskälen. Tingsrätten konstaterar endast att gärningen har ett högt straffvärde eller att annan påföljd än fängelse inte kan komma i fråga.

I en minoritet av domarna förs dock ett straffvärdesresonemang i domskälen. De omständigheter som tagits upp har varit barnets ålder och dess relation till gärningsmannen, om kränkningen varit allvarlig och om det varit fråga om upprepade tillfällen. I något fall har samma omständigheter som anförts för att bedöma gärningen som grov även tagits upp i straffvärdesresonemanget. Det har dock inte angetts om dessa omständigheter ansetts som försvårande enligt 29 kap. 2 § BrB. Hänsyn har vid straffmätningen tagits till förlust av anställning (29 kap. 5 § 1 st 5), hög ålder (29 kap. 5 § 1 st 6), psykisk störning (29 kap. 3 § 1 st 2) och till att ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks (29 kap. 5 § 1 st 7).

Påföljderna

Grupp 1 Ett gärningstillfälle eller ett gärningstillfälle i kombination med annan brottslighet som inte bedöms påverka straffmätningen.

1 mån fängelse	– 1 fall
3 mån ”	– 1 ”
6 mån ”	– 1 ”
1 år 3 mån fängelse	– 1 ”
2 års fängelse	– 1 ” (grovt brott)
50 dagsböter	– 1 ” (bedömt som sexuellt ofredande)
Kontraktsvård (6 mån)	– 1 ” (bedömt som försök till sexuellt utnyttjande av underårig)

Medelvärde för fängelsestraff, normalbrott: 6 månader

Grupp 2 Flera gärningstillfällen eller flera gärningstillfällen i kombination med annan brottslighet som kan bedömas ha påverkat straffmätningen.

Styvför, biologisk- eller adoptivför, barn under 10 år

Villkorlig dom	– 1 fall
6 mån fängelse	– 2 ”

8 mån fängelse	– 1 ”
1 års fängelse	– 1 ”
1 år 10 mån fängelse	– 1 ” (strafflindring, grovt brott)
2 års fängelse	– 2 ” (varav ett grovt brott)
4 års fängelse	– 1 ” (grovt brott)
5 års fängelse	– 1 ” (grovt brott)

Medelvärde för fängelsestraff, normalbrott: 11 månader

Medelvärde för fängelsestraff, grovt brott: 3 år och 2 månader

Styvför, biologisk- eller adoptivför, barn 10 år eller äldre

Villkorlig dom	– 1 fall (strafflindring)
4 mån fängelse	– 1 ”
6 mån ”	– 1 ”
1 års fängelse	– 2 ”
1 år 8 mån fängelse	– 1 ” (strafflindring, grovt brott)
2 års fängelse	– 2 ” (grova brott)
3 års fängelse	– 2 ” (grova brott, ett fall strafflindring)
5 års ”	– 1 ” (grovt brott)
6 års ”	– 1 ” (grovt brott)

Medelvärde för fängelsestraff, normalbrott: 8 månader

Medelvärde för fängelsestraff, grovt brott: 3 år 2 månader

Övriga gärningsmän, barn under 10 år

Villkorlig dom	– 1 fall
Skyddstillsyn	– 2 ” (varav ett grovt brott)
5 mån fängelse	1 ”
8 mån ”	– 3 ”
10 mån ”	– 1 ”
1 års fängelse	– 1 ” (strafflindring)
1 år 6 mån fängelse	– 2 ”
2 års fängelse	– 3 ” (varav 2 grova brott)
2 år 6 mån fängelse	– 2 ” (varav ett grovt brott)
3 års fängelse	– 2 ” (grova brott)
4 års ”	– 1 ” (grovt brott)

Tidigare fängelsestraff
avser även nya brotten – 1 ”

Medelvärde för fängelsestraff, normalbrott: 11 månader

Medelvärde för fängelsestraff, grovt brott: 2 år och 9 månader

Övriga gärningsmän, barn 10 år eller äldre

Villkorlig dom	– 3 fall
Skyddstillsyn	– 2 ”
Vård enl. socialtj.	– 1 ”
1 mån fängelse	– 1 ”
3 mån ”	– 1 ”
4 mån ”	– 1 ”
6 mån ”	– 1 ”
8 mån ”	– 2 ”
1 års fängelse	– 2 ”
1 år 6 mån fängelse	– 1 ”
2 års fängelse	– 1 ”
Rättspsyk. vård	– 1 ”

Medelvärde för fängelsestraff, normalbrott: 8 månader.

SEXUELLT UMGÄNGE MED AVKOMLING

6 kap 6 § BrB

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuellt umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har samlag med sitt helsyskon, döms för sexuellt umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i denna paragraf gäller inte den som förmåtts till gärningen genom olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

I undersökningsmaterialet finns endast en dom på sexuellt umgänge med avkomling.

Den tilltalade hade erkänt gärningen (pappa som haft sexuell relation med sin dotter) och tingsrätten dömde i enlighet med åklagarens gärningsbeskrivning och rubricering av gärningen.

Påföljden bestämdes till villkorlig dom. Domen har inte överklagats.

Normaliseringsproblematiken tycks inte aktuell i fallet.

Bevisvärdering

Bevisningen bestod av den tilltalades erkännande och målsägandens berättelse.

Straffvärde

I domskälen angavs att den tilltalade inte var dömd tidigare. Med hänsyn härtill och då varken brottets art eller dess straffvärde talade däremot fastställdes påföljden till villkorlig dom. Den villkorliga domen förenades inte med böter eftersom den tilltalade skulle betala ett större skadestånd till målsäganden.

SEXUELLT OFREDANDE

6 kap 7 § BrB

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst två år.

För sexuellt ofredande döms även den som genom tvång, förledande eller annan otillbörlig påverkan förmår någon som har fyllt femton men inte arton år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd, om handlingen är ett led i framställning av pornografisk bild eller utgör en posering i annat fall än när det är fråga om framställning av en bild.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan.

Översiktlig beskrivning av domarna

Granskningsmaterialet omfattar totalt 112 domar. I 101 fall har åtalet vunnit helt bifall och i 11 fall har åtalet delvis vunnit bifall. Bestämmelsen om sexuellt ofredande kan sägas vara en uppsamlingsbestämmelse för brott som inte faller in under några av de andra bestämmelserna i sjätte kapitlet. Detta innebär att de handlingar som blir aktuella för bedömning enligt denna paragraf är av skilda slag.

Den vanligaste gärningen enligt bestämmelsen att döma av de granskade domarna är s.k. blottande (i undersökningsmaterialet endast gärningar begångna av män), ibland i kombination med onani. Därut-

över innehåller materialet ett flertal domar avseende sexuell beröring av barn och ungdomar. Endast ett fall avser brott enligt bestämmelsens andra stycke. I det fallet hade fyra pojkar (den yngste var 17 år) genom tvång förmått målsäganden (17 år) att medverka i en handling av sexuell innebörd som utgjort ett led i framställning av pornografisk bild. Gärningsmännen hade hjälpts åt att hålla fast målsäganden och blotta hennes bröst och könshår medan en av dem tagit en bild på henne. Enligt tingsrätten var det utan betydelse att något fotografi ej kunde framkallas.

I 55 fall har gärningen/gärningarna förnekats. Frånsett några få fall där gärningsmannen varken kunnat erkänna eller förneka på grund av minneslucka till följd av berusning har de övriga fallen erkänts fullt ut eller i varierande omfattning.

21 domar har överklagats. Beträffande 15 av domarna finns ingen uppgift i denna del.

Gärningsmän och målsäganden – jämställdhetsperspektivet, parternas relation (normaliseringsproblematiken), vapen, gruppofredande

Samtliga tilltalade, med ett undantag, är män i åldrarna 16–74 år, (åldern vid första gärningstillfället), fördelat enligt följande.

0–19 år	13 st
20–29 år	25 st
30–39 år	34 st (en kvinna 30 år)
40–49 år	19 st
50–59 år	16 st
60–69 år	5 st
70–74 år	4 st

Fem av de tilltalade är utländska medborgare från länderna Turkiet, Somalia, Afghanistan, Danmark och f.d. Jugoslavien. Endast i två fall är det fråga om mer än en gärningsman. Det ena är också den enda dom där det dömts enligt bestämmelsens andra stycke (se ovan). Straffet fastställdes till 80 dagsböter. I det andra av dessa fall har två yngre män blottat sig inför en kvinnlig parkeringsvakt. Straffet fastställdes till 30 dagsböter.

Gärningarna riktar sig i de allra flesta fallen mot kvinnor eller flickor. Sju av fallen har dock homosexuell karaktär. Två av dessa avser män som blottat sig inför andra män medan ett avser en kvinna som ringt nattliga samtal med sexuella inslag till en annan kvinna. Straffen har bestämts till respektive 40 dagsböter, rättspsykiatrisk vård

samt 120 dagsböter. I de återstående fyra fallen är målsäganden minderårig. Gärningarna innefattade i dessa fall i korthet följande.

1. Gärningsmannen har visat pornografisk film och onanerat inför en 12-årig pojke och denne har även berört gärningsmannens penis – 1 månads fängelse. 2. Gärningsmannen har blottat sig och onanerat inför två pojkar i 8–10-års åldern – skyddstillsyn. 3. Gärningsmannen har onanerat inför 5-årig pojke – skyddstillsyn. 4. Gärningsmannen har berört två pojkar 6 och 8 år gamla – 1 år 4 månaders fängelse (obs. domstolen har beaktat återfall, tidigare villkorligt medgiven frihet, 1 år och 8 månader, har inte kunnat förverkas). Antalet fall av homosexuell natur är således få och det är därför omöjligt att på grundval av detta material dra någon slutsats om brott med homosexuellt inslag särbehandlas av domstolarna. Det homosexuella inslaget kommenteras dock inte särskilt och påföljderna är som framgått inte påfallande stränga.

Normaliseringsproblematiken har inte berörts i domarna och tycks inte heller vara aktuell i något av fallen.

Vapen har inte i något fall kommit till användning.

Bevisvärdering

Bevisningen har oftast bestått endast av de inblandades berättelser men ibland även av någon vittnesberättelse. Domstolarna har i de allra flesta fallen gjort någon form av bevisvärdering i domskälen även om den ibland är kortfattad. I några fall har tingsrätten lagt målsägandens berättelse till grund för bedömningen utan närmare motivering i domskälen. Det är i dessa fall frågan om blottare, och den tilltalade och målsäganden är inte tidigare bekanta. Möjligtvis har detta påverkat domstolens bedömning när det gäller tilltron till målsägandens uppgifter.

I 13 fall har målsägandens berättelse förebringats vid huvudförhandlingen genom uppspelning av tidigare videoförhör. I de flesta av dessa fall har tingsrätten särskilt kommenterat att utsagorna måste bedömas med viss försiktighet och berört vilka krav som skall ställas på ett sådant förhör. I några fall finns dock inte något sådant resonemang eller ”godkännande”. I två fall kan detta dock bero på att gärningsmannen hade erkänt brotten.

Rubricering

Tingsrätterna har inte i något fall frångått åklagarens rubricering av gärningarna och några utförliga resonemang i domskälen i denna fråga har inte heller förts. I något fall konstaterar tingsrätten att gärningen har sådan sexuell anstrykning att den skall bedömas som sexuellt ofredande. I ytterligare några fall gränsar gärningarna till försök till våldtäkt eller sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande av underårig men något resonemang om detta förekommer inte i domskälen, vilket naturligtvis kan bero på att tingsrätten inte anser att gärningsbeskrivningen i det enskilda fallet täcker in något annat brott.

Straffvärde

Oftast förekommer ingen straffvärdesbedömning i domskälen.

Blottare döms normalt till dagsböter. I grupp 1 varierar dagsböterna för blottare från 30 till 120. Den högsta dagsboten, 120, avsåg en man som blottade sig och onanerade inför ett tiotal 16–17-åriga flickor i anslutning till ett omklädningsrum. Tingsrätten ansåg att gärningen var allvarlig eftersom den riktat sig mot unga flickor. Det finns dock ett annat fall där straffet bestämdes till 50 dagsböter och där en gärningsman blottat sig och onanerat inför två 12-åriga flickor. I denna dom sägs i anslutning till straffmätningen inte något om flickornas ålder.

Fallen med sexuell beröring av barn eller tonåringar anses regelmässigt som svårare brott och tingsrätterna konstaterar här oftast att det inte är tillräckligt med böter. I några fall har böter dock dömts ut (lägst 90 dagsböter) men oftast blir påföljden villkorlig dom eller fängelse, såvida det inte finns skäl för skyddstillsyn eller rättspsykiatrisk vård. Frånsett något fall har alla domarna på villkorlig dom och fängelse avsett sexuell beröring av barn eller tonåringar.

Tingsrätterna har också, frånsett något fall, förklarat att straffvärdet ligger på fängelsenivå i de fall straffet har bestämts till skyddstillsyn eller rättspsykiatrisk vård.

I ett fall, som gällde en arbetsledares sexuella ofredande av en anställd, pekade tingsrätten i domskälen särskilt på målsägandens beroendeställning som en försvårande omständighet vid straffvärdesbedömningen.

I ett fall av återfall i sexualbrott har tingsrätten dels förverkat villkorligt medgiven frihet, dels beaktat återfallet vid straffmätningen.

I några fall har den tilltalades ålder beaktats vid straffmätningen. Således har ingen gärningsman över 70 år dömts till fängelse. I ett fall

beaktade tingsrätten att gärningsmannen skulle komma att mista sitt arbete och bestämde påföljden till villkorlig dom och böter.

Inte i något fall med homosexuella inslag har dessa inslag nämnts vid straffvärdesbedömningen.

Påföljderna

Grupp 1 Ett gärningstillfälle eller ett gärningstillfälle och annan brottslighet som inte bedöms påverka straffmätningen.

30 dagsböter	– 3 fall
40 ” ”	– 9 ”
50 ” ”	– 6 ”
60 ” ”	– 4 ”
70 ” ”	– 2 ”
80 ” ”	– 4 ”
90 ” ”	– 1 ”
100 ” ”	– 3 ”
120 ” ”	– 1 ”
Villkorlig dom	– 6 ”
Fängelse	– 4 ” (3 st om 1 mån, 1 st om 2 mån)
Skyddstillsyn	– 6 ”
Rättspsyk. vård	– 1 ”
Vård av missbr.	– 1 ”

Medelvärdet för antal dagsböter: 60

Grupp 2 Flera gärningstillfällen eller flera gärningstillfällen i kombination med annan brottslighet som kan bedömas ha påverkat straffmätningen.

30 dagsböter	– 1 fall
40 ” ”	– 3 ”
50 ” ”	– 3 ”
60 ” ”	– 8 ”
70 ” ”	– 3 ”
75 ” ”	– 2 ”
80 ” ”	– 10 ”
90 ” ”	– 1 ”
100 ” ”	– 4 ”
120 ” ”	– 2 ”
150 ” ”	– 1 ”
Villkorlig dom	– 2 ”

Fängelse	– 4 ”(1 år 4 mån, 2 mån, 4 mån och 8 mån)
Skyddstillsyn	– 12 ”
Rättspsyk.vård	– 3 ”
Överl. till soc.	– 2 ”

Medelvärdet för antal dagsböter: 70

KOPPLERI

6 kap. 8 § BrB

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Får den som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet vetskap om att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och underlåter han att göra vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra skall han, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

6 kap. 9 § BrB

Är brottet som avses i 8 § grovt, skall dömas för grovt koppleri till fängelse, lägst två och högst sex år.

Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om den som har begått gärningen främjat tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

Översiktlig beskrivning av de genomlästa domarna

Granskningsmaterialet omfattar totalt sex domar. I två fall har åklagaren väckt åtal för grovt brott men tingsrätten har i endast ett av dessa fall bedömt gärningen som grov. Samtliga åtal har bifallits.

I fem fall har gärningsmannen förnekat brott men har i något av dessa fall vitsordat de faktiska omständigheterna eller erkänt brott av normalgraden. Tre domar har överklagats.

Gärningsmän och målsägande – jämställdhetsperspektivet, parternas relation (normaliseringsproblematiken), vapen, grupputnyttjande

Samtliga tilltalade är män i åldrarna 37–60 (åldern vid första gärningstillfället), fördelat enligt följande.

0–19 år	0 st
21–29 år	0 st
30–39 år	2 st
40–49 år	2 st
50–60 år	2 st

I ett fall är gärningsmännen utländsk medborgare (Tyskland). I inget fall är det fråga om mer än en gärningsman.

De prostituerade är samtliga kvinnor. I fyra fall är de gifta eller sambo med den tilltalade.

I inget fall har vapen använts.

Normaliseringsproblematiken tycks aktuell i något fall även om det inte uttryckligen berörs i någon dom. Således framgår av domarna att kvinnorna, i tre av de fyra fall där parterna varit gifta eller sambo, varit rädda för eller kuvade av sina män.

Bevisvärdering

Bevisningen har bestått av de inblandades berättelser och ibland någon vittnesberättelse. I något fall har även åberopats brev, foton och annonser. Tingsrätterna har i samtliga fall gjort någon form av bevisvärdering i domskälen och således inte motiverat enbart med att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades. I ett fall är motiveringen dock mycket kortfattad och dessutom något oklar.

I inget fall har målsägandens berättelse förebringats vid huvudförhandlingen genom uppspelning av tidigare videoförhör.

Rubricering

Tingsrätterna har i samtliga fall funnit åtalen styrkta. Oftast godtas åklagarens rubricering utan något resonemang i domskälen. Endast i ett fall har tingsrätten gått ifrån åklagarens rubricering om grovt brott och bedömt gärningen av normalgraden. Tingsrättens motivering har varit att verksamheten ej varit av någon verkligt stor skala och att förtjänsten hållit sig inom något så när rimliga gränser. Dessutom pekade

tingsrätten på att kvinnorna, som kom från Estland, prostituerat sig av egen fri vilja och att verksamheten bedrivits under för dem jämförelsevis lindriga former. Endast ett fall har bedömts som grovt brott. Som skäl för denna bedömning har angetts att verksamheten pågått under flera års tid, att mannen kontinuerligt utnyttjat sin sambo för att hela tiden skaffa sig egendom som han själv inte ekonomiskt kunnat klara av att inhandla och att beteendet har varit hänsynslöst och det ekonomiska utbytet betydande.

Straffvärde

Hälften av domarna saknar straffvärde- eller straffmättningsresonemang i domskälen. Tingsrätterna konstaterar endast att brottets art eller straffvärde är sådant att fängelse skall följa. – I två av fallen anføres dock i domskälen som försvårande omständighet att gärningsmannen utsatt målsäganden för avsevärd skada och i ett fall också att han utnyttjat hennes utsatta situation som asylsökande och främling här i landet. I ett fall konstateras dock att med hänsyn till den tilltalades psykiska hälsa skulle ett fängelsestraff drabba denne oskäligt hårt. Straffet bestämdes därför till skyddstillsyn.

Påföljderna

Grupp 2 Flera gärningstillfällen eller flera gärningstillfällen i kombination med annan brottslighet som kan bedömas ha påverkat straffmätningen: Totalt sex domar fördelat enligt följande.

Villkorlig dom	– 1 fall (den tilltalade var tidigare ostraffad,)
Skyddstillsyn	– 1 fall (samlag vid fyra tillfällen med två okända män, även olaga tvång)
6 månaders fängelse	– 2 fall (1. Posering, visst sexuellt umgänge men ej samlag 40 kunder. 2. Den tilltalade hade under några månader utnyttjat en kvinnas prostitution för att finansiera sitt narkotikamissbruk)
1 år 3 mån fängelse	– 1 fall (Främjat tre kvinnors prostitution, dock ej grovt brott då verksamheten inte bedrivits i verkligt stor skala, förtjänsten varit rimlig samt då åtminstone en kvinna prostituerat sig av fri vilja)
3 år 6 mån fängelse	– 1 fall (gärningen bedömd som grovt brott; under 6 års tid utnyttjat som sambo vilket

berett den tilltalade stor ekonomisk vinning som denne använt till att skaffa sig dyrbar egendom)

Medelvärdet för fängelsestraff, normalbrott: 9 månaders fängelse.

YTTRANDEFRIHETSBROTTEBARNPORNOGRAFIBROTT OCH OLAGA VÅLDSSKILDNING

Tillämpliga lagrum 5 kap. 1 § 1 st och 4 § 1 st, 6 kap. 2 § 3 och 4 st och 7 § samt 10 kap. 1 § 1 st yttrandefrihetsgrundlagen, 7 kap. 4 § 12 p och 13 p tryckfrihetsförordningen samt 16 kap 10 a § och 10 b § BrB.

I undersökningsmaterialet finns endast två domar avseende yttrandefrihetsbrotten barnpornografibrott och olaga våldsskildring. Båda åtalen avser många filmer och spridning under flera års tid. De tilltalade är två män.

Åtalen har i båda fallen bifallits men inte fullt ut. De båda tilltalade männen har vitsordat gärningsomständigheterna.

Båda domarna har överklagats till hovrätten.

Bevisvärdering

Bevisningen har bl.a. bestått av de tilltalades uppgifter och beslagtagna filmer.

Straffvärde

I domskälen till båda domarna anges att brotten är av sådan art att fängelse bör följa. Straffet bestäms i båda fallen till 1 månads fängelse.

Bilaga 2

Hovrättsavgöranden

FÖRSÖK TILL VÅLDTÄKT

I granskningsmaterialet finns 20 domar från hovrätterna. I 11 fall har hovrätten ändrat tingsrättens dom.

I samtliga fall har den tilltalade klagat och han är oftast ensam klagande. I 18 fall har han klagat i såväl skuld- som påföljdsdelen och i de två övriga fallen i påföljds- respektive utvisningsdelen. Åklagaren har klagat i 8 fall, varav ett anslutningsvis. Åklagarens överklagande gäller i samtliga fall endast påföljdsdelen.

Tio av domarna har överklagats till HD. Beträffande tre av domarna finns ingen uppgift i denna del.

Gärningsmännen är i samtliga fall män och inte i något fall förekommer det fler än en gärningsman.

Endast ett hovrättsavgörande avser brott av homosexuell karaktär – det är en man som har förgripit sig på 13-årig pojke. Hovrätten bedömde gärningen som sexuellt utnyttjande av underårig och ändrade straffet från 1 år och 6 månaders fängelse till 4 månaders fängelse.

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

Av de nio fastställda hovrättsdomsluten har sju fastställts blankt och i de två övriga har hovrätten skrivit egna skäl i skuldfrågan men inte i påföljdsfrågan.

Av de elva domar som ändrats i hovrätten har tre domar ändrats i skuldfrågan. I den första av de tre domarna bedömde hovrätten gärningen som sexuellt utnyttjande av underårig och i de två andra domarna fanns även åtal för sexuellt ofredande som ogillades av hovrätten. I fyra av de åtta domar där skuldfrågan fastställts och ändringen således endast avsett påföljdsdelen, har hovrätten skrivit egna skäl i skuldfrågan.

Av de elva domar som ändrats i hovrätten har fängelsestraffet skärpts i fem fall medan det dömts ut ett kortare fängelsestraff i fyra fall. Slutligen har i två fall påföljden ändrats från skyddstillsyn respektive fängelse till rättspsykiatrisk vård. I de fyra fallen där fängelsestraffet sänkts har i ett fall en åtalpunkt för sexuellt ofredande

ogillats, i ett annat fall har gärningen bedömts som sexuellt utnyttjande av underårig och i ett tredje fall har 29 kap. 5 § 1 st 6 BrB beaktats i mildrande riktning vid straffmätningen.

I ett fall hade gärningsmannen hotat kvinnan till livet med en kniv. Denna omständighet åberopades av hovrätten som ett skäl för straffskärpning men föranledde inte någon diskussion i domskälen om brottet borde bedömas som grovt.

VÅLDTÄKT

I granskningsmaterialet finns 24 domar från hovrätterna. I 11 fall har hovrätten ändrat tingsrättens dom.

Den tilltalade har klagat i 23 fall, i samtliga fall i såväl skuld- som påföljdsdelen. Åklagaren har klagat i nio fall, varav i sex i såväl skuld- som påföljdsdelen och i de övriga fallen i påföljdsdelen.

14 av domarna har överklagats till HD. Beträffande två av domarna finns ingen uppgift i denna del.

Gärningsmännen är i samtliga fall män. I ett fall förekommer två gärningsmän varav den ene är okänd och således ej åtalad. Trots att våldtäkten skett gemensamt och i samråd har åklagaren inte stämt för grovt brott och denna fråga berörs inte heller i tingsrättens dom, som fastställts blankt i hovrätten.

Inget av fallen avser brott av homosexuell karaktär.

I ett fall tycks normaliseringsprocessen vara aktuell. Kvinnan beskriver här hur hon blivit misshandlad under flera års tid. Åtalet för misshandel ogillas dock i hovrätten eftersom brotten inte anses grova och därmed är preskriberade. Mannen fälls dock för olaga tvång – han har tvingat kvinnan att plocka upp hans avföring ur toalettstolen – samt för våldtäkt vid ett tillfälle. Våldtäkten bedömdes dock av såväl tingsrätten som hovrätten som mindre allvarlig på grund av att ”styrkan i det våld som kommit att brukas är föga preciserade”.

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

Av de 13 fastställda tingsrättsdomsluten har nio fastställts blankt fränsett att åklagarens utvisningsyrkande bifallits i ett av dessa fall. I de övriga fyra fallen där tingsrättens domslut fastställts har hovrätten skrivit egna skäl i skuldfrågan men inte i påföljdsfrågan.

De elva domar som har ändrats:

1. Våldtäkten har bedömts som mindre allvarlig; påföljden fastställd – rättspsykiatrisk vård.
2. Våldtäkten har bedömts som mindre allvarlig; straffet ändrat från fängelse två år till fängelse ett år.
3. Våldtäkten har bedömts som mindre allvarlig samt har annan del av åtalet ogillats; straffet ändrat från fängelse två år till fängelse ett år.
4. Våldtäkten har bedömts vara av normalgraden; straffet ändrat från fängelse ett år och fyra månader till fängelse två år och tre månader.
5. Våldtäkten har bedömts vara av normalgraden; straffet ändrat från fängelse åtta månader till fängelse två år.
6. Våldtäkten har bedömts bedömd som grov; straffet ändrat från fängelse fem år till fängelse sex år.
7. Åtalet har bifallits; straffet ändrat från dagsböter till fängelse tre år.
8. Gärningen har bedömts som sexuellt umgänge med barn; straffet ändrat från fängelse två år sex månader till fängelse 6 månader.
9. Rubriceringen har fastställts; straffet har ändrats från skyddstillsyn i förening med fängelse tre månader till fängelse ett år och tre månader.
10. Rubriceringen har fastställts; straffet har ändrats från fängelse två år och fyra månader till fängelse tre år.
11. Rubriceringen har fastställts; straffet har ändrats från fängelse två år och sex månader till fängelse tre år sex månader.

GROV VÅLDTÄKT OCH FÖRSÖK DÄRTILL

I granskningsmaterialet finns tio domar från hovrätterna. I fyra har hovrätten ändrat tingsrättens dom.

Den tilltalade har klagat i nio av fallen, i såväl skuld- som påföljdsdelen. Åklagaren har klagat i tre fall, varav i ett fall i såväl skuld- som påföljdsdelen och i de båda övriga fallen (varav ett anslutningsvis) i påföljdsdelen.

Tre av domarna har överklagats till HD. Beträffande en av domarna finns ingen uppgift i denna del.

Gärningsmännen är i samtliga fall män men i två fall förekommer mer än en gärningsman.

Endast ett hovrättsavgörande avser brott av homosexuell karaktär – en styvfar som förgripit sig på en 9-årig pojke.

Kort beskrivning av fallen:

- 2 fall styvbarn sju och nio år gamla.
- 1 fall biologisk dotter, 11 år gammal
- 2 fall kniv (överfallsvåldtäkt, respektive tidigare sambos)

- 2 fall gruppvåldtäkt
- 1 fall målsäganden 90 år
- 1 fall målsäganden 17 år (ej bedömt som grovt brott av hovrätten)
- 1 fall målsäganden granne (ej bedömt som grovt brott av hovrätten)

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

I de sex fall där tingsrättens domslut fastställts har hovrätten i de flesta fallen angett egna skäl, kortare eller längre, i skuldfrågan men inte i påföljdsfrågan.

Av de fyra domar som ändrats i hovrätten återfinns två domar där gärningarna inte har bedömts som grova trots allvarlig misshandel och kränkande behandling. I det ena av dessa fallen hade gärningsmannen överfallit en cyklande 17-årig flicka, sparkat henne i ansiktet med järnhätteförsedd sko i ansiktet med kraftig blodutgjutning som följd, tagit strupgrepp på henne samt hotat henne till livet, allt under ett förhållandevis utdraget förlopp under vilket gärningsmannen trängt in i henne vaginalt vid två tillfällen och även försökt tränga in i henne analt och oralt. I hovrättens domskäl förs ett långt resonemang om huruvida gärningen skall bedömas som grov och domstolen efterlyser vägledande praxis i frågan.

Av de två övriga domarna avser det ena fallet ett åtal som ogillats i tingsrätten men som befunnits styrkt i hovrätten. I det andra fallet biföll hovrätten inte åklagarens ansvarspåstående fullt ut vad gällde det handlande som föregick våldtäkten och med hänsyn härtill sänktes fängelsestraffet.

SEXUELLT TVÅNG

I granskningsmaterialet finns endast tre domar avseende sexuellt tvång och två av dem avser försöksbrott. En av domarna har fastställts blankt av hovrätten medan de två övriga ändrats i påföljdsdelen.

Den tilltalade har klagat i alla tre fallen och åklagaren i ett fall. Alla överklagandena avser såväl skuld- som påföljdsfrågan.

Två av domarna har överklagats till HD.

Gärningsmännen är i samtliga fall män och inte i något fall förekommer mer än en gärningsman.

Ett av fallen avser brott av homosexuell karaktär.

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

Som angetts tidigare har hovrätten fastställt en av domarna blankt. De två övriga har ändrats endast i påföljdsdelen genom att fängelsestraffen sänkts. I ett av dessa fall framgår av domskälen att sänkningen förändrades av att den tilltalade till följd av det inträffade kommer att avskedas från sin tjänst, en uppgift som inte var känd vid tingsrättsförhandlingen. I det tredje och sista fallet fäster hovrätten särskilt avseende vid att övergreppet varit kortvarigt, som skäl för strafflindring.

SEXUELLT UTNYTTJANDE

I granskningsmaterialet finns fem domar avseende sexuellt utnyttjande. Samtliga tingsrättsdomar har ändrats av hovrätten.

Den tilltalade har klagat i fyra av fallen (ett av fallen avser tre tilltalade och samtliga har klagat till hovrätten), varav ett fall endast i påföljdsdelen och övriga i såväl skuld- som påföljdsfrågan. Åklagaren har klagat i två fall, varav i ett fall i påföljdsfrågan och i ett fall i såväl skuld- som påföljdsfrågan.

Fyra av fallen har överklagats till HD. (I fallet med tre tilltalade har två av dem överklagats till HD).

Gärningsmännen är i samtliga fall män och i ett fall förekommer, som tidigare påtalats, mer än en gärningsman.

Ett av fallen avser brott av homosexuell karaktär – en farbroder som utnyttjat två syskonbarn under lång tid.

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

Som angetts ovan har hovrätten ändrat samtliga domar. I två av fallen har hovrätten fastställt skuldfrågan men sänkt fängelsestraffets längd. I ett fall har hovrätten, till skillnad från tingsrätten, funnit åtalet styrkt och fällt till ansvar. I de två sista fallen har hovrätten ändrat brottsrubriceringen och i ett av dessa även skärpt fängelsestraffet.

Ett fall avser en farbroder som under lång tid sexuellt utnyttjat två syskonbarn, vilka båda var psykiskt störda. Vid tingsrätten dömdes mannen för såväl sexuellt umgänge med barn som sexuellt utnyttjande. Hovrätten kom i skuldfrågan fram till samma bedömning som tingsrätten men fann, efter en lång genomgång i domskälen av tillämpliga bestämmelser, att gärningarna skulle rubriceras som sexuellt utnyttjande och sexuellt ofredande. Fängelsestraffet bestämdes till fängelse ett år och sex månader mot det av tingsrätten utdömda straffet, fängelse nio månader. I domskälen nämner hovrätten som försvårande

omständighet bland annat att handlingen varit av homosexuell karaktär. Med stöd av 29 kap. 3 § första stycket 2 BrB anger hovrätten, som en i någon mån förmildrande omständighet, att den tilltalade lider av en psykisk störning – pedofili – vilken han inte kunnat kontrollera intellektuellt.

SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG

I granskningsmaterialet finns 18 domar (totalt 21 gärningsmän) från hovrätterna. I 14 har hovrätten ändrat tingsrättens dom.

De tilltalade har överklagat i samtliga fall, oftast i såväl skuld- som påföljdsdelen. I fem fall avser de tilltalades överklagande endast påföljdsdelen. I fyra fall har även åklagaren överklagat. Två av dessa fall avser såväl skuld- som påföljdsdelen medan de andra två fallen endast avser påföljdsdelen. Det kan tilläggas att två domar avser två respektive tre gärningsmän. I dessa två fall har åklagarens överklagande avsett samtliga tilltalade medan endast fyra av de totalt fem tilltalade männen själva överklagat.

Sju av domarna har överklagats till HD. Beträffande en av domarna finns ingen uppgift i denna del.

I ett fall (två av domarna avser denna händelse) förekommer flera gärningsmän som utnyttjat en fjortonårig svagbegåvad flicka. Hovrätten konstaterar dock att det inte vid något tillfälle förekommit någon form av tvång eller våld och bland annat av detta skäl ändrar hovrätten straffpåföljden från fängelse 1 år till fängelse 4 månader.

Endast ett hovrättsavgörande avser brott av homosexuell karaktär – en man som förgripit sig oralt på sjuårig pojke. Övriga fall avser män som förgripit sig på flickor.

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

Av de fyra fastställda tingsrättsdomsluten har tre fastställts blankt och endast i ett fall har hovrätten skrivit egna skäl.

Av de 18 granskade fallen har således tingsrättens domslut ändrats i 14 fall. I tio av dessa fall (avseende 12 gärningsmän) har tingsrättens bedömning av skuldfrågan fastställts och endast påföljdsdelen ändrats. Endast i ett av dessa fall har fängelsestraffet skärpts. I de övriga fallen har antingen fängelsestraffet mildrats eller påföljden ändrats från fängelse till en lindrigare påföljd, skyddstillsyn eller villkorlig dom.

I de återstående fem fallen har hovrätten gjort en annan bedömning än tingsrätten av skuld- eller rubriceringsfrågan. I ett fall har hovrätten,

till skillnad mot tingsrätten, funnit åtalet styrkt. I de fyra övriga fallen har hovrätten fastställt straffet i ett fall, skärpt fängelsestraffet i ett annat, ändrat straffpåföljden i två fall från fängelse till skyddstillsyn respektive från rättspsykiatrisk vård till skyddstillsyn. Även om de granskade domarna är relativt få kan det vara värt att notera att i de fall hovrätten delat tingsrättens bedömning av skuldfrågan har påföljden mildrats i nio av tio fall.

SEXUELLT OFREDANDE

I granskningsmaterialet finns endast fem domar från hovrätterna avseende sexuellt ofredande. I tre fall har tingsrätten ogillat åtalet medan hovrätten funnit åtalet styrkt och således fällt till ansvar för sexuellt ofredande. I de två övriga fallen har hovrätten ändrat tingsrättens dom endast i påföljdsdelen.

Åklagaren har ensam klagat i de tre fall där tingsrätten ogillat åtalet. Av de två övriga fallen har åklagaren klagat endast i det ena fallet och då bara i påföljdsdelen. Den tilltalade har klagat i två fall, varav i det ena endast i påföljdsdelen och i det andra i såväl skuld- som påföljdsdelen.

Ingen av domarna har överklagats till HD.

Gärningsmännen är i samtliga fall män och inte i något fall förekommer mer än en gärningsman.

Inget av fallen avser brott av homosexuell karaktär.

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

Som angetts tidigare har hovrätten i tre fall gjort en annan ansvarsbedömning än tingsrätten och således fällt till ansvar i de tre fall tingsrätten ogillat åtalet. Påföljderna i dessa tre fall har blivit böter i två fall och en månads fängelse i ett fall. I de två övriga fallen har hovrätten ändrat endast i påföljdsdelen. I det ena av dessa har hovrätten förklarat att den rättspsykiatriska vården, i motsats till vad tingsrätten hade bestämt, inte skulle vara förenad med en särskild utskrivningsprövning. I det andra har ett fyra månaders fängelsestraff ändrats till kontraktsvård med ett alternativt fängelsestraff om sex månader.

KOPPLERI

I granskningsmaterialet finns tre domar avseende koppleri. I ett fall har hovrätten ändrat tingsrättens dom.

Den tilltalade har klagat i samtliga tre fall och då såväl i skuld- som i påföljdsfrågan. Åklagaren har inte klagat i något av fallen.

Två av fallen har överklagats till HD.

Gärningsmännen är i samtliga fall män.

Inget av fallen avser brott av homosexuell karaktär.

Hovrättens bedömning av skuld- och påföljdsfrågan

I det ena fallet har hovrätten fastställt tingsrättens dom blankt. I det andra fallet har hovrätten fastställt tingsrättens domslut vad gäller åtalet för koppleri men ogillat åtalet för olaga hot. Fängelsestraffet har dock inte ändrats. I det tredje och sista fallet har hovrätten delvis ändrat i skuldfrågan samt sänkt fängelsestraffet.

YTTRANDEFRIHETSBROTTEN BARNPORNOGRAFIBROTT OCH OLAGA VÅLDSSKILDNING

I granskningsmaterialet finns en dom från hovrätten angående yttrandefrihetsbrotten barnpornografibrott och olaga våldsskildring.

Denna dom har utmynnat i ändring av tingsrättens dom i såväl skuld- som påföljdsfrågan.

Såväl den tilltalade som justitiekanslern har klagat i såväl skuld- som påföljdsfrågan.

Domen har inte överklagats till HD.

Den tilltalade är en man.

Hovrätten, som inte ansåg att den aktuella brottsligheten var av sådan art ”att den bör vara föremål för särbehandling i påföljdshänseende”, ändrade straffet från fängelse en månad till skyddstillsyn med föreskrift om behandling hos sexolog.

Bilaga 3

Avgörande från Högsta domstolen

VÅLDTÄKT OCH SEXUELLT UTNYTTJANDE

I granskningsmaterialet finns endast en dom från Högsta domstolen.

Domen, som finns refererad i NJA 1997 s. 538, avser det uppmärksammade övergreppet som flera män gjorde sig skyldig till mot en ung kvinna i Södertälje sommaren 1995. Högsta domstolen går i domskälen igenom framför allt brottet sexuellt utnyttjande, 6 kap. 3 § BrB, och berör särskilt uttrycken vanmakt och annat hjälplöst tillstånd.

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom i såväl skuld- som påföljdsdelen.

Bilaga 3

Enkät om sexklubbar

Till landets polismyndigheter

Enkät om s.k. sexklubbar

1998 års Sexualbrottskommitté är en parlamentarisk kommitté som tillsattes i juni 1998 (Ju 1998:03). Kommitténs ordförande är hovrättslagmannen Nils-Olof Berggren.

Enligt direktiven (dir. 1998:48) har kommittén som sin främsta uppgift att göra en total översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Kommittén skall därvid särskilt utreda bl.a. om det finns skäl och möjligheter att införa regler som begränsar eller försvårar för s.k. sexklubbar att rekrytera unga personer till sin verksamhet och om andra skadliga effekter av sådana klubbar kan undvikas genom lagstiftning eller på annat sätt.

För att få en uppfattning om bl.a. sexklubbarnas verksamhet och omfattning har kommittén beslutat att inhämta upplysningar från landets polismyndigheter och från socialförvaltningar i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping.

Med sexklubb avses i sammanhanget en lokal med pornografisk filmvisning och levande nakenframträdande på scen. S.k. enskild posering kan – men behöver inte – förekomma. Servering av enklare slag förekommer vanligen. Gästerna betalar en viss inträdesavgift för varje besök.

Verksamheten är inte nödvändigtvis att betrakta som otillåten pornografisk föreställning enligt 2 kap. 14 § ordningslagen (1993:1617). (Jfr 1977 års prostitutionsutredning, SOU 1981:71 s. 159).

Kommittén ber vänligen Er att besvara de frågor som finns angivna i bilagt frågeformulär.

Det är önskvärt att svaren kommer kommittén tillhanda senast den 3 maj 1999.

Med vänliga hälsningar

Erik Wendel

Bilaga: Frågeformulär

Frågeformulär

Förekommer det sexklubbar inom Ert verksamhetsområde?

Om så är fallet, ber vi Er besvara följande frågor.

1. Ange antalet, deras namn och gatuadress samt hur länge verksamheten har bedrivits.

2. Beskriv respektive sexklubbs program. Vid beskrivningen bör Ni särskilt ange om följande tjänster erbjuds.

- Servering
- Striptease eller annat nakenframträdande på scen
- Pornografisk film
- Privat/ Enskild posering

3. a) Förekommer det, enligt Er uppfattning, kriminalitet i anslutning till klubbarnas verksamhet, t.ex. koppleri, köp av sexuella tjänster, skattebrott eller narkotikabrott? Ge i förekommande fall exempel på aktuell brottslighet.

b) Förekommer det andra skadliga effekter i anslutning till klubbarnas verksamhet, t.ex. att prostitutionstjänster erbjuds eller att kvinnornas arbete på klubbarna utgör en inkörsport till prostitution eller annan social missanpassning?

4. Vad är Er uppfattning om antalet kvinnor som arbetar på sexklubbarna eller om deras ålder och bakgrund? Har andelen kvinnor med utländsk bakgrund ökat under senare år?

5. Har i Ert verksamhetsområde förundersökning med anknytning till sexklubbar slutförts under perioden 1 januari 1997–31 december 1998? Ange i förekommande fall antal och vilka brott det har varit fråga om.

6. Vilka polisiära insatser görs med anledning av sexklubbarnas verksamhet? Lämna om möjligt en beskrivning av insatserna och vilka resurser som har avsatts för ändamålet.

7. Samarbetar Ni med andra myndigheter eller med privatpersoner med anledning av sexklubbarnas verksamhet såsom sjukvårdsmyndighet, polismyndighet, skattemyndighet, behandlingshem, smittskydds-

läkare och hyresvärdar? Lämna om möjligt en närmare beskrivning av samarbetet.

8. Är de nuvarande myndighetsinsatserna mot sexklubbarnas verksamhet och därmed sammanhängande sociala problem/ kriminalitet tillräckliga? Om så inte är fallet, ange vilka förslag Ni har i frågan.

9. Är den nuvarande lagstiftningen angående sexklubbarnas verksamhet och därmed sammanhängande sociala problem/ kriminalitet tillfredsställande? Om så inte är fallet, ange vilka förslag Ni har i frågan.

Ange vem eller vilka personer som vid behov kan kontaktas av kommittén (namn, titel, adress och telefonnummer).

Till socialförvaltningar i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping

Enkät om s.k. sexklubbar

1998 års Sexualbrottskommitté är en parlamentarisk kommitté som tillsattes i juni 1998 (Ju 1998:03). Kommitténs ordförande är hovrättslagmannen Nils-Olof Berggren.

Enligt direktiven (dir. 1998:48) har kommittén som sin främsta uppgift att göra en total översyn av bestämmelserna om sexualbrott. Kommittén skall därvid särskilt utreda bl.a. om det finns skäl och möjligheter att införa regler som begränsar eller försvårar för s.k. sexklubbar att rekrytera unga personer till sin verksamhet och om andra skadliga effekter av sådana klubbar kan undvikas genom lagstiftning eller på annat sätt.

För att få en uppfattning om bl.a. sexklubbarnas verksamhet och omfattning har kommittén beslutat att inhämta upplysningar från landets polismyndigheter och från socialförvaltningar i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping.

Med sexklubb avses i sammanhanget en lokal med pornografisk filmvisning och levande nakenframträdande på scen. S.k. enskild posering kan – men behöver inte – förekomma. Servering av enklare slag förekommer vanligen. Gästerna betalar en viss inträdesavgift för varje besök.

Verksamheten är inte nödvändigtvis att betrakta som otillåten pornografisk föreställning enligt 2 kap. 14 § ordningslagen (1993:1617). (Jfr 1977 års prostitutionsutredning, SOU 1981:71 s. 159).

Kommittén ber vänligen Er att besvara de frågor som finns angivna i bilagt frågeformulär.

Det är önskvärt att svaren kommer kommittén tillhanda senast den 3 maj 1999.

Med vänliga hälsningar

Erik Wendel

Bilaga: Frågeformulär

Frågeformulär

Förekommer det sexklubbar inom Ert verksamhetsområde?

Om så är fallet, ber vi Er besvara följande frågor.

1. Ange antalet, deras namn och gatuadress samt hur länge verksamheten har bedrivits.

2. Beskriv respektive sexklubbs program. Vid beskrivningen bör Ni särskilt ange om följande tjänster erbjuds.

- Servering
- Striptease eller annat nakenframträdande på scen
- Pornografisk film
- Privat/ Enskild posering

3. a) Förekommer det, enligt Er uppfattning, kriminalitet i anslutning till klubbarnas verksamhet, t.ex. koppleri, köp av sexuella tjänster, skattebrott eller narkotikabrott? Ge i förekommande fall exempel på aktuell brottslighet.

b) Förekommer det andra skadliga effekter i anslutning till klubbarnas verksamhet, t.ex. att prostitutionstjänster erbjuds eller att kvinnornas arbete på klubbarna utgör en inkörsport till prostitution eller annan social missanpassning?

4. Vad är Er uppfattning om antalet kvinnor som arbetar på sexklubbarna eller om deras ålder och bakgrund? Har andelen kvinnor med utländsk bakgrund ökat under senare år?

5. Vilka sociala insatser görs med anledning av sexklubbarnas verksamhet? Lämna en närmare beskrivning av insatserna och vilka resurser som har avsatts för ändamålet.

6. Samarbetar Ni med andra myndigheter eller med privatpersoner med anledning av sexklubbarnas verksamhet såsom sjukvårdsmyndighet, polismyndighet, skattemyndighet, behandlingshem, smittskyddsläkare och hyresvärdar? Lämna om möjligt en närmare beskrivning av samarbetet.

7. Är de nuvarande myndighetsinsatserna mot sexklubbarnas verksamhet och därmed sammanhängande sociala problem/ kriminalitet tillräckliga? Om så inte är fallet, ange vilka förslag Ni har i frågan.

8. Är den nuvarande lagstiftningen angående sexklubbarnas verksamhet och därmed sammanhängande sociala problem/ kriminalitet tillfredsställande? Om så inte är fallet, ange vilka förslag Ni har i frågan.

Ange vem eller vilka personer som vid behov kan kontaktas av kommittén (namn, titel, adress och telefonnummer).

Bilaga 4

Göteborgs universitet
Institutionen för Kvinnors och Barns Hälsa
Avd för Klinisk Genetik
Docent Jan Wahlstöm

Expertutlåtande angående vissa genetiska frågor

Uppdraget har specificerats och följande frågor har ställts av utredningen.

1. Finns det risker för genetiska skador hos barn i förbindelser mellan nära släktingar.
2. Om ja vilka är riskerna? Vilka skador och sjukdomar kan uppkomma?
3. Hur stora är riskerna?
4. Finns det några uppgifter om förekomsten av dels sådana förbindelser mellan de här aktuella nära släktingar dels om barn och eventuella skador/sjukdomar.

Expertutlåtandet bör ta sikte på risker och annat för barn till antingen föräldrar-barn eller till helsyskon.

Genetisk bakgrund.

Ärftliga sjukdomar kan bero på fyra olika mekanismer; 1. Kromosomförändringar, 2. monogen nedärvning, 3. polygen eller komplex nedärvning och 4. mitokondriell nedärvning. Av dessa är det två, monogen nedärvning och polygen eller komplex nedärvning, som anses innebära att förbindelser mellan nära släktingar ökar risken att få missfall eller barn med allvarliga ärftliga sjukdomar eller missbildningar.

Vid monogenetiskt nedärvda sjukdomar orsakas sjukdomen av en genetisk förändring eller mutation i en av de mellan 60 000 och 140 000 anlag människan har. Varje monogenetiskt nedärvd sjukdom är sällsynt men det finns många, sannolikt mer än 10 000, och av dessa

har hittills 8 000 beskrivits. Några få (några hundratal) finns i Sverige. Med invandring ökar antalet monogenetiskt nedärvda sjukdomar marginellt. Svårighetsgraden av de olika sjukdomarna varierar och en del leder inte till allvarliga symptom. De flesta av dem börjar under nyföddhetsperioden, några under tonåren och några få i vuxen ålder. Risken att någon gång under livet få en sjukdom som beror på monogen nedärvning har beräknats till 2–4 %.

En gen består av två anlag varav det ena nedärvs från modern och det andra från fadern. Monogen nedärvning indelas i dominant och recessiv. Dominant nedärvning innebär att individer som har den genetiska förändringen eller mutationen i ett av de två anlagen i en gen blir sjuk. Det andra anlaget har sålunda inte någon genetisk förändring. Vid dominant nedärvning har alla 1:a grads anhöriga (barn, syskon och föräldrar) till en sjuk individ 50 % risk att få antaget och därmed bli sjuka. Risken för 2:grads anhöriga (mor- och far- föräldrar, barnbarn, mosttrar och morbroder samt fastrar och farbröder) är 25 %. Ju avlägsnar släkt man är desto mindre blir risken att bli sjuk. Recessiv nedärvning betyder att individer som har en mutation i bägge anlagen blir sjuk. Mutationerna behöver inte vara identiska men de måste påverka genens funktion. I de flesta fall kommer ett av de skadade anlagen från modern och det andra skadade antaget från fadern. I sällsynta fall beror sjukdomen hos individen på att endast ett anlag är nedärvt från någon förälder medan skadan i det andra antaget är nytillkommet hos individen (nymutation). Individer som bär antaget i enkel uppsättning såsom vanligtvis föräldrarna till en sjuk individ är friska men kan ibland även få mycket lindriga symptom. För recessivt nedärvda sjukdomar är risken för syskon till en sjuk individ att få antaget i dubbel uppsättning och därmed bli sjuka 25 %. Det finns risk för andra släktingar att ha antaget i enkel uppsättning men de blir inte sjuka. En indikation på att en sjukdom är recessivt nedärvd kan vara att föräldrarna är släkt med varandra.

Riskerna att bli sjuk i en monogenetiskt nedärvd sjukdom är även beroende på om antaget ligger på en vanlig kromosom (autosom) eller på den så kallade X kromosomen. Finns antaget på en X kromosom och sjukdomen är recessiv innebär det att nästan enbart söner till en kvinna, som har antaget i enkel uppsättning, blir sjuka. Kvinnan blir inte sjuk då hon har två X kromosomer och hon därför har ett normalt fungerande anlag i den andra av sina två X kromosomen.

Vid polygent (komplext) nedärvda sjukdomar finns det mutationer i flera olika gener som samverkar och tillsammans med miljöfaktorer avgör om individen får den aktuella sjukdomen. De många olika alternativ som blir möjliga genom att kombinera de olika anlagen och osäkerheten i varje anlags inverkan på sjukdomsförloppet gör det

svårare att identifiera ett enskilt anlags betydelse för att en individ skall insjukna i en polygen nedärvd sjukdom.

Sjukdomar med polygen nedärvning är vanligen sjukdomar som i de flesta fall drabbar individen sent i livet. Det finns 50–60 sjukdomar med denna typ av nedärvning och de flesta av dessa finns i Sverige. De flesta egenskaper nedärvs sannolikt även på detta sätt. Det finns emellertid även missbildningar av olika svårighetsgrad som drabbar det nyfödda barnet som nedärvs på detta sätt. Risken att någon gång under livet drabbas av en sjukdom som är polygent nedärvd är i storleksordningen 50 % och det är framför allt de vanligaste sjukdomarna de som brukar kallas folksjukdomar t. ex. högt blodtryck, schizofreni och Alzheimers sjukdom.

Vid polygen nedärvning identifieras inget enkelt nedärvningsmönster. I populationsbaserade undersökningar finner man emellertid en större risk att insjukna ju närmare släkt man är med en sjuk person. Ju avlägsnare släkt man är desto mindre blir på motsvarande sätt risken. Risken för nära släktingar att bli sjuka är alltid större än risken för vem som helst att insjukna och den är alltid lägre än för monogenetiskt nedärvda sjukdomar.

Risker vid släktgiften.

Generellt vid släktgiften får barn oftare två anlag som är lika i en gen (homozygot) än när föräldrarna inte är släkt. Om ett barn har nära besläktade föräldrar och det finns en mutation hos en gemensam släkting i en tidigare generation blir risken större för att bägge anlagen skall ha samma mutation än om föräldrarna är obesläktade. Detta i sin tur beror på att de flesta monogenetiskt nedärvda sjukdomarna är sällsynta och om en anmoder eller anfader har antaget är risken större för två släktingar att ha fått antaget än för andra obesläktade individer. Anmodern eller anfadern behöver inte vara medvetna om att de bär på det skadade antaget när sjukdomen är recessivt nedärvd.

Barn med nära besläktade föräldrar har sålunda en ökad risk att få en recessivt nedärvd sjukdom och är sjukdomen allvarlig dör barnet. De flesta bedömare anser att det är risken att få recessivt nedärvda sjukdomar som är förklaringen till den ökade förekomsten till skador hos barn med besläktade föräldrar. Dominant nedärvda sjukdomar kan få konsekvenser som leder till en svårare sjukdomsbild om antaget förekommer i dubbel uppsättning än när det förekommer i enkel uppsättning. Zlotogora (1997) har visat att det finns flera dominant nedärvda sjukdomar som ger en allvarligare sjukdomsbild i homozygot form än när endast ett av en gens två anlag som ger upphov till den

dominant nedärvda sjukdomen. Det finns sålunda teoretiska möjligheter att även dominant nedärvda sjukdomar kan förekomma i svårare former om föräldrarna är släkt.

Släktskap	Proportion av alla gener som är gemensamma	Risken att uppnå likhet mellan två anlag i en specifik gen genom nedärvning
Första gradens släktingar		
Syskon	1/2	1/4
Dizygota tvillingar	1/2	1/4
Föräldrar	1/2	1/4
Barn	1/2	1/4
Andra gradens släktingar		
Halv-syskon	1/4	1/8
Fastrar, mosttrar, farbröder, morbroder	1/4	1/8
Syskonbarn	1/4	1/8
Tredje gradens släktingar		
Kusiner	1/8	1/16

Det är även möjligt att polygena anlag ger upphov till allvarigare konsekvenser om de förekommer i dubbel uppsättning i en gen jämfört med om de förekommer i enkel uppsättning i samma gen. Om detta antagande är riktigt så skulle man förvänta sig att missbildningar och sjukdomar som beror på polygen nedärvning skulle förekomma oftare hos barn avlade av besläktade föräldrar.

Människan anses ha mellan 60 000 till 140 000 gener. Siffran är ännu osäker men storleken på denna siffra har ingen betydelse för det följande resonemanget. Den genomsnittliga andelen av en individs alla gener som är gemensam med olika typer av nära släktingar framgår av tabell 1. I den tredje kolumnen anges chansen att uppnå likhet genom nedärvning i en specifik gen när det förlägger släktskap mellan två individer på det sätt som beskrivs i den första kolumnen. Man utgår då från att den gemensamma anmoder eller anfadern i en av sina gener har ett skadat anlag. Anlaget behöver inte ge några symptom hos anmodern eller anfadern under förutsättning att denne har antaget i enkel uppsättning och sjukdomen är recessivt nedärvd.

Kunskapen om att släktäktenskap innebär ökade risker att få barn med skador är mycket gammal och är sannolikt en av de viktigaste skälen till att incest kriminaliserats i de flesta samhällen. Redan i

Hammurabi's samling av lagar från 2000 år före Kristus finns sådana förbud dokumenterade. Det har emellertid funnits och finns undantag från denna huvudregel. Det mest kända exemplet är från faraonernas Egypten där äktenskap mellan syskon förordades men även i flera nutida kulturer framför allt i Indien och i vissa arabländer förordas t.ex. kusinäktenskap. Någon modern kultur som tillåter äktenskap mellan första gradens anhöriga har jag inte kännedom om.

Det finns relativt mycket dokumentation om de genetiska riskerna vid kusinäktenskap. Det saknas emellertid studier från områden med låg förekomst av kusinäktenskap till vilka Sverige får räknas. Med invandring från områden inom vilka kusinäktenskap är mera allmänt accepterat ökar emellertid andelen kusinäktenskap marginellt hos oss. Risker vid kusinäktenskap är även en mycket vanlig frågeställning vid genetisk vägledning eller rådgivning.

Om riskerna att få ett skadat barn vid syskon incest, far dotter incest och mor son incest är informationen mycket sparsam. För mor son incest har jag inte kunnat finna några uppgifter och för syskon incest och far dotter incest finns endast ett fåtal vetenskapligt publicerade sammanställningar. Jag redovisar riskerna vid kusinäktenskap översiktligt och har gjort en mera detaljerad sammanställning beträffande riskerna vid syskon incest och far dotter incest.

Risker att vid kusinäktenskap få barn som dör under senare delen av graviditeten eller under de första levnadsåren.

I en sammanställning från 38 separata studier beräknade Bittles och Neel (1994) den ökade risken för att få allvarliga sjukdomar som kan ge upphov till sena missfall eller dödsfall i samband med förlossningen eller under de första levnadsåren vid kusingifte till 4,4 %. Motsvarande risk om förbindelsen avser morbror, moster, farbror faster och syskonbarn har beräknats till 8–10 %. Invändningen som kan resas mot sammanställningen är att den nästan uteslutande redovisar studier från områden med hög förekomst av släktgiften och spädbamsdödlighet. Detta beror i sin tur på att det endast finns ett fåtal rapporter om betydelsen av kusingiften från kulturer med låg förekomst av kusinäktenskap. Beräkningarna av riskerna varierar mycket mellan olika undersökningar vilket gör att den sammanfattande riskbedömningen är relativt osäker.

Några aktuella studier från Sverige finns inte men Stoltenberg och medarbetare (1999a) har i en studie från Norge visat att föräldrar som är kusiner har en större risk att få sena missfall, eller att barnet dör

under spädbarnsåren vid jämförelse med föräldrar som inte är släkt. I den norska studien ingår emellertid en större grupp föräldrar från Pakistan där kusinäktenskap är vanligare än hos infödda norrmän.

Risken att vid kusinäktenskap få barn med allvarliga sjukdomar, missbildningar eller andra handikapp.

Det är svårt att avgränsa vad som är en sjukdom, missbildning eller annat handikapp. Uppgifterna om risker för besläktade föräldrar att få barn med lindrigare skador blir därför osäkrare och bilden blir inte lika entydig. Emellertid visar i stort sett alla studier en ökad risk för barnen. Sådana studier finns till exempel från Norge (Stoltenberg et al 1999b), Indien (Bhat och Babu 1998), Frankrike (Stoll et al 1999), och Dubai och Al Ain (Abdulrazzaq et al 1997). Med hänsyn till olikheterna i studierna kan man enbart konstatera att det finns en ökad men inte närmare preciserad risk att vid kusinäktenskap få ett barn med sjukdom, missbildning eller annat handikapp.

Risken att vid syskon eller far dotter incest få barn som dör eller får allvarliga sjukdomar under graviditeten eller under de rösta levnadsåren.

Fyra av de 5 vetenskapliga sammanställningarna som studerat dessa förhållanden rapporterar vad som händer med barnen under den senare delen av graviditeten, nyföddhetsperioden och under de första levnadsåren. Den 5:e är en retrospektiv studie av effekten av incest på barn med begåvningshandikapp. Det saknas sålunda kunskaper om hur incest påverkar risken för tidiga missfall och det finns endast enstaka uppgifter i de andra studierna av hur incest påverkar risken för de sent debuterande oftast polygenetiska nedärvda sjukdomarna.

Adams och Neel 1967 studerade 18 barn identifierade under graviditeten, varav 12 var resultatet av bror syster incest och 6 efter far dotter incest. Sju av barnen var friska vid 6 månaders kontroll, 3 barn hade dött, 1 barn hade en missbildning, 3 barn var svårt förståndshandikappade och 4 barn hade lindrigare förståndshandikapp. Författarna jämförde med en kontrollgrupp som var matchad med avseende bland annat på socioekonomisk bakgrund och den organisation som rekryterat incestfallet. Med organisation avses här det adoptionscentrum som barnen lämnats till inför adoption. Incestbarnen vägde mindre än kontrollbarnen men samtidigt var incestmödrarna yngre vilket kan vara en förklaring till just denna skillnad. Endast ett av kontrollbarnen hade

ett lindrigt förståndshandikapp men det fanns tre missbildningar noterade bland dessa barn.

Carter 1967 rapporterar 13 barn som han fått kännedom om under pågående graviditet i sin kliniska praktik. Av dessa 13 var 7 barn resultatet av bror syster incest och 6 barn av far dotter incest. Fem av barnen var friska efter minst 6 år uppföljning, 3 barn hade dött, 1 barn var svårt förståndshandikappat, 4 barn hade lindrigare förståndshandikapp. Författaren hade ingen jämförelsegrupp.

Seemanova 1971 redovisar en uppföljning av 160 barn, 72 barn efter bror syster incest och 88 barn efter far dotter incest. Informationen om dessa barn samlades in genom att olika myndigheter i Tjeckoslovakien som rapporterade alla fall av incest till författaren under åren 1960 till 1970. Studien är sålunda retrospektiv. Som jämförelsegrupp använde Seemanova barn avlade tillsammans med en annan fader än brodern eller fadern men födda till mödrarna i de incestuösa förhållandena. Det fanns 95 sådana barn. Tjugotre av barnen födda i ett incestöst förhållande dog under den period de följdes upp medan 5 av barnen i jämförelsegruppen dog. Författarinnan inkluderar i stort sett endast sådana missbildningar som leder till allvarliga handikapp när hon gör sin sammanställning av barn med missbildningar. Hon exkluderar även barn när någon förälder är dövstum, schizofren eller har epilepsi. Av 130 levande barn födda efter incest hade 56 missbildningar enligt författarinnans definition medan motsvarande uppgifter från jämförelsegruppen som bestod av 86 levande barn varav 4 av dessa hade sådana svåra missbildningar.

Baird och MacGillivray (1982) undersökte 29 barn, 20 barn efter bror syster incest och 9 efter far dotter incest. Uppföljningen hade pågått under 3 år. 21 av barnen remitterades därför att de var barn i ett incestförhållande medan 8 remitterades därför att de hade missbildningar. För att få en uppfattning om riskerna med incest bör endast de första 21 barnen inkluderas. Av dessa dog 1 barn, 9 hade missbildningar medan 9 bedömdes vara friska.. Ett av de döda barnen dog i plötslig spädbarnsdöd, vilket kan vara av visst intresse att notera.

Jancar och Johnston (1990) utgick från en grupp av sjukhus för i huvudsak personer med förståndshandikapp. Målsättningen var i första hand att studera risken för kognitiva störningar hos barn avlade genom incest. Studien är retrospektiv och omfattar 1 000 personer som registrerats vid några så kallade specialsjukhus för förståndshandikappade i västra England. Jancar och Johnston fann bland dessa 29 barn från 10 olika föräldrapar 19 barn med förståndshandikapp. Fem förhållanden var mellan bror syster och 5 var förhållanden mellan far dotter. Ett fall med en morbror brorsdotter incest har uteslutits från denna sammanställning. Ett av barnen dog under observationstiden och

endast 4 av syskonen uppgavs ha normal intelligens eller ha okänd intelligensnivå, vilket inte är förvånande med hänsyn till hur materialet har valts. Eftersom denna studie inte avser sjukdomar, missbildningar eller allvarliga handikapp upptäckta under de första levnadsåren har den inte tagits med i tabell 2.

Tabell 2 Sammanställning av fyra undersökningar som omfattar barn födda efter incest mellan syskon eller mellan far dotter.

Författare	Under-sökta barn	Miss-bildade barn	Döda	Friska	Övriga
Adams och Neel 1967	18	3	3	7	5
Carter 1967	13	5	3	5	0
Seemanova 1971	161	56	23	78	4
Baird och McGillivray	21+8*	9+8*	1+2*	9	2
	213+8*	73+8*	30+2*	99	11

*Anger barn som inkluderats i studien därför att de hade missbildningar och de har inte tagits med vid beräkningar.

Följande beräkningar kan göras med utgångspunkt från tabellen. Att 99 av 213 barn eller 46 % av barnen var friska enligt de undersökande forskarnas uppfattning. Att 30 av 213 eller 14 % av barnen dog i samband med förlossningen eller under de första levnadsåren samt att 73 av 213 eller 34 % av barnen fick en allvarlig missbildning som ofta medför ett livslångt handikapp. Det betyder att 103 eller 48 % fick allvarligare skador. I tabellen finns 11 barn eller 5 % som har bedömts ha lättare former av förståndshandikapp och/eller missbildningar som inte leder till handikapp och som sammanfattats under rubriken övriga. Om dessa barn inkluderas bland de som anges vara friska vilket kan anses var rimligt blir andelen 51 % istället för 46 %. Med utgångspunkt från underlaget kan man försiktigtvis uppskatta risken för barn till förstagsgradsanhöriga att dö i samband med förlossningen eller att få en allvarlig sjukdom som medför ett handikapp till i storleksordningen 50 %.

Invändningar mot sammanställningen är emellertid flera bland annat att föräldrar som lever i incestösa förhållanden ofta är marginaliserade i

samhället och mödrarna ofta är mycket unga. Dessa förhållanden innebär i sig en ökad risk för att dessa barn får den typ av skador som studerats i de olika undersökningar och i så fall kan skadan bero på miljöfaktorer. Med hänsyn till att samhället starkt fördömer incest är det rimligt att antaga att föräldrarna i incestförhållanden även har en större genetisk belastning för ärftliga sjukdomar än vad andra föräldrar har. Konsekvensen av detta kan vara att risken för barn avlade i samband med incest blir större än vad själva incest förhållandet ger anledning befara. En annan omständighet att ta hänsyn till är de brister i urval av studerade fall. På grund av förhållandena i samband med incest, samhällets starka fördömande som bland annat tar sig uttryck i gällande lagförbud mot incest gör det omöjligt att genomföra vetenskapligt helt invändningsfria studier. Någon form av selektion av de studerade barnen går inte att undvika. Det allmänna intrycket av dessa sammanställningar är emellertid att incestförhållande mellan 1:a grads anhöriga leder till väsentligt ökade risker för barnen att få allvarliga skador, så allvarliga att många av dem dör eller får livslånga handikapp. I de fall där en jämförelsegrupp finns är riskerna för barn från incestförhållande högre än i motsvarade jämförelsegrupp. Att få en uppfattning om hur stor riskökning i verkligheten är går emellertid inte att avgöra av de tillgängliga data.

I uppdraget ingår även att belysa huruvida man kan förvänta sig någon särskild typ av skada som en följd av incest. På teoretiska grunder skulle man förvänta sig en starkt överrepresentation av autosomt recessiva nedärvda sjukdomar. Många av de skadade barnen har även denna typ av sjukdomar även om det inte svarar mot den uppskattade överrisken som man skulle förvänta sig med hänsyn till de inledande övervägandena. De flesta sjukdomstillstånden som redovisas i de olika vetenskapliga sammanställningarna har en mera oklar ärftlighet sannolikt beror de på en kombination av ärftlighet och miljöfaktorer. Det finns sålunda anledning misstänka att polygen nedärvning bidrar till en inte oväsentlig del till av de missbildningar som uppkommer som en följd av incest. Det finns emellertid en studie av Jabers och medarbetare (1997) vilken inte stöder detta antagande. Man skulle om antagandet var riktigt i så fall förvänta sig en ökad förekomst inte bara av missbildningar utan även av andra typer av polygenetiska nedärvda sjukdomar såsom diabetes, astma och infarkt hos de barn avlade i kusingiftenskap. Någon sådan ökad risk fann emellertid inte Jabers och medarbetare. (1997) Det är emellertid den enda studie som jag funnit som studerat just detta förhållande och studien har utförts i en kultur som länge praktiserat kusingiften. Någon överrepresentation av dominant nedärvda sjukdomar finns inte redovisade i de olika studierna och det finns därför ingen anledning

antaga att de utgör en stor andel av sjukdomstillstånden som drabbar barn avlade i förhållanden mellan nära släktingar. Som förväntat fanns inga missbildningar som beror på kromosomavvikelser eller sjukdomar som beror på genetiska förändringar i mitokondrierna redovisade i de fem sammanställningarna.

Teoretiska övervägen

Morton et al 1956 och senare Newton 1984 har med utgångspunkt från teoretiska överväganden försökt att beräkna risken att barn blir sjuka eller risken att dö för barn avlade i olika typer av släktförhållanden. Beräkningarna bygger på antaganden om att det finns en 20 % risk att ett barn skall få en genetisk eller inte genetisk sjukdom under graviditeten eller under de första levnadsåren. Sjukdomen kan leda till handikapp eller om fostret dör till missfall eller att barnet dör i samband med förlossningen eller i anslutning till denna. Med utgångspunkt från dessa övervägande antar de vidare att det finns 2 så kallade "deleterios equivalents" per gamet (äggcell eller spermie). "Deleterios equivalents" kan närmast jämföras med en recessiv mutation eller motsvarande icke genetisk händelse som ger upphov till allvarliga symptom hos individen. Om antagandena är riktiga då har Newton beräknat att överrisken blir 32 %, Det är den risk som barn avlade i incestösa förhållanden har att bli allvarligt sjuk eller dö. Incest är i dessa sammanhang definierat som barn avlade i en syskonrelation eller i en relation mellan en förälder och dess barn. Motsvarande risker för 2:a grads släktingar till exempel morbror och syskonbarn har av Newton beräknats till 18 % och för 3:e grads släktingar det vill säga kusiner 9 %. Den sammantagna risken att barnet föds skadat efter att ha avlats i ett syskonförhållande eller i ett förhållande mellan far och dotter blir sammantaget 20 % + 32 % vilket ger 52 %, vilket stämmer väl överens med de 48 % som redovisades i tabell 2.

Bittles och Ncel (1994) fann emellertid i sin sammanställning för kusinäktenskap en ökad risk på 4–5 % Med utgångspunkt från dessa risker anger dessa författare att varje gamet utsätts för 1,4 "deleterios equivalents", vilket skall jämföras med Newtons 2 "deleterios equivalents" vilket innebär att riskökning vid incest att få ett skadade barn grovt kan uppskattas till 15 % vilket är betydligt lägre än de av Newton beräknade 32 %. Det bör påpekas att både Bittles och Neels och Newtons värderar den totala risken att få skadade barn, alltså både den som är förknippad med ärftlighet och den som är förknippade med miljöfaktorer för barn till besläktade föräldrar.

Diskussion

I genetisk utredning (vägledning) ingår bland annat att informera föräldrar om risker för dem att få barn med genetiska skador. För de flesta föräldrar behövs ingen sådan utredning därför att det inte finns anledning misstänka att föräldraparet har en ökad risk att få ett barn med en ärftlig sjukdom. Två aspekter av genetisk vägledning kan vara värdefulla att diskutera även vid värdering av genetiska risker i samband med incest. En av dessa är hur stora riskerna är för t.ex. ett individuellt föräldrapar att få ett skadat barn i jämförelse med andra genetiska risker och hur dessa hanteras i samband med genetisk vägledning. Den andra relevanta aspekten är individens eller föräldraparets autonomi.

Risken för ett obesläktat föräldrapar att få ett barn med missbildning eller ärftlig sjukdom som debuterar under de första levnadsåren anges till cirka 2 % (se t.ex. Harper 1999). Den sammanlagda risken för ett obesläktat föräldrapar att få missfall eller att barnet föds skadat varierar med vilka populationer som studeras. I så kallade utvecklade länder har man beräknat denna risk till 20 % (Newton 1984), medan Bittles och Neel (1994) anger riskerna i deras sammanställning av 38 olika undersökningar till mellan 3,1 och 39,5 %. Den stora variationen beror sannolikt till största delen på att olika definitioner använts för missfall och skador hos barnen i de olika undersökningarna. Dessa risker att få missfall eller skadade barn har alla föräldrar oavsett om de är släkt eller inte.

Riskökningen för ett föräldrapar som är 1:s grads släktingar kan med den stora osäkerhet som föreligger uppskattas till mellan 25 och 40 % om man väger samman de empiriskt funna värdena och de teoretiska beräkningarna. För 2:a grads släktingar är motsvarande riskökning något mindre än 18 % och för 3:e grads anhöriga drygt 4 %. Det mesta talar för att riskökningarna till största delen är genetiskt betingad.

Riskökningen för ett föräldrapar där den ena kontrahenten bär på anlaget för en dominant nedärvd sjukdom att få ett barn med samma sjukdom som föräldern är 50 %. Motsvarande riskökning för föräldrar som tidigare fått ett barn med en autosomal recessivt nedärvd sjukdom är 25 %. Riskerna för upprepning av polygenetiskt nedärvda missbildningar i en familj är lägre och i de flesta fall mindre än 10 %.

Det finns sålunda enstaka föräldrar, som på grund av ärftlighet t. ex. när en förälder bär på antaget för en dominant nedärvd sjukdom, har en större riskökning att få ett skadat barn än den risk som är förknippad med incest mellan 1:a grads anhöriga. Riskökningen beror för bägge typerna av föräldrar väsentligen på samma bakgrundsfaktorer nämligen

ärftlighet. Det finns sålunda uppenbara likheter mellan dessa två situationer men det finns även skillnader. Vid monogenetisk ärftlighet vet föräldrarna ofta vilken sjukdom som det väntade barnet kan få medan vid incest det är svårare att göra en sådan förutsägelse. Samhället accepterar att familjen med den autosomt dominant nedärvda sjukdomen själva väljer om det vill skaffa barn och för dem är möjligheterna att göra riktad fosterdiagnostik för den aktuella sjukdomen redan idag vanligtvis stor. Samhället accepterar inte sexuella förbindelser mellan 1:a grads anhöriga vilket innebär att föräldrarna riskerar att dömas till fängelsestraff och att stötas ut ur samhället. Möjligheterna till riktad fosterdiagnostik är mindre men med utvecklingen inom detta område kan man förvänta sig att många av de sjukdomar som barn till föräldrar som är 1:a grads anhöriga drabbas av kommer att bli möjliga att upptäcka.

Ytterligare en viktig aspekt på riskbedömningarna är när gränsvärdet för riskökningen för ärftliga sjukdomar skall sättas som motiverar ett förbud mot sexuella förbindelser. I svensk lag sätts idag gränsen vid sexuella förbindelser mellan 1:a grads anhöriga, vilket kan synas rationellt eftersom de förväntas ha den största risken att få barn med ärftliga sjukdomar eller missbildningar. Frågan är emellertid vilka motiven är till att gränsen sätts just där och inte vid sexuella förbindelser mellan t.ex. 2:a grads anhöriga eller 3:e grads anhöriga. Internationellt varierar praxis och t.ex. i England och några stater i USA sätts gränsen vid 2:a gradens anhöriga.

Autonomi eller självbestämmande innebär att det är individen själv eller familjen som skall fatta alla avgörande beslut i frågor som rör till exempel ärftlighet och reproduktion. De försök som samhället i olika sammanhang har gjort att försöka styra människors reproduktionsbeslut har i de flesta fall fört till oönskade konsekvenser. De näraliggande exemplen på hur viktig autonomi principen är i samband med all genetisk verksamhet är rashygienen såsom den tillämpades under 30 talet i t.ex. Tyskland. Genom politiska beslut hindrades handgripligen människor med vad som uppfattades vara ärftliga sjukdomar att skaffa barn. Konsekvenserna av detta har upprört många och utgör en varning för hur genetisk kunskap kan missbrukas. Tillämpningarna av tvångssteriliseringar i Sverige under perioden 1935 till 1975 är ett annat näraliggande exempel på hur åtgärder som ansågs värdefulla för utvecklingen av samhället och som grundades på ärftlighet ledde till oönskade konsekvenser. Beträffande tvångssteriliseringarna har denna fråga nyligen varit föremål för en omfattande utredning SOU 2000:20. I denna beskrivs bland annat hur man i framtiden skall agera för att undvika att hamna i en liknande situation. Utredningen föreslår att den etiska historiska analysen bör utgöra en viktig del av försvaret för ett

återupprepande av misstagen samt att den demokratiska processen och den offentliga debatten utgör andra viktiga instrument. Någon enkel metod för att undvika framtida misstag kunde emellertid inte utredningen definiera.

En relevant fråga är om i framtiden lagar mot incest kommer att utsättas för motsvarande prövning som lagen om tvångssteriliseringar nyligen varit föremål för? Är motiven att samhället skall skyddas från att för många barn med ärftlig sjukdomar föds, då är motiven mycket lika de motiv som angavs för att införa tvångssteriliseringarna och som eftervärlden skarpt kritiserat. För att undvika en sådan framtida kritik bör argumenten för förbud mot incest inte hämtas från de genetiska biologiska förhållandena. Förbud mot incest mellan vuxna individer som själva fått avgöra om de vill leva under sådana förhållanden är svårt att motivera. Förutsättningen är emellertid att släktingar som vill leva tillsammans och eventuellt skaffa barn tillsammans har tillgång till kunskap om vad ett sådant förhållande kan innebära ur alla aspekter inklusive de sociala och psykologiska konsekvenser det kan medföra. Om de vuxna släktingarna efter en sådan information fattar ett självständigt beslut att leva tillsammans är det inte rimligt att med utgångspunkt från biologiska eller genetiska argument förbjuda detta. Önskar man motivera en lagstiftning som innebär ett förbud mot sexuella relationer mellan nära släktingar måste det motiveras på annat sätt.

Om självbestämmandet leder till skador för släktingarna i det incestösa förhållandet måste dessa noggrant värderas och vägas in i analysen. Det är därför viktigt att t.ex. väga in att incest ofta är förknippat med utnyttjande av en person i beroendeställning t.ex. far och dotter, äldre syskon och yngre syskon. Föreligger ett sådant utnyttjande kan det naturligtvis mycket väl utgöra grunder för att inte tillåta sexuella förbindelser mellan släktingar och därmed vara skäl för ett förbud.

Referenser

Slutbetänkande av 1997 års steriliseringsutredning SOU 2000:20

Adams MS, Neel JV. Children of incest. *Pediat*, 40, 55–62, 1967.

Abdulrazzaq YM, Bener A al-Gazali LI, Al-Khayat AI, Micallef R, Gaber T. A study of deleterious effects of consanguinity. *Clin Genet* 51, 167–173, 1997.

Baird PA, McGillivray B. Children of incest. *J Pediat*. 101, 854–857, 1982.

Bittles AH, Neel JV. The costs of human inbreeding and their implications for variations at the DNA level. *Nature Genet* 8, 117–122, 1994.

Carter CO. Risk to offspring of incest. *Lancet*, i 436, 1967.

Harper P. Practical genetic counselling. Butterworth Heinemann, Oxford 1993 p 130.

Jaber L, Shohat Trotter JI, Shohat M. Consanguinity and common adult diseases in Israeli Arab communities. *Am J Med Genet* 70, 346–348 1997.

Jancar J, Johnston SJ. Incest and mental handicap. *J Ment Def Res* 34 483–490, 1990.

Morton NE, Crow JF, Muller HJ. An estimate of the mutational damage in man from data on consanguineous marriages. *Proc. Natl Acad Sci USA* 42, 855–863, 1956.

Newton F-M. Effects on consanguineous marriages on morbidity and precocious mortality. *Am J Med Genet* 18, 401–406, 1984.

Seemanová E. A study of children of incestuous matings. *Hum Herid* 21, 108–128, 1971.

Stoll C, Alembik Y, Roth NT, Dott B. Parental consanguinity as a cause for increased incidence of birth defects in a study of 238 942 consecutive births. *Ann Genet* 42, 133–139, 1999.

Stoltenberg C, Magnus P, Skrondal A, Terje Lie R. Consanguinity and recurrence risk of stillbirth and infant death. *Am J Pub Health* 89, 517–523, 1999a.

Stoltenberg C, Magnus P, Skrondal A, Terje Lie R. Consanguinity and recurrence risk of birth defects: A population-based study. *Am J Med Genet* 82, 423–428, 1999b.

Zlotogora J. Dominance and homozygosity. *Am J Med Genet* 68, 412–416, 1997.